

T.C
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ 1950-1960

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Aydan AYDEMİR

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Abdullah AKIN

Çanakkale - 2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “ **Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi 1950-1960** ” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/06/2016

Aydan Aydemir

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Aydan AYDEMİR'e ait Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi 1950-1960 adlı çalışma,

jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı,

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

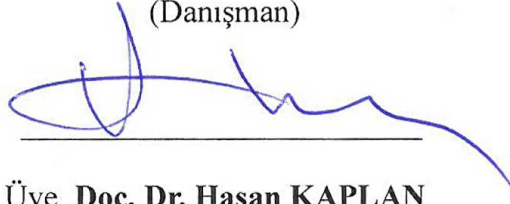

Üye Prof. Dr. Hamit ER

Üye Yrd. Doç. Dr. Abdullah AKIN

(Danışman)

Üye Doç. Dr. Hasan KAPLAN

Tez No : 10118302

Tez Savunma Tarihi : 22.06.2016

ONAY

Doç.Dr. Şerif Korkmaz Enstitü Müdürü

20.07/20.16

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ 1950-1960

Bu çalışmada, Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi 1950-1960 irdelenmiştir. İnsana varlığın bilgisini elde etme yetenek ve imkânlarını veren Allah, onu meleklerle üstün kılmıştır. Canlılar arasında da insanı farklı, üstün kılan şey onun öğrenme özelliğidir. Akıl sahibi insanları kendi istekleri ile dünyada ve ahirette iyiliğe ve mutluluğa kavuşturan ilahi kanunlar olarak tanımlanan din, kulluk için yaratılan insanı olgunlaştırıp mükemmelleştiren ve onu kulluğa layık kılandır. Din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin kazandırılması da din eğitiminin işidir.

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Atatürk dönemi din eğitimi, çok partili hayata geçiş döneminde din eğitimi ve demokrat parti dönemi din eğitimidir.

Belgesel tarama yöntemi kullanılan araştırmada birinci el kaynaklar temel alınmıştır.

Tam bağımsızlık parolasıyla başlatılan Milli Mücadele'nin en sıcak anlarında toplanan Maarif Kongresi'nde; milli karakterimize, kültürümüze ve tarihimize uygun milli eğitim vurgusu yapılmıştır. Bu ülküde, eğitimdeki dağınıklığı ortadan kaldırıp birlik sağlamak amacıyla kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu aynı zamanda imam hatip okullarının doğumunu da müjdelemekteydi. Ancak tek parti dönemindeki uygulamalar süreci kesintiye uğratmıştır.

Çok partili hayata geçiş, Türkiye'deki demokratikleşme çabaları ve devamında partilerin oy kaygısı din eğitimi siyasetin tam ortasına koymuştur.

Halkın gerçek temsilcisi olduğunu iddia eden Demokrat Parti, politikalarında dine ve din öğretimine genişçe yer vermiştir. Tevfik İleri'nin milli eğitim bakanlığı döneminde, tekrar açılan imam hatip okullarının sayısı zamanla artmıştır.

Türkiye'deki demokrasi kültürünün gelişmesi, laiklik anlayışındaki bakış açısı farklılıkları, özgürlüklerin yaşam alanı bulması, din eğitiminin gündemde kalması için yeterli nedenleri oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Din Eğitimi, Şura, Demokrat Parti, İmam Hatip Okulları.

ABSTRACT

RELIGIOUS EDUCATION IN THE PERIOD OF DEMOCRATIC PARTY

1950-1960

In this study, religious education in the period of Democratic Party between the years 1950 and 1960 has been examined. The God (Allah) who gave human being the gift and capability to acquire the knowledge of existence, made them superior to his angels. His feature of learning also makes human being superior among other livings. Religion is defined as divine rules which carry rational people to goodness and happiness in this life and after life upon their own requests. Religion also makes people, who was created to serve the god, mature and perfect and makes them worthy of servitude to God. Giving the culture and personality of religion is also work of religious education.

This study consists of three sections. Religious education in the period of Atatürk, religious education in the period of transition to multi-party system and religious education in the period of Democratic Party.

Documentary research techniques have been used in this study and it has been based upon first hand sources.

At the Conference of Education which was gathered at the hardest times of War of Independence which had been started under the name of full independence, national education corresponding to our national character, culture and history was emphasized. The law on unification of education (Tevhid-i Tedrisat Kanunu) which was applied with the purpose of removing disorganisation in the education system and providing the unity in it, also heralded the rise of İmam Hatip schools. But the applications during the period of one party system suspended the process.

Transition to multi party system, democratization efforts in Turkey and afterwards worries of getting votes of parties put the religious education right in the middle of the politics.

Democratic Party which claimed to be the real representative of public, gave wide coverage to religion and religious education in it's politics. In the period of the Ministry of National Education of Tevfik İleri, İmam Hatip schools which was opened again increased in number in time.

Progress of the culture of democracy, differences of aspect in the perception of secularism and expansion of freedoms in Turkey formed sufficient reasons for religious education to remain on the agenda.

ÖNSÖZ

Bütün çalışmam süresince değerli katkı ve tecrübelerini benimle paylaşan danışman hocam, saygıdeğer Yrd. Doç. Dr. Abdullah Akın'a teşekkürlerimi ve saygılarımı iletmeyi bir borç bilirim.

Her zaman yanımda olan, en büyük destekçim aileme, özellikle dualarıyla bana güç veren sevgili annem Sediye Aydemir'e, hasret ve rahmetle andığım sevgili babam Mecit Aydemir'e en derin sevgi ve saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM 1

TEK PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

1.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan.....	8
1.2. İlk İcra Vekilleri Programında Din Eğitimi.....	10
1.3. Maarif Kongresi.....	11
1.4. Tevhid-i Tedrisat Kanunu.....	13
1.5. Heyet-i İlmîyeler.....	22
1.6. Darülfünuna Bağlı İlahiyat Fakültesinin Kuruluşu.....	25

BÖLÜM 2

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİNDE DİN EĞİTİMİ

2.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan.....	28
2.2. Dini Eğitimin Yeniden Ele Alınması ve Sonuçları.....	31
2.3. İmam Hatip Kurslarının Açılması.....	38
2.4. Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinin Açılışı.....	41

BÖLÜM 3

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

3.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan.....	44
3.2. Demokrat Parti Programları ve Menderes Hükümetleri	
Programlarında Din Eğitimi.....	48
3.3. Milli Eğitim Bakanları Döneminde Din Eğitimi Alanındaki	
Faaliyetler.....	56
3.3.1. Avni Başman (22.05.1950; 02.08.1950).....	56
3.3.1.1. Özgeçmişi.....	57
3.3.1.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	58
3.3.2. Tevfik İleri (10.08.1950; 05.04.1953).....	59
3.3.2.1. Özgeçmişi.....	59
3.3.2.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	60
3.3.2.2.1. İlkokullara Din Dersi Konulması.....	60
3.3.2.2.2. Beşinci Milli Eğitim Şûrası (04-14 Şubat 1953) ve	
Din Eğitimi.....	62
3.3.2.2.3. İmam Hatip Okullarının Açılması.....	65
3.3.3. Rıfki Salim Burçak (09.04.1953; 17.05.1954).....	72
3.3.3.1. Özgeçmişi.....	72
3.3.3.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	74
3.3.3.2.1. Okullardaki Din Dersleri Konusu.....	74
3.3.3.2.2. İmam Hatip Okulları.....	75
3.3.3.2.3. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ders İçeriklerinde	
Yapılan Değişiklikler.....	76
3.3.4. Celal Yardımcı (17.05.1954; 09.11.1955).....	80
3.3.4.1. Özgeçmişi.....	80
3.3.4.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	81
3.3.4.2.1. İmam Hatip Okullarının Lise Kısmının Açılması.....	81
3.3.5. Ahmet Özel (09.12.1955; 13.04.1957).....	84

3.3.5.1. Özgeçmişi.....	84
3.3.5.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	85
3.3.5.2.1. Ortaokullara Din Dersinin Konulması.....	85
3.3.5.2.2. İmam Hatip Okulları.....	88
3.3.6. Tevfik İleri; II. Milli Eğitim Bakanlığı (13.04.1957; 25.11.1957).....	91
3.3.6.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	91
3.3.7. Celal Yardımcı; II. Milli Eğitim Bakanlığı (26.11.1957; 22.05.1959).....	92
3.3.7.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	92
3.3.7.1.1. İmam Hatip Okulları.....	92
3.3.8. Tevfik İleri; Milli Eğitim Bakanlığı'na Vekâleti (23.05.1959; 08.12.1959).....	95
3.3.8.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	95
3.3.8.1.1. Yüksek İslâm Enstitülerinin açılması.....	95
3.3.9. Mehmet Atıf Benderlioğlu (09.12.1959; 27.05.1960).....	97
3.3.9.1. Özgeçmişi.....	97
3.3.9.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri.....	98
SONUÇ	102
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
Dr.	: Doktor
E	: Erkek
Eğ.	: Eğitimci
İHK	: İmam Hatip Kursları
İHO	: İmam Hatip Okulları
K	: Kadın
MEB-MTTK	: Milli Eğitim Bakanlığı Milli Talim ve Terbiye Kurulu
MEB-TTK	: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu
No	: Numara
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Şûra	: Milli Eğitim Şûrası
TBMM-KR	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Komisyon Raporu
TBMM-OK	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Olumluk Kağıdı
TBMM-THK	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tercüme-i Hal Kağıdı
TBMM-TD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM-ZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. 1897'de Osmanlı Sınırları İçinde Azınlıkların ve Yabancıların Sahip Oldukları Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları.....	16
Tablo 1. 2. 1897'de Osmanlı Sınırları İçinde Azınlıkların ve Yabancıların Sahip Oldukları Okul Sayıları.....	17
Tablo 1.3. İmam ve Hatip Okulları (1923-1930).....	20
Tablo 2.1. İmam Hatip Kursları Ders Dağıtım Çizelgesi (Haftalık Ders Programı).....	40
Tablo 2.2. Ankara İlahiyat Fakültesinin 1949-1950 Ders Programı.....	43
Tablo 3.1. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Dersler ve Kredileri (Orta Kısım 4 Yıllık).....	70
Tablo 3.2. 1951-1960 İmam Hatip Ortaokullarındaki Sayısal Gelişmeler.....	71
Tablo 3.3. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Mesleki Dersler ile Kültür Derslerinin Oranı (Orta Kısım 4 Yıllık).....	71
Tablo 3.4. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1953-1954 Öğretim Yılı Programı.....	78
Tablo 3.5. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Mezun Sayısı 1953-1960.....	79
Tablo 3.6. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Kuruluşundan Beri Dekanlık Yapanlar.....	79
Tablo 3.7. 1955-1960 İmam Hatip Liselerindeki Sayısal Gelişmeler.....	82
Tablo 3.8. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Mesleki Dersler ile Kültür Derslerinin Oranı (Lise Kısım 3 Yıllık).....	82
Tablo 3.9. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Dersler ve Kredileri (Lise Kısım 3 Yıllık).....	83
Tablo 3.10. Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Bakanlarının Genel Değerlendirilmesi 1950-1960.....	100

GİRİŞ

Kur'an'a göre; yalnız üstün varlık değil, aynı zamanda var denmeğe layık tek gerçek varlık olan (Izutsu 1975: 69) *Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti.* (2/Bakara: 31). Bununla beraber gerektiğinde her şeye isim verme kabiliyetini de ona bahşederek, insanın kişiliğini gerçekleştirmesinin ancak bilgi ile olacağını da göstermiştir. İnsana, varlığın bilgisini elde etme yetenek ve imkânlarını vermiş olan Allah, onu meleklerle üstün kılmış ve Âdem'e secde etmelerini emretmiştir. Böylece meleklerle verilmeyen bilgi edinme yetenek ve imkânları ile donatılmış olan insan, meleklerle karşı üstünlük kazanmış olmaktadır (Aydın 2012: 121,122).

İlk vahyin (*Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir:* 96/Alak: 1-5) "Oku" emri ile başlaması, canlılar arasında insanı farklı ve üstün bir yere getirecek şeyin öğrenme özelliği olduğunu da bize göstermektedir (Aydın 2012: 122). "Oku" yalnız ilk buyruk değil, her şeyden önce "*ilk ve başlangıçtır*" (Atay 1979: 8).

Din kelimesi, yaklaşık olarak yarısı Mekke, yarısı da Medine döneminde olmak üzere, Kur'an'da 94 kez geçer (Haddad 2000: 632). İnsanın arayışının ürünü değil, ararışının ürünü olan (Bilgin 1988: 7) din, akıl sahibi insanları kendi istekleri ile dünyada ve ahirette iyiliğe ve mutluluğa kavuşturan ilahi kanunlardır (Yazıcı 2012: 17). İnsanın bu yolda başarılı olabilmesi için Allah, yine insanlar arasından seçtiği peygamberleri vasıtasıyla yardım eder, kitaplar gönderir (Bilgin 1988: 7). Din, insan ruhunun en temiz mektebi; "*nereye geliyor, nereye gidiyoruz?*" sorusunun şaşmaz cevabı; yok olmaktan, hiçliğin karanlıklarına gömülüp gitmekten korkan insan içinin ışığı; insan vicdanında yaşayan inanma ihtiyacının en parlak ve en berrak tecellisidir (Başgil 1966: 63).

İnsanın tam tarifini; duyan, düşünen, dileyen ve inanan mahlûk olarak tanımlayan Başgil, bir dereceye kadar düşünme ve dilemenin hayvanlarda da olduğunu ancak inanma melekesinin yalnızca insanoğluna mahsus olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı da insanı "*dindar mahlûk*" olarak tanımlamaktadır (Başgil 1966: 64). Bu minvalde Bilgin de, kayıtsız şartsız var olan *Mutlak Varlık*'a yönelen ve onun tarafından kuşatılan insanın doğuştan dindar ifade etmektedir. Doğuştan dindar olan insanlar arasında ortak tutum ve davranışlar

geliştirmek için yapılması gereken ise yeni nesle mevcut tutum ve davranışlarının yanında bunların temelini oluşturan din duygusunu yeterince verebilmektir (Bilgin 1988: 8).

Allah'ın varlıkları var edip, büyütüp geliştirmesi, halden hale geçirerek mükemmelleştirmesi demek olan terbiye, “*rab*” kökünden gelen Arapça bir kavramdır. Aynı zamanda Allah'ın en çok kullanılan isimlerinden olan Rab; efendi, sahip, baba anlamalarına da gelmektedir (Bilgin 1988: 9). Terbiyeyi bir hayat çevresinin manevi kuvvetleri arasındaki devamlı ve karşılıklı tesirler olarak tanımlayan Egemen (1965; 69), manevi kuvvetlerin devamlı ve karşılıklı tesirlerinin bireyin ruh gelişimi kadar toplumun kültürel ve tarihi gelişimini de sağlayacağını ifade etmektedir.

Terbiye kavramının Osmanlı Türkçesindeki karşılığı; edep öğretme, tedip, talim, tezhib-i ahlak (Sami 1996: 394); Besleyip büyütme, eğitim (Devellioğlu 1964: 427); Allah'ın emirlerine itaat ederek ruhen ve cismen yükselmeye ve yükseltmeye çalışmak. Kemale ermeğe, nizam ve emirleri dinlemeğe çalışmak. Allah rızası yolunda gitmeyi öğrenmek (Yeğin vd. 1997: 982) olarak belirtilmektedir.

Terbiye kavramı, Türkiye'nin yanı sıra bütün Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde, Tatar ve Uygur Türkçesinde de aynı anlamda kullanılmaktadır (Kül. Bak. KTLS 1991: 204). Terbiye kelimesinin günümüzdeki karşılığı olarak kullanılan eğitim ise, TDK (1974) sözlüğünde; yeni kuşakların, toplum yaşayışında yerlerini almak için hazırlanırken, gerekli bilgi, beceri ve anlayışlar elde etmelerine ve kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme etkinliği olarak tanımlanmaktadır.

Russell (1997: 57)'in yeni bir dünyanın anahtarı olarak gördüğü eğitim kelimesinin batı dillerindeki karşılığı, Latince aslı olan, "educare" eyleminden türetilen "education", beslemek, yetiştirmek eylemlerine dayanmaktadır. Ulmann'a göre eğitim, yalnızca kültürel bir gerçeklik değildir. Kültürel gerçeklikler arasında bir seçim yapmaktır. Çünkü eninde sonunda her eğitim bir ülküden kaynaklanır. Bu ülküyü oluşturan da belli sayıda değer yargısının somut karşılığıdır (Ulmann 1979: 137,138). Ülken ise eğitimin daima ideal bir hedefe sahip olması gerektiğini belirttiikten sonra, eğitimin gayesini; bireyin mevcut toplumsal yapıya uyumunun sağlanmasının yanında ideal bir toplum için de hazırlanması gerektiğini ifade etmektedir (Ülken 1967: 37).

Her toplum, kendi şartları içerisinde yenileşme ve değişimi kontrol ederek planladığı şekilde yürütmek isterken, bu değişimin sonucu olarak ortaya çıkan olumsuzlukları da bertaraf etmek ister. Toplumsal değişimin ve geleceğe yönelik planların gerçekleşebilmesi

de iyi yetişmiş insanlarla mümkündür. İnsan yetiştirmek ise eğitimin konusudur (Dinçer 2003: 102-103). Önceden belirlenen amaçlara ulaşmak için insan gelişiminin düzenli, bilinçli olarak yönetilmesi neticesinde yetiştirilen bireyler vasıtasıyla toplumun siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı etkilenmektedir (Sağlam 2013:X). Eğitim, bir yandan kendi insan ve toplumunu tanımlayarak bu tanıma uygun bir norm oluşturmaya çalışırken, diğer yandan da evrensel ölçü ve çevrelerde belirginleşmiş bulunan insan ve toplum normlarını önemsemek durumundadır (Akyüz 1992: 1).

İnsanları birbirine bağlayan, zaman, mekân, renk ve soy unsurunu aşan manevi değerlerdir (Atay 1979: 4). Din, insanın iyi şekilde eğitilmesini sağlayacak değerlere sahip olduğunu belirtmektedir Kur'an-ı Kerim'de (51/Zâriyât: 56: " *Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*") insanın kulluk için yaratıldığı belirtilmektedir. Bakara Sûresi'nin (31-34) bize gösterdiği ise, kulluk için önce Allah'ı bilmek gerektiğidir.¹ Bu ayetlerden, insanın Allah'ın varlığını kavrayacak bir zihin yeteneğine sahip olarak yaratıldığı ve zihin gücünün de Allah'ın varlığını kavrayabilecek şekilde geliştirilmesi gerektiği sonuçları çıkarılabilir (Parladır 1995: 82-83).

İlk ayetlerden itibaren İslam Dini, bilginin üstünlüğünü vurgulamasıyla cahiliye döneminden en önemli farkını ortaya koymuştur. Genel olarak bilgiye açıklık ve mümkün olduğu kadar çok bilgi edinme (20/Tâhâ: 114; "... *Rabbim! İlmimi arttır de*") yeni anlayışın en belirgin özelliği olurken, bilgi güç ve üstünlük (39/Zümer: 9; "... *De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar.*") ifadesi de olmaktadır (Parladır, 1995: 89).

İslam Dini'nin hedefi, sadece insanlara uyacakları hazır davranış kalıpları kazandırmak değil, asıl bu verdikleriyle aklın gelişmesini sağlamaktır (Parladır 1995: 92). Dini düşünce, değer ve özellikleri ile gelişen ve sorgulayabilen bir kişinin özellikleri arasında gerçekleşen karşılaşmanın önemli bir sonucu olan din eğitimi, en etkili bir şekilde dini düşünce ve

¹ Bakara, (31) Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklerle göstererek, "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. (32) Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. (33) Allah şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklerle onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi. (34) Hani meleklerle, "Âdem için saygı ile eğilin" demiştik de İblis hariç bütün melekler hemen saygı ile eğilmişler, İblis (bundan) kaçınmış, büyüklük taslamış ve kâfirlerden olmuştu.

değerlerin kişinin içinde somutlaştırılması ve kişiyle arasında bir ilişki kurulmasıyla gerçekleşmektedir (Ziegler 2003: 426-427).

Din eğitimi, din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması demektir. İslam Dini'nin, onun kutlu kitabı Kur'an-ı Kerim'in ilk ve son amacı, bir tek Allah'a inandırmaktır. Yetişmekte olan nesli gerçek bir insan yapma yolundaki her çabaya katılma, din eğitiminin hakkıdır ve görevidir. Genel eğitimin bütün insanlara karşı sorumluluğu olduğu gibi, din eğitiminin de bütün insanlara karşı sorumluluğu vardır. Bu yönü ile "*Din Eğitimi*", genel eğitimin ayrılmaz bir parçasıdır (Bilgin 1981:474-479).

Müfredat ve öğretim metotları doğru ve iyi seçilmiş din ve ahlâk eğitim ve öğretimi; bireylere manevî ve vicdanî gelişim sağlayarak, ruhsal yönden güçlü ve tutarlı bir kimlik ve kişilik kazandırır. Din, sosyal gruba iyi ve doğru hedefler gösterir. Toplumun moral desteğini sağlayarak, uyumlu, ahenkli, nazik ve hoşgörülü bir toplum oluşmasına yardımcı olur (Ayhan 1999: XVIII).

İslam'da eğitim-öğretim faaliyeti, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Risâlet'i ile beraber başlayan bir olgudur (Akın 2011: 19; Unan 1999: 149). İslam Peygamberi ve aynı zamanda Müslümanların ilk öğretmeni olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) câmi ve Suffa'da başlattığı tedrisat, sonraki Müslümanlar tarafından kütüb, câmi, bilginlerin evleri, saraylar, kütüphaneler, hikmet evleri gibi özel mekânlara taşınmıştır (Akın 2011: 19).

Okuma, öğrenme ve araştırma anlamlarına gelen, Arapça "*derese*" fiilinden dilimize geçen (Akın 2011: 19) ve kurumsallaşan medrese, Türk-İslam tarihinde ilk olarak Karahanlılar döneminde Semerkant'ta Tabgaç Buğra Han tarafından kurulmuştur. Büyük Selçuklular döneminin ilk medresesi Tuğrul Bey tarafından Nişabur da açılmış ancak Türk eğitim tarihinin bir dönüm noktası niteliğinde olan kurumlar ise büyük vezir Nizamülmülk'ün de adını taşıyan Nizamiye Medreseleri olmuştur (Okur vd. 2013:176-177). İlki Bağdat'ta faaliyete geçirilen (1065) Nizamiye Medresesi'nin birer benzeri Merv, Herat, İsfahan, Belh, Basra, Musul, Amül, Taberistan... gibi şehirlerde kurulmuştur. Böylece, bizzat devlet eliyle açılıp vakıflar kanalıyla beslenen eğitim-Öğretim müesseseleri, devletin gözetiminde olmak üzere, zaman içerisinde kendi geleneklerini oluşturmaya çalışmıştır (Unan 1999:150). Planlı programlı ve kurumsal nitelik kazanmaya başlayan bu medreselerde, müderrisler "*bilimsel yeterlilik*" ilkesiyle seçilirken mezunlarına da "*icazetname/diploma*" verilmekteydi (Okur vd. 2013:177-178).

Anadolu'da açılan ilk medrese, Tokat Niksar da Danişmentliler tarafından kurulan *Yağbasan Medresesi* olarak bilinmektedir (Okur vd. 2013:178). Osmanlı döneminin ilk medresesi ise 1330 yılında Orhan Bey tarafından İznik'te kurulmuştur. Medresenin idaresi, Türk âlim ve mütefekkirlerinden *müderris* unvanıyla *Şerefüddin Davud-i Kayseri*'ye verilmiştir (Uzunçarşılı 1988: 1; Kazıcı 1999: 163). Fatih'in İstanbul'u fethettikten sonra buradaki kiliselerden sekizini medreseye tahvil ederek oluşturduğu açılan Sahn-ı Seman Medreseleri (Uzunçarşılı 1988: 5) ve Kanuni'nin, Mimar Sinan'a camisiyle beraber yaptırdığı Süleymaniye medreseleri devirlerinin en iyi okullarından kabul edilmektedir (Uzunçarşılı 1988: 33).

Klasik dönem Osmanlı eğitim sisteminin yetersiz kalması yeni arayışlara gidilmesine neden olmuştur. Bu minvalde ders araç gereçlerinde de yenileşmeye gidilerek *usul-i cedid* yöntemleri uygulanmaya konulmuştur. 1856 yılında bütün eğitim işleri Maarif-i Umumiye Nezareti'ne bağlanırken, 1869 yılında çıkarılan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi* ile sistem oturtulmaya çalışılmıştır (Okur vd. 2013: 191).

1914'te medreselerle ilgili köklü bir yenileşmeye gidilmiş ve İstanbul medreseleri "*Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliyye*" medreseleri adı altında yeniden tanzim edilmiştir. Bundan bir yıl sonra (1333/1915), 16 maddelik yeni bir kanun çıkarılarak *Dârü'l-Hilâfe* medreseleri tekrar sınıflandırılırken klasik dönem medrese geleneği isimlendirmede korunurken, ders işleme yöntem ve tekniklerinde modern usûller benimsenmiştir (Unan 1999:158-159).

İstanbul'da Darülfünun kurulması düşüncesi ilk defa 1845 yılında *Muvakkat/Geçici Maarif Meclisi*'nde ele alınmış ve (Arslan 1999: 297; Yolalıcı 1999: 292) ardından oluşturulan *Daimi Maarif Meclisi* kararı ile de İstanbul'da bir Darülfünun binası yapımına 1847 yılında başlanmıştır. Bina yapımı sürerken Darülfünun da okunacak kitapları hazırlamak, yabancı dilde yazılmış kitapları tercüme etmek amacı ile 1851 yılında *Encümeni Daniş* kurulmuştur. Darülfünun binası 1847 yılında yapılmaya başlamasına rağmen okulun resmi açılışı 13 Ocak 1863'de olmuştur. İlk dersi 300 kadar kişi rakip etmesine rağmen (Yolalıcı, 1999: 292) derslere rağbet azalınca kapatılan Darülfünun, 1870 yılında tekrar açılmıştır (Okur vd. 2013: 194).

1870-73 arasındaki fiili özerklik verilen yönetim de tam olarak başarılı olamamıştır. 1874-78 yılları arasında ihtisas alanlarına göre fakülte düzeyinde eğitim-öğretim gerçekleştirilmeye başlanmış ancak yönetim ve teşkilatlanma açısından zayıf kalmıştır. Kesintisiz bir şekilde öğretime ise ancak 1900'de başlanmıştır. Gittikçe gelişme ve yenileşme

gösteren Darülfünun, özerk yönetim, öğrencilerin serbestçe örgütlenmesi ve pratik çalışmaların yapılması bakımlarından ilerleme kaydetmiş, Alman ilim adamları ile de takviye edilmiştir (Arslan 1999: 297).

Milli Mücadeleye aktif olarak destek veren Darülfünun ve öğrencileri, çeşitli sıkıntılara maruz kalmış olmalarına rağmen bu sıkıntılı dönemde, Edebiyat Fakültesi Mustafa Kemal Paşa'ya fahri müderrislik unvanı vermişti (Arslan 1999: 297).

I. Tezin Amacı ve Alt Amaçlar

Bu çalışmanın temel amacı, Demokrat Parti dönemindeki din eğitimi alanında yapılan faaliyetlerin bir bütünlük içerisinde incelenmesidir.

Alt amaçlarda ise Atatürk dönemi diye adlandırdığımız süreçte din eğitimi konusunda atılan adımların ve anlayışın ne olduğu? Çok partili hayata geçiş sürecinde CHP'deki din eğitimi anlayışının değişime nasıl ve neden uğradığı? Sorularına da cevap aranmıştır.

Eğitim bir süreç gerektirdiğinden, Demokrat Parti dönemi din eğitimi irdelenmeden önce Atatürk dönemi din eğitimi alanında yapılan çalışmalar, çok partili hayata geçiş döneminde din eğitimi alanında yapılan çalışmalar da incelenmiştir. Demokrat Parti Dönemi, parti ve hükümet programlarından başlamak üzere her milli eğitim bakanı dönemi ayrı ayrı irdelenmiştir.

II. Tezin Önemi ve Yöntemi

Demokrat Parti, Türk siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olmasına rağmen, yalnızca Demokrat Parti Dönemi *Din Eğitimi*'ni inceleyen fazlaca akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

Türkiye'deki Din Eğitimi alanında önemli çalışmalar mevcuttur. Din İşleri Genel Müdürlüğü yapmış olan, İsmet Parmaksızoğlu'nun "Türkiye'de Din Eğitimi" adlı eseri; Osmanlı döneminden başlayarak yakın zamana kadar din eğitimi alanında olan gelişmeleri özetleyen değerli bir eserdir.

Mustafa Öcal'ın "Türkiye'de Din Eğitimi" adlı eseri; Osmanlı döneminden başlayarak günümüze kadar din eğitimi alanındaki gelişmeleri ayrıntılı bir şekilde izah etmiştir. Ayrıca Mustafa Öcal'ın bu konuda ve özellikle İmam hatip okulları konusunda çok sayıda değerli makalesi de mevcuttur.

Halis Ayhan'ın "Türkiye'de Din Eğitimi" adlı eseri; Cumhuriyet dönemi öncesi ve cumhuriyet dönemi din eğitimi alanındaki gelişmelerini, günümüze kadar ki süreçte takip etmiş ve eserinde özellikle TBMM tutanaklarına ve dönemin basınına önemli ölçüde yer vermiştir.

Abdullah Akın'ın "Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi 1920-1950 " adlı eseri; din eğitimini daha geniş bir perspektifte ele almıştır. Bahsi geçen dönemdeki din eğitimi alanındaki gelişmelerin yanı sıra Osmanlıdan cumhuriyete geçiş sürecindeki kurumsal değişimleri de eserinde irdelemiştir.

Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Politikasını ve bu politikanın etkilerini *alt başlıklar halinde* inceleyen akademik çalışmalar içerisinde önemli çalışmalardan birisi Erdoğan Başar'ın 1988 yılında kabul edilen "Cumhuriyet Dönemi Milli Eğitim Bakanları ve icraatlarının Değerlendirilmesi (1920–1960)" isimli doktora tezidir. 1920 ile 1960 yılları arasında görev yapan Milli Eğitim Bakanlarını inceleyen oldukça geniş kapsamlı bu çalışmanın Demokrat Parti ile ilgili bölümü, Demokrat Parti'nin Milli Eğitim Politikasını bir bütün halinde inceleyen geniş bir kapsama sahiptir.

Atatürk dönemi din eğitimi, çok partili hayata geçiş döneminde din eğitimi ve Demokrat Parti dönemi olmak üzere üç bölümden oluşan bu çalışmanın farkı; Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi'ni temel alan bildiğimiz ilk çalışma olmasıdır. Bundan dolayı çalışmamızın "Demokrat Parti Dönemi Din Eğitimi " alanındaki bilimsel çalışma boşluğu doldurmaya çalışan mütevazı bir çalışmadır.

Bu çalışmada, öncelikle TBMM Tutanakları, Parti Tüzükleri, Hükümet Programları, Tebliğler Dergileri, dönemin basını, Milli Eğitim ve Devlet İstatistik Kurumu kaynaklı istatistiklerin yanı sıra, Türkiye'de Milli Eğitim Sistemi ve politikası üzerine yazılan kitap ve makaleler temel alınmış ve "belgesel tarama" yöntemi kullanılmıştır.

Belgesel tarama; mevcut olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya denilmektedir. Tarananlar ise geçmişteki olguların alanda bıraktığı bütün izler ve olgular hakkında sonradan yazılmış her türlü rapor, kitap, resmi veya özel yazı, istatistikler, tutanak, anı vb. gibi dokümanlardır. Araştırmacının araştırdığı konuda, incelediği, okuduğu, çalışmasına aktardığı literatür taramasını içeren ise genel taramadır (Karasar, 1999: 183- 84).

BÖLÜM 1

TEK PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

Tek Parti dönemi olarak adlandırdığımız bu bölümde İlk İcra Vekilleri Heyeti programından başlamak üzere, Türk eğitim tarihi için dolayısıyla din eğitimi için çok önemli olan, eğitim durumumuzun tespiti, analizi ve elbette ki geleceğe yönelik ilke ve hedeflerin belirlenebilmesi gayesi ile milli mücadelenin en hararetli zamanlarında toplanan Maarif Kongresi, Türk eğitim sisteminin Tanzimat'tan beri süregelen dağınıklığından kurtaran Tevhid-i Tedrisat Kanunu değerlendirilmiştir. Ayrıca eğitim şuralarının temelini oluşturan Heyet-i İlmiyeler ve İstanbul Darülfünununa bağlı olarak kurulan ilk ilahiyat fakültemizde irdelenmiştir.

Özellikle bu bölümde tarihi öneminin yanında din eğitimi alanında çok önemli kilometre taşlarından olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu geniş bir şekilde izah edilmiş ve bahsi geçen kanunun dördüncü maddesi gereğince oluşturulan İmama-Hatip okulları ve bu okulların tarihi süreci takip edilmeye çalışılmıştır. Aynı minvalde medreseden fakülteye geçiş süreci ve karşılaşılan zorluklarda değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan

I. Dünya Savaşı sırasında yıpranan Talat Paşa Hükümeti istifa eder. Yeni hükümeti kuran Ahmet İzzet Paşa İtilaf Devletleri ile ateşkes için gayret sarf eder. Kut'ül – Amare'de esir edilen General Townshend'in arabuluculuğu sonuç verir ve Osmanlı Heyeti barış görüşmeleri için 26 Ekim'de Midilli adasındaki Mondros Limanına varır. Görüşmeler 27 Ekim sabahı Osmanlı'ya daha önceden verilmeyen mütareke taslağının okunması ile başlar. Osmanlı Delegationları mütarekeyi 30 Ekim 1918 tarihinde imzalarlar. Özellikle Antlaşmanın yedinci maddesi, İtilaf kuvvetlerinin Türkiye'yi işgali için zemin oluşturur. İlk işgal Musul'da gerçekleşir. Ardından Paris Konferansı'nda İzmir'in işgali için Yunanistan'a izin verilir (Tansel 1991: 15-31).

İzmir valisine işgali bildirmek için valilik önünde bulunan İngiliz görevlisine bir Türk genci şöyle haykırıyordu; “Henüz ölmedik. Biz yüce bir ulusuz. Uykuda gibi görünüyorsak

da uğraş içinde bulunuyoruz. Ülkemizin peşkeş çekilmesini kabul edemeyiz. Bazı karışıklıklar olacaktır. Biz ölebiliriz, ama başkaları da bizimle birlikte ölecektir.” (Sonyel 2002: 1016-1017).

İşgali protesto gayesiyle yüzbinler İstanbul Üsküdar’da, Kadıköy’de, Sultanahmet’te toplanır. Konuşmacılardan Halide edip ; “Yemin ediyorum ki göğsünü adalet ve insaniyetten alan ecdadımın ilahî namusuna ihanet etmeyeceğiz... Yemin ediniz! Bayrağımıza, ecdadımızın namusuna hıyanet etmeyeceğiz.” diye haykırıyordu (Saruhan 1993: 256; Tansel 1991: 246-247).

Türk halkı işgali reddeder ve Kuvay-ı Milliye örgütlenmeleri ile kendi mücadelesini başlatır. Türkiye’nin her tarafında milli müdafaa cemiyetleri oluşturulur.

16 Mayıs’ta 9. Kolordu müfettişi olarak Samsun’a doğru yola çıkan Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919’da Samsun’a varmış ve kendisine verilen görevlerin ifasından hemen sonra Havza’ya geçerek bir miting düzenlemiş ve halkı, yurdumuzun işgalini protesto etmeğe çağırmıştır. Çünkü halk henüz vaziyetin vahametini tam anlamıyla kavrayamamıştı. Burada sahneye Anadolu’daki din adamları girer ve hakikati halka izah eder. İzmir’in işgaline ses çıkarılmamasını emreden İzmir Valisine “ Vali Bey... Bu sakalım kanımla kızarabilir ama bu alına Yunan alçağını sükûnetle selamlamış olmanın karasını sürerek huzur-u İlahiye çıkamam” diyen İzmir Müftüsü Rahmetullah Efendi veya Mustafa Kemal Paşa’ya “ Paşam! Bütün Amasya emrinizdedir.” diyen müftü Hacı Tevfik Efendi ve tabii ki Milli Mücadele’nin meşru olduğuna dair fetva veren Ankara Müftüsü Rıfat Börekçi beyefendi bu büyük mücadelenin din adamları sahasındaki önde gelen isimleriydi (Sarıkoyuncu 2012: 11-12).

Mustafa Kemal Paşa liderliğinde, Amasya genelgesi ile Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığının tehlikede olduğu ve milletin bağımsızlığını, yine milletin azmi ve kararının kurtaracağı; Erzurum kongresinde, millî sınırlar içinde bulunan vatan parçalarının bir bütün olduğu ve asla parçalanamayacağı ilan edilmiştir. Sivas Kongresi ile de, bütün milli cemiyetler *Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Cemiyeti* adı altında birleşmiş ve Kuvay-ı Milliye ile başlayan Milli Mücadele “bir yangına dönüşmüştür.” Son Osmanlı Mebusan meclisinin, 28 Ocak 1920 tarihinde kabul ettiği Misak-ı Milli ile “Mütareke hududu içinde Türk ve İslam çoğunluğu bulunan kısımların tümü, hiçbir şekilde ayrılık kabul etmez bir bütün...” olduğu kabul edilmiştir. Bütün dünyaya ilan edilen sınırlar ve bağımsız irade İngilizlerin İstanbul’u işgaline neden olmuştur. Hemen ardından bağımsızlık ruhu Ankara’da

TBMM'nin açılması ile ““*Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir*” şeklinde vücut bulmuştur (Kutlu ve Geyikoğlu 1991: 134-167).

Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Muharebesine hareketinden bir gün önce verdiği beyanatta şu sözleri söylemiştir; “Biz Türkiye'nin istiklalini ve bütünlüğünü kurtarmağa çalışıyoruz. Allah'ın inayeti ve Türk Milletinin yenilmez kuvveti sayesinde gayemize vasıl olacağız.” (Aykaç 1986: 35).

1.2. İlk İcra Vekilleri Heyeti Programında Din Eğitimi

TBMM'nin açılmasından ardından, ilk İcra Vekilleri Heyeti meclisçe seçilmiş ve bu heyetin programı 9 Mayıs 1920'de Meclis'te okunarak müzakere edilmiştir. Maarif Vekili Rıza Nur tarafından okunan programda; “Maarif işlerindeki gayemiz; çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dinî ve millî bir hale koymak...” (TBMM Zabıt Ceridesi, c. 1, s:241: 9.5.1336) İfadelerinde olduğu gibi, eğitimde *dini ve milli* vurgusu ön plana çıkmaktadır. Kütahya mebusu Atalay;” Şimdiye kadar zannedilmesin ki; millî, dinî bir terbiyeye ihtimam ediliyordu... Ezber gidiyordu, dinî terbiye demek, çocukların ruhunda, hissinde din terbiyesini, din hissiyatını yaşatmak demektir. Kuru kuru ezberletmek hiç bir vakit din terbiyesini temin edemezdi.” Sözleri ile bu anlayışı desteklediğini ifade etmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, c. 1, s:244: 9.5.1336).

8 Mayıs 1337 (1921)'de İcra Vekilleri Heyeti reisi Fevzi Çakmak, bütün üyeleriyle ve TBMM Reisi olarak M. Kemal'in imzasını da taşıyan Medâris-i İlmiye Nizamnamesi o günün ağır sosyal ve ekonomik şartlarına rağmen medrese öğretimine verilen önemi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. 25 maddeden oluşan nizamnamede, medreselerin, ilmî, idarî, inzibat ve müfredatı ayrıntılı bir şekilde tespit edilmiş, müspet ilimlerle mücehhez bir ilim yuvası kurmak düşünülmüştür (Ayhan 1999: 10-12).

Bu minvalde Gazi Mustafa Kemal'in Konya gezisi sırasında ziyaret ettiği *Darülhilafe Medresesindeki* eğitim hakkında “Memnuniyetle görüyorum ki, tedris ve tederrüs cidden hakikat-i diniye dairesindedir. İnşaallah memleketimizi, milletimizi, ihya edecek asri ve hakikî ulema -faziletkâr müderrislerimiz sayesinde- siz, olacaksınız.” İltifatkâr ifadelerinin ardında da takdirlerinin bir nişanesi olarak medreseye 3000 lira hediye etmesi şayan-ı dikkattir (Hâkimiyet-i Milliye 23.3.1923, s: 4).

Bu konuyla ilgili dönemin Tedrisat Umum Müdürü Ahmet Hamdi Akseki'nin

“Görülüyor ki; Türkiye’de Cumhuriyetin kurucusu da bizdeki dini müesseselerin son zamanlarda almış olduğu şekilden sitayişle bahsetmiş, bunların asri ilimleri benimsediklerini bizzat görmüş ve memleketin hakiki menfaatlerine hadim olacaklarını takdir ve tasdik buyurmuşlar..”

Değerlendirmesini takiben Gazi’nin Darülhilafe Medreselerinin daha yüksek bir gelişmeye mazhar olması için kurulan heyetin bizatihi başkanlığını yaptığını ifade etmesinin ardından da “Sonradan ne oldu, niçin oldu? Onu tarih araştıracak ve hükmünü verecektir.”(Akseki 1951: 388). Diyerek değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır.

1.3. Maarif Kongresi

Maarif Kongresi 15-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında, Hamdullah Suphi'nin girişimleri ile Sakarya Savaşı'ndan kısa bir süre önce yeni devlet “*taazzuv ve teşekkül etmeden*” (Parmaksızoğlu 1966: 23), Ankara'da *Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği* tarafından düzenlenmiştir. Dönemin yöneticilerinin eğitime verdiği önemi gösteren ve daha sonra gerçekleştirilen Heyet-i İlmiye toplantılarının ve Milli Eğitim Şûralarının bir anlamda temelini oluşturan (Öz 2014:130) Maarif Kongresinin bu zor zamanda toplanması, bunun için sarf edilen para, tartışma konusu olmuş ve Maarif Vekili Hamdullah Suphi eleştirilmiştir. Bütün eleştirilere rağmen kongrenin toplanmasını ve sonraki süreçte Maarif Vekili'nin kararlılığını güçlendiren ise Mustafa Kemal'in verdiği destek olmuştur (Başar 2004: 85-87).

Ankara’daki kongreye; öğretmenler, maarif ve mektep müdürleri, Telif ve Tercüme Heyeti azaları, Maarif Vekâleti daire müdürleri, müderrisler ve her gazete adına birer kişi olmak şartıyla gazete temsilcileri çağırılmıştır. Kongreye, Anadolu’nun her tarafından 250 civarında öğretmen katılmıştır (B. Bozkurt 2007: 22-23).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi sayfalarında kongreye yer vermiş ve bu durumu iki cephede birden savaşa benzetmiştir. "Harp ve maarif cephelerinin ikisinde de faaliyet var" (Hâkimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1337/1921).

Eğitim durumumuzun tespiti, analizi ve elbette ki geleceğe yönelik ilke ve hedeflerin belirlenebilmesi gayesi ile toplanan kongre, Mustafa Kemal'in yaptığı konuşma ile açılmıştır. Mustafa Kemal konuşmasında mevcut vaziyet hakkında genel bir değerlendirme yaptıktan sonra; "Bugün Ankara, Millî Türkiye'nin Millî Maarifini kuracak, Türkiye Muallime ve Muallimler Kongresinin inikadına da sahne olmak mazhariyetiyle müftehirdir." sözlerinde de dikkat edileceği gibi "Milli Türkiye" ve "Milli Eğitim" vurgusu yapmıştır.

Mustafa Kemal, milli terbiyeden; fitri yapımızla uyuşmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelen bütün tesirlerden uzak, milli karakterimize, kültürümüze ve tarihimize uygun bir kültürü kastettiğini ifade etmiştir. Milli kültürü neden bu kadar önemseydiğini de "davayı millimizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir... Kültür zeminle mütenasıptir. O zemin, milletin seciyesidir" sözleri ile ifade etmiştir. Milli kültür vurgusunun dışında konuşmada iki nokta daha göze çarpmaktadır. O ana kadar izlenen öğretim yöntemlerinin, milletimizin gerilemesinde önemli etken olduğu ve çocuklarımıza, gençlerimize, millî varlığı ile çatışan tüm yabancı unsurlarla mücadele yöntem ve gereğinin öğretilmesidir (TTK-II 1997: 19-20; Aykaç 1984: 23-24).

Gazi Mustafa Kemal'in bu sözleri Maarif Vekilleri tarafından Türk eğitim ve öğretiminin temel gayesi olarak kabul edilmiş ve yayınladıkları genelgelerde bu söze atıfta bulunarak hareket noktalarını belirlemişlerdir.

Kongrede;

1. Bakanlık tarafından halk mektepleri hakkında düzenlenen bir proje tartışılmış ve dört sene olan ilköğrenimin beş seneye çıkarılması uygun görülmüştür.

2. O zamana kadar uygulanan ilköğretim programlarının uygulanabilir olmadığı, halk eğitimi için sadece halkın ihtiyaçlarını karşılayacak eğitimin verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanında köylü ve kentlilerin ihtiyaçlarının farklı olması sebebiyle ilkokul programlarının buna göre ayrı ayrı düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir.

3. Projede yer alan meslek derslerinin yoğun olduğu, yetenek gerektiren branşların dışında kalanlar için pratik bilgilerin yeterli olacağı ifade edilmiştir.

Maarif Kongresinin son toplantısında, ilk ve ortaöğretimin hedefi ve programı hakkında yapılan tartışmalar sonucunda tam bir görüş birliği sağlanmış, kongreye katılanların tümü; eğitimi sadeleştirmek, uygulanabilir hâle getirmek ve mahallîleştirmek konularında tam bir görüş birliği içerisinde olmuşlardır (Özalp ve Ataunal, 1977: 30).

Maarif Kongresinde ilk ve ortaöğretimle ilgili önemli konular tartışılmıştır. Önceden kararlaştırıldığı süre kadar çalışmamış olsa da Maarif Kongresi, Milli Mücadele esnasında Ankara'da öğretmenlerin bir araya getirilmesi, eğitimin amaçlarının tartışılması, yeni kurulmakta olan devletin eğitim ilkelerinin ortaya konması açısından çok önemlidir. Ayrıca savaş sonrasında planlarının şimdiden yapılması halk nazarında milli mücadelenin kazanılacağına olan güveni artırmış ve moral kazandırmıştır.

1.4. Tevhid-i Tedrisat Kanunu

Öğretim birliği konusu, Osmanlı Devleti zamanında da gündeme gelmiş, 1917'de Meclis-i Mebusan'da dönemin maarif nazırı Şükrü Bey maarif bütçesi görüşmeleri sırasında bu konudaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir;

“...Vahdet-i fikrîye meselesi işte asıl Darülfünunlarda temin edilecektir. Orada talim ile meşgul olan erbabı ihtisas kendi fikirlerini rahle-i tedrislerinde bulunanlara güzelce telkin etmek vazifesiyle mükelleftirler. Eğer onlar telkinâtı memleketin arzusu dâhilinde yaparlarsa işte vahdet-i fikrîye temin edilmiş olur. Çünkü Darülfünun mezunlarıdır ki bir memlekette fikir hâsıl edebilirler, o fikirlerin etrafında bir mecmua teşkil edebilirler.”

Öğretimin birliği meselesi, o zamanlardan itibaren, eğitimciler ve devlet adamlarını meşgul etmiştir. Tanzimat'tan sonra çıkarılan eğitimle ilgili temel kanun olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin (1869) bazı hükümlerinde, ilkten yükseğe kadar resmi okullarda, öğretim ve eğitimde bir Osmanlı birliği amacının güdülmek istendiğini gösteren belirtiler vardır. Ancak bütün bu arayışlar başarıya ulaşamamıştır. (Ayhan 1998: 245; Ayhan 1999: 23)

1 Mart 1924'te Millet Meclisi'nin açılışında, Mustafa Kemal Paşa konuşmasının önemli bir kısmını eğitim konularına ayırmış ve öğretim birliğinin önemini şöyle ifade etmiştir; “Milletin ârâyı umumiyesinde tespit olunan, terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin bila ifâte-i ân tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz...” (TBMM Zabıt Ceridesi c.7, s: 4, 01.3.1340; Atatürk 1987: 849).

2 Mart 1924 günü Halk Fırkası grubu toplantısında tartışılan konu, Saruhan milletvekili Vasıf Çınar ve 57² arkadaşının imzasıyla meclis gündemine getirildi. Kanun teklifi şöyledir;

² Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu teklif eden imzacıların sayısı kaynaklarda farklı gösterilmektedir. Burada sadece bazı önemli kaynakları ifade etmek kâfi olur herhalde. Atatürk *Nutuk*'ta bu konudan bahsederken “*Saruhan mebusu Vasıf Bey ve elli refikının teklifi kanunisi*” olarak ifade etmiştir (Atatürk 1987: 849). Hasan Ali Yücel, *Türkiye'de Ortaöğretim* kitabında bu sayıyı 60 olarak ifade etmektedir (Yücel, 1994: 23). 3 Mart 1340 tarihli Zabıt Ceridesinin “Münderecat” kısmında, kanun teklifleri ve sahife numaralarının yer aldığı bölümde “*Vasıf Bey ve elli yedi refiki*” (TBMM-Zabıt Ceridesi, Cilt:7, 03.3.1340, s:15) diye yer alırken, kanun teklifi okunduğunda vaziyet “*Vasıf Bey ve elli refiki*”na dönüşmüştür (TBMM-Zabıt Ceridesi, Cilt:7, 03.3.1340, s:17). Ancak kanun teklifinin altındaki imzalar sayıldığında, 58 mebusun imzası görülmektedir. Bu mebuslar; 1.Saruhan; Vasıf, 2.Konya; Refik, 3.Antalya; Ahmed Şaki, 4.İzmir; Mehmed Şükrü, 5.Muş; İlyas Sami, 6.Aydın; Tahsin, 7.Rize; Ali, 8.Kütahya; Ragıb, 9.Trabzon; Nebizade Hamdi, 10.Rize; Rauf, 11.Gelibolu; Celâl Nuri, 12.Kayseri; Ahmed Hilmi, 13.Gaziantep; Kılıç Ali, 14.Kütahya; Cevdet, 15.İstanbul; Ali Rıza, 16.Kırkkilise; Dr. Fuad, 17.Urfa; Ali, 18.Muş; Osman Kadri, 19.Karahisarı Sahib; Ruşen Eşref, 20.Kozan; Ali Saib, 21.Ordu; Recai, 22.Adana; Ahmed Hamdi, 23.Elâziz; Hüseyin, 24.Denizli; Mazhar Müfid, 25.Urfa; Yahya Kemal, 26.Biga; Samih Rifat, 27.Karahisarı; Şarki Mehmed Emin, 28.Tokad; Mustafa, 29.Ertuğrul; Dr. Fikret, 30.Van; Hakkı, 31.Kângırı; Talât, 32.Aydın; Zekâi,

“Riyaseti Celileye

Bir devletin irfan ve maarifi umumiye siyasetinde milletin fikir ve hissi itibariyle vahdetini temin etmek için tevhibi tedrisat en doğru, en ilmî ve asrı ve her yerde fevaid ve muhassenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunundan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriye Devrinde saltanat munderise-i Osmaniye tevhibi tedrisata başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilâkis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdeti terbiye ve tedris nokta-i nazarından birçok muzır neticeler tevlib etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdeti his ve fikir ve tesanüt gayelerini külliye muhildir.

Teklifi kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde ve bilûmum irfan müessesatının mercii yegânesi Maarif Vekâleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyetin irfan siyasetinden mesul ve irfaniyatımızı vahdeti his ve fikir dairesinde ilerletmeye memur olan Maarif Vekâleti müspet ve müttehit bir maarif siyaseti tatbik edecektir. Teklifimizin bugün derakap ve müstacelen müzakeresiyle kanuniyet kesbetmesini Heyet-i Celileden rica ederiz.” (TBMM-Zabıt Ceridesi, Cilt:7, , s:25, 03.3.1340).

TBMM’de maddelerin görüşülmesine geçilmiş ve bütün maddeleri aynen kabul edilen (TBMM-Zabıt Ceridesi, Cilt:7, s:26-27, 03.3.1340) 430 Sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu şöyledir;”

BİRİNCİ MADDE — Türkiye dâhilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif vekâletine merbuttur.

İKİNCİ MADDE — Seriyeye ve Evkaf vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif vekâletine devir ve raptedilmiştir.

ÜÇÜNCÜ MADDE — Seriyeye ve Evkaf vekâleti bütçesinde mekâtip ve medarise tahsis olunan mebalîğ Maarif bütçesine nakledilecektir.

DÖRDÜNCÜ MADDE — Maarif vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler kuşat edecektir.

BEŞİNCİ MADDE — Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müşteğil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliyeye merbut olan askerî rüşti ve idadilere Sıhhiye vekâletine merbut olan daruleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif vekâletine raptolunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyeti talimiyelerin ciheti irtibatları âtiyen ait olduğu vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nisbetlerini muhafaza edecektir.

ALTINCI MADDE — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

33.**Giresun**; Hacim Muhittin, 34.**Kütahya**; Recep, 35.**Kayseri**; Sabit, 36.**Ertuğrul**; İbrahim, 37.**Hakkâri**; Asıf, 38.**Rize**; Ahmed Fuad, 39.**Malatya**; Milmi, 40.**Ergani**; Kâzım Vehbi, 41.**Siird**; Halil Halki, 42.**Bolu**; Vevad Abbas, 43.**Kırşehir**; Yahya Galib, 44.**Menteşe**; Şükrü Kaya, 45.**Afyon Karahisar**; İzzet Ulvi, 46.**Menteşe**; Yunus Nadi, 47.**Zonguldak**; Ragıb, 48.**Saruhan**; Kemal, 49.**Saruhan**; Reşat, 50.**Kars**; Ağaoğlu Ahmed, 51.**Artvin**; Hilmi, 52.**Giresun**; Kâzım, 53.**Ertuğrul**; Rasim, 54.**Denizli**; Haydar Rüşti, 55.**Çatalca**; Şakir, 56.**İzmit**; Saffet, 57.**Bursa**; Refed, 58.**Karahisar Şarki**; İsmail (TBMM-Zabıt Ceridesi, Cilt:7, s:27, 03.3.1340).

YEDİNCİ MADDE — işbu kanunun icrayı ahkâmına icra Vekilleri Heyeti memurdur. (TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:2, s: 242, Kabul Tarihi: 03.03.1340/1924).

İsmet İnönü, Tevhid-i Tedrisat Kanununun önemini ve neden kabul edildiğini, 1925 yılı muallimler birliği kongresinde şöyle ifade etmektedir;

“Biz Tevhid-i Tedrisat ile yapılan, daha yapılacak olan işlerin memleketin bütün hayatında; fikrî, sınaî, fennî hayatlarda olduğu kadar, İctimaî hayatta da başlıca esas olduğuna kaniiz.... Biz şu kanaattayız ki, azimle, muvaffakiyetle tuttuğumuz yolda yürüyelim. On sene sonra bütün dünya ve şimdi bize muarız olanlar yahut tuttuğumuz yoldan din namına endişe edenler göreceklendir ki Müslümanlığın asıl temiz, en saf, en hakiki şekli bizde tecelli eylemiştir. O fiilî tecelliye kadar biz bu hakikati kanunen, cebren, inkılapla telkin ve tatbik edeceğiz... Hedefe varmak için her cahilane itiraz ve teşebbüs bertaraf edilecektir. Kanunun bu husustaki salahiyetlerini, bütün şumulüyle tatbikte en ufak bir tereddüt gösterecek değiliz. Hiçbir mani karşısında tevakkuf edemeyiz ve etmeyeceğiz.” (Yücel 1994: 24).

Vasıf Bey ve arkadaşları kanun teklifinde "Bir millet efradı ancak bir terbiye görebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Bu ise vahdet-i his ve fikir ve tesanüt gayelerini külliye mühildir" (TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:7, s:25, 03.3.1340) ifadeleri ile kanunun önemini işaret etmişlerdir. Yine Vasıf Bey'e göre Tevhid-i Tedrisat Kanununun anlamı şu idi; “Türkiye’de bundan sonra bir tek terbiye, bir tek mektep, bir tek tedris olacaktır" (Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mart 1924/1340). Vasıf Bey'in düşüncesine göre; bütün eğitim kurumlarında, Cumhuriyet’in bilim ve kültür siyaseti, ortak bir eğitim yolu izlenecekti (Sakaoğlu, 2003: 169). Türk Milli Eğitiminin en etkili bakanlarından Hasan Ali Yücel Tevhid-i Tedrisat Kanununu, “ 1839 Tanzimat hareketinden beri sürüp gelen kültür ikiliğini kaldırmak itibarıyla tarihimizin en mühim vakılarından biri...” (Yücel 1994: 24) olarak değerlendirirken tek parti döneminin son maarif vekili Tahsin Banguoğlu da “Türkiye’de bundan böyle bir tek umumî tahsil müessesesi, bir tek mektep yaratmak, bir tek terbiye vermek ve bir tek zihniyet sahibi insanlar yetiştirmek, bu sayede de bir tek bütün millet meydana getirmek...” olarak kanunun önemine işaret etmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, C: 15, s: 9, 03.1.1949).

Kanunun kabul edildiği dönemdeki eğitim sistemini ve okulların durumunu üç gruba ayırabiliriz. *Birincisi*, Maarifi Umumiye Nezaretinin kontrol edebildiği okullar; sayıları oldukça az olan, Nezaretin kendi açtığı rüştiye, idadi, sultani ve yüksekokullar. *İkincisi*; kontrolün nispeten sağlandığı okullar; İl özel idarelerinin açtığı okullar ve sayıları hızla artan

özel okullar. *Üçüncü olarak* ise kontrol edemediği okullar; sayıları bütün Osmanlı okullarının birkaç katı olan ve modern çağın en ileri tekniklerini kullanan, yabancı devletler ve kiliselerin, Anadolu’da misyonerler aracılığı ile açtığı her düzeyde okullar. Her açıdan yabancı okullara oldukça benzeyen Azınlıkların açtığı okullar ve bunların yanında özel vakıfların, şehirlerdeki mahalleler ve bazı büyük köylerin açtığı ve kendilerinin yönettiği okullar da Maarifi Umumiye Nezareti’nin kontrolü dışında idi (Bozkurt 2007: 55-56).

Tevhid-i Tedrisat Kanununu salt Türklerin kendi eğitimi ya da din eğitimi perspektifinden değerlendirmenin eksik olacağı açıktır. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren Osmanlılarla ilişki kuran devletler, Tablo 1.1. ve Tablo 1.2.’de görüleceği gibi çıkarlarını korumak amacıyla Osmanlı topraklarında birçok okul açmışlardır. Müslüman halk, ilk önceleri yabancı okullara pek olumlu bakmasa da bu okulların eğitim öğretim kalitesinin ve imkânlarının fazla olması münasebetiyle zamanla çocuklarını yabancı okullara vermeye başlamışlardır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile kontrol altına alınmaya çalışılan bu okullar Osmanlı Devleti’nde; kültür emperyalizmi, gayrimüslim tebaa arasında milliyetçi ve ayrılıkçı fikirlerin yaygınlaştırılması, ülkemizdeki çeşitli yıkıcı faaliyetlerin desteklenmesi ve politik çıkarlarının gözetilmesi gibi olumsuz etkilerinin yanında modern eğitim araç ve yöntemlerinin yerleşmesinde, Osmanlı Devleti’nin Batı’ya açılmasında etkin rol oynamıştır (T. Aydemir 2015: 29-30).

Tablo 1.1. 1897’de Osmanlı Sınırları İçinde Azınlıkların ve Yabancıların Sahip Oldukları Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları

Okul türü	Azınlık okulları			Yabancı okullar		
	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci
İlkokul	5.982	8.025	317.089	-	728	16.629
Rüştiye	687	2.274	23.192	74	551	6.557
İdadi	70	584	10.720	63	464	8.315

Kaynak: Arıbaş, S. ve Koçer, M. *Türk Eğitim Tarihi*, Lisans Yayınları, İstanbul 2008, s: 154-156’dan düzenlenmiştir.

Tablo 1.2. 1897'de Osmanlı Sınırları İçinde Azınlıkların ve Yabancıların Sahip Oldukları Okul Sayıları

Azınlık Okulları		Yabancı Okullar	
Millet	Okul Sayısı	Milliyet	Okul Sayısı
Rum	4.390	Amerikan	131
Ermeni	851	Fransız	127
Bulgar	693	İngiliz	60
Yahudi	331	Alman	22
Sırp	85	İtalyan	22
Ulah (Romanya)	63	Avusturya	11
Katolik Rum	60	Rus	7
Katolik	50	İran	4
Toplam	6.523	Toplam	384

Kaynak: Arıbaş, S. ve Koçer, M. *Türk Eğitim Tarihi*, Lisans Yayınları, İstanbul 2008, s: 154-156'dan düzenlenmiştir.

Tevhidi Tedrisat Kanununun din eğitimi bakımından Türkiye için çok önemli ve o nispette de olumlu bir kanun olduğunu ifade eden Parmaksızoğlu, kanunun din eğitimindeki dağınkılığı da ortadan kaldıracığını şöyle savunmuştur;

“Bu kanun o tarihe kadar bir kısmı Maarif-i Umumiye nezaretinde, bir kısmı Bab-i Meşihatte, bir kısmı ise vilayet, sancak ve kazalarda kuzât ve hükkâm ile mütevelliler yönetiminde bulunan teokratik eğitim kurumların tek bir elde, Maarif Vekâleti emrinde, devlet kontrol ve yönetiminde tutmaktadır ki, dini eğitimi memleket gerçeklerine en uygun şekilde kurmak ve rasyonel kurallara göre başarıya ulaştırmak için daha müessir bir tedbir alınabilmesi söz konusu edilemezdi.” (Parmaksızoğlu 1966: 4).

Ayrıca bu kanunun memleketimizde istenilen seviyede, modern usullerle dini eğitim gerçekleştirilebileceğini ifade ettikten sonra kanunun uygulanma şeklinin, kanunun mana ve ruhuna tamamen muhalif bir istikamette yürütüldüğünü de eklemiştir (Parmaksızoğlu 1966:4).

Tevhid-i Tedrisât Kanunu ile Türk Eğitim sisteminde ve dolayısıyla Din Eğitimi ve öğretimi alanında yeni bir dönem başlatılmıştır (Öcal 1986: 113). Kanununun dördüncü maddesine göre; medreselerin -özellikle *Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye medreselerinin*- yerini İstanbul Darülfünununa bağlı İlahiyat Fakültesi, yurt içine yayılı taşra medreselerinin yerlerini de İmam-Hatip mektepleri almış oluyordu (Parmaksızoğlu 1966: 25). 1924 yılında *Dâru'l-Fünûn*'a bağlı öğretim süresi 3 yıl olan bir İlahiyat Fakültesi, 29 yerde de, ilkokula

dayalı ve öğretim süreleri 4 yıl olan imam ve hatip okulları açılmıştır. Osmanlı Devleti döneminde Dârü'l-Hilâfeti'l-Âliye çatısı altında toplanan ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği önce Bakanlığa bağlanan, hemen arkasından da Maarif Vekâletinin Genelgesi ile kapatılan medreselerin talebelerinden isteyenler seviye tespit sınavına tabi tutularak, derecelerine göre bu yeni okullara alınmışlardır. Bu yüzden imam hatip okulları daha açıldıkları yıl mezun veren okullar haline gelmişlerdir (Öcal 1998:242-243).

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile hiçbir eğitim kurumu kapatılmadığı halde dönemin Maarif Vekili Vasıf Çınar tarafından bütün bölgelere gönderilen bir genelge ile medreseler kapatılmıştır. Medreselerin kapatıldığına ve talebesi ile hocaları hakkındaki uygulamanın nasıl olacağına dair 11 Mart 1340/1924 tarihli 6 maddeden mürekkep tamime göre; emir ulaşır ulaşmaz vilayetlerin merkez, kaza ve köylerindeki medreselerin hemen kapatılacağı (madde 1), öğrencilerinin bölgelerdeki okullara nakledileceği (madde 2), Medrese hocalarından arzu edenlerin okullara Din Bilgisi öğretmeni olarak atanabileceği (madde 3), Dârü'l-Hilâfe medreselerinin hazırlık sınıflarının kaldırılarak öğrencilerinin bölgedeki uygun okullara nakledileceği, öğretmenlerinden ise kanuni şartları haiz olanların ilkokullarda öğretmen olarak görevlendirilecekleri (madde 4), Dârü'l-Hilâfe medreselerinin İbtida-i Hariç ve İbtida-i Dâhil kısımlarının imam-hatip mektepleri olarak muhafaza edileceği (madde 5) belirtilmektedir. 6. Madde de ise bu emirlerin derhal uygulanarak sonuçlarının maarif vekâletine bildirilmesi istenmiştir (Zengin 2002: 85; Öcal 2008: 178-181).

Medreselerin kapatılma kararı bilhassa TBMM'de Maarif Vekâleti ve Diyanet İşleri Reisliğinin bütçelerinin görüşüldüğü esnada çok şiddetli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Maarif Vekili Vasıf Çınar Mecliste, medreseleri kapatma kararına karşı çıkanlara cevaben yaptığı açıklamalarında; İki üç asır evvel medreselerin birçok kıymetli adam yetiştirdiğini son yüz yüz elli seneden beri ilmin ve fennin gelişmesine ayak uydurulamadığı ve farklı bir eğitim sistemi takip edildiğini ifade ettikten sonra bunların yanı sıra bugünkü vaziyette mevcut olan talebelerin ise askerlikten kaçtıklarını ve medreseye ismini kaydettirerek dışarıda esnaflıkla meşgul olduklarını eklemiştir. Medreselerde kayıtlı bulunan yaklaşık 18 bin öğrencinin sadece 6 bin civarındakinin medreselerde mevcut olduğunu ve bunun dini eğitim olmadığını söylemiştir. Ayrıca Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile imam-hatip mektepleri açıldığını, eğer bu okullar açılmasa idi suçlanabileceğini, ancak Darülhilafe medreselerini kendisine Şeriye Vekâletinden devredilen kadrolarıyla dersleriyle, müfredat

programlarıyla aynen yerinde bıraktığını ifade etmiştir (TBMM- Zabıt Ceridesi, İ:40, C:2, 17.4.1340, s:821-822).

Bu konu ile ilgili basına yansıyan tartışmaları değerlendirdiği, Hâkimiyet-i Milliye muhabiri ile yaptığı söyleşide; talimatnamesi, kadrosu, ders programı ve muayyen sınıfları olan eski Darülhilafe medreselerinden memleketin çeşitli yerlerinde 29 tane bulunduğunu, Medâris-i İlmiye adı altındaki medreselerin sayısının ise vilayet, kaza ve köyler dâhil olmak üzere toplam 479 olduğunu ifade etmiştir. Ancak Şeriye Vekâleti tarafından verilen ruhsatla bir müderris tarafından açılan bu medreselerin muallimlerinin, kadrosunun, muayyen sınıflarının ve programlarının olmadığını belirtmiştir. Ayrıca binalarının eski ve harap olduğunu, eğitim için uygun olmadığını ve hiçbir kontrole de tabi tutulmadıklarını da eklemiştir (Hâkimiyet-i Milliye 13 Mart 1340/1924).

Bazı gazetelerde medreselerin kapatılmasına dair emri imzalarken büyük bir sürur ve heyecan duyduğunun³ yazıldığını ve bu haberlerin gerçekliği ile ilgili muhabirin sorusu üzerine; meclisin kararlarını tatbik etmenin vazifesi olduğunu ifade ettikten sonra “Bunun için sürurlu heyecan duyduğuma dair bana atfen yazılan masnû (uydurma) mülakatın sebep ve manasını anlayamadım. Büyük bir inkılabın içinde yaşadığımız ve kararları tatbik ettiğimiz bir zamanda vekillere böyle yanlış beyanat atfetmek doğru değildir.” Diyerek haberleri tekzip etmiştir (Hâkimiyet-i Milliye 18 Mart 1340/1924). Gerçi TBMM’de bütçe görüşmeleri sırasında bu konu ile ilgili kendisine “479 medreseyi bir hazzı manevi, bir zevki manevi duyarak sadetmek...” şeklinde imada bulunan Isparta mebusu Hafız İbrahim Efendi’ye “öyle şey yok efendim” demiştir ancak muhatabı bu durumu on gün sonra tekzip ettiğini ifade ederek pek te inanmadığını belirtmiştir (TBMM- Zabıt Ceridesi, İ:40, C:2, 17.4.1340, s:829).

Vasıf Çınar’ın bahsettiği ve sayılarını 29 olarak ifade ettiği Darülhilafe Medreseleri Tablo 1.3.’de gösterilen yerlerde imam-hatip okullarına dönüştürülmüştür.

³ Hâkimiyet- i Milliye muhabirinin bahsettiği mevzuu basına yansıdığı şekliyle, Vasıf Çınar’ın medreseleri kapatma emrini imzaladıktan sonra şu ifadede bulunduğu; “*On altı bin asker kaçağının ocağını söndürdüm. Bundan duyduğum zevk, milli mücadelenin o heyecanlı devirlerinde duyduğum en yüksek zevklerden daha büyüktü.*” (Halis Ayhan (1999) *Türkiye’de Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, s:29)

Tablo 1.3. İmam ve Hatip Okulları (1923-1930)

Sıra	İmam Hatip Okulu Açılan Yerler	EĞİTİM ÖĞRETİM YILLARI						
		1923-1924	1924-1925	1925-1926	1926-1927	1927-1928	1928-1929	1929-1930
1	EDİRNE	+	-	-	-	-	-	-
2	ERZURUM	+	+	-	-	-	-	-
3	İSPARTA	+	+	+	-	-	-	-
4	İSTANBUL	+	+	+	+	+	+	+
5	ESKİŞEHİR	+	+	-	-	-	-	-
6	ÖDEMİŞ	+	-	-	-	-	-	-
7	URFA	+	+	-	-	-	-	-
8	AFYON	+	+	+	-	-	-	-
9	AMASYA	+	+	-	-	-	-	-
10	ANTALYA	+	+	+	-	-	-	-
11	ANKARA	+	+	+	-	-	-	-
12	BALIKESİR	+	+	+	-	-	-	-
13	BURSA	+	+	+	-	-	-	-
14	YOZGAT	+	+	+	-	-	-	-
15	BOLU	+	+	+	-	-	-	-
16	RİZE	+	+	+	-	-	-	-
17	HOPA	+	-	-	-	-	-	-
18	HARPUR (ELAZIĞ)	+	+	+	-	-	-	-
19	SİVAS	+	+	+	-	-	-	-
20	ŞAVŞAT	+	-	-	-	-	-	-
21	UŞAK	+	+	+	-	-	-	-
22	GAZİANTEP	+	+	-	-	-	-	-
23	KASTAMONU	+	+	+	-	-	-	-
24	KONYA	+	+	+	-	-	-	-
25	KAYSERİ	+	+	+	-	-	-	-
26	KÜTAHYA	+	+	+	+	+	+	+
27	MARAŞ	+	+	-	-	-	-	-
28	MANİSA	+	+	+	-	-	-	-
29	NİĞDE	+	-	-	-	-	-	-
30	ARTVİN	-	+	-	-	-	-	-
31	İZMİR	-	+	-	-	-	-	-
32	OF	-	-	+	-	-	-	-
33	AKŞEHİR	-	-	+	-	-	-	-
	YEKÜN	29	26	20	2	2	2	2

Kaynak: Parmaksızoğlu, İsmet (1966) *Türkiye'de Din Eğitimi*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi s:67

Tablo 1.3.'de görüleceği gibi, bu yeni sistem, 1924 yılında 29 okulla uygulamaya konulurken, okulların sayısı 1925'te 26'ya, 1926'da 20'ye, 28-30 yılları arasında ise 2'ye düşmüş ve 1930'da tamamen kapatılmışlardır. Öcal, 1930-1931 öğretim yılında yeni öğrenci kaydı yapmayan bu okulların 2. sınıfına geçmiş olan öğrencilerinin ortaokullara nakledildiğini, 3. ve 4. sınıfa geçmiş öğrencilerine ise okula devam ederek mezun olabilmeye imkânı sağlandığını ifade etmektedir. Ayrıca İstanbul ve Kütahya'daki bu son iki imam-hatip okulunun da fiilen 1932'de kapatıldığını belirtmektedir (Öcal 1998: 243).

1923-1924 öğrenim yılı başında 29 İmam-Hatip okulunda 2258 öğrenci kayıtlı bulunuyorken, ders yılı sonunda bu okullardaki öğrenci sayısı 1822'ye düşmüştür. 1924-1925 Öğrenim yılında bu sayı 1442'ye 1925-1926'da 1009'a, 1926-1927'de ise 278'e inmiştir. Öğrenci sayılarındaki azalma ve imam-hatip okullarının önemlerini gittikçe kaybetmesini Parmaksızoğlu iki nedene bağlamaktadır. *Bunlardan birincisi*; Cumhuriyet devri ile birlikte Türkiye'nin eğitimden tarıma, sağlığa ve teknik alanlara doğru büyük bir kalkınmaya girişmesinin gençlere daha geniş imkânlar sağlandığı ve buna mukabil yeni iş sahalarının ortaya çıkması ile de dini hizmetlere olan geleneksel yönelmeyi büyük ölçüde azalmasıdır. *İkincisi* ise devletin teknik ve genel öğretim kuramlarını yurt sathına geniş ölçüde yaymakta gösterdiği gayret ve bu okullarda öğrenimlerini yapacaklara sağladığı kolaylıklardır (Parmaksızoğlu 1966: 25).

Darülfünunda kurulan İlahiyat Fakültesinde de benzer durum mevcuttur. Bu fakültede de öğrenci sayıları 285, 205, 201 gibi gittikçe azalan rakamlar gösterirken aynı yıllarda öğrenci sayıları Fen Fakültesinde 137, 633, 466, 918, Hukuk Fakültesinde 428, 509, 469, 482, Tıp Fakültesinde 300, 412, 325, 335 gibi daimi bir artış göstermektedir. Aynı durum İlahiyat Fakültesi için de mevzubahistir. 1933 yılına kadar öğrencisi gittikçe azalarak devam eden İlahiyat Fakültesi Üniversitenin yeniden kuruluşunda tamamen kapatılarak yerini Edebiyat Fakültesine bağlı İslam İlimleri Enstitüsüne bırakmıştır. Bu enstitü 1936 yılına kadar öğrenim faaliyetinde bulunmuşsa da öğretim kadrosunun dağılması üzerine ortadan kalkmıştır. Öğrenci sayılarının da açıkça gösterdiği ilgisizlik yeni Türkiye'de dini eğitimin resmi alanda kendiliğinden sönmesine sebep olmuştur (Parmaksızoğlu, 1966: 25).

Parmaksızoğlu (1966: 26), Tevhid-i Tedrisat kanununun yeni Türkiye'nin gerçeklerine ve gereklerine uygun bir kanun olduğunu, Tazimattan beri eğitimde var olan ikiliğin ortadan kaldıracağını ve yeni Türkiye'nin modernleştirilmesinde halkın beraberliğini sağlama, getirilen yenilikleri halka benimsetme bakımından çok faydalı sonuçlar sağlayacağını belirtmektedir. Ancak kanunun uygulama safhasında ruhuna aykırı hareket edildiğine işaret ederek; yetişmekte olan nesillere eğitim ve iş alanlarında açılan yeni imkânlarla dini hizmetlere olan ilginin zayıflamasından faydalanılarak din eğitimi konusunda gittikçe gelişen olumsuz bir cereyanın Milli Eğitimi etkisi altına aldığını ve bunun sonunda da "toplum bir ifrattan kurtarılmışken, yeni bir tefrite düşürülmüş..." şeklinde ifade etmiştir.

1.5. Heyet-i İlmîyeler

Eğitim alanındaki önemli gelişmelerden biri de, eğitim sisteminin yasal, idari, yapısal düzenlenmesine ve eğitim politikalarımızın belirlenmesine temel oluşturacak kararları almak amacıyla toplanan Heyet-i İlmîyelerin çalışmalarıdır. Heyet-i İlmîyeler yeni devletin eğitim sorunlarının tartışıldığı, eğitim politikalarının belirlendiği ilmi toplantılardır. Cumhuriyetin ilânının öncesinden başlamak üzere 1926 yılına kadar üç defa toplanmıştır.

İlk Heyet-i İlmîye Çalışmaları 15 Temmuz - 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında, Maarif Vekili Safa Bey başkanlığında Ankara'da; maarif müsteşarı, bakanlık genel müdürleri, ilgili bakanlıkların temsilcileri, üniversite profesörleri, yüksekokul müdürleri, çeşitli tür ve derecedeki eğitim kurumlarının temsilcilerinin katılımlarıyla yoğun bir gündemle⁴ toplanmıştır (Özalp ve Ataüenal, 1977: 33).

Heyetin görüştüğü konulardan biri de *Din Eğitiminin Esasları* olmuştur. Dini tedrisat konusunda yoğun görüşmeler olmuş ve dönemin Şeriye Vekâleti Tedrisat Müdür-ı Umûmisi Ahmed Hamdi (Aksekili) tarafından heyete sunulan ve kabul edilen “*Tedrisat-ı Diniye*” ye dair kanun teklifi tekrar okunmuştur. Bu raporda Akseki; din ve ulûhiyyet fikrinin insanda fitri olduğunu ve bu his olmadan insanın mutlu olamayacağını belirttikten sonra özellikle gençlerde manevi hissiyatın oluşturulmasında en önemli görevin muallimler ile muharrir ve hatiplere düştüğünü ifade etmiştir. Bunun yanında okullarda takip edilen din derslerinin ihtiyacı karşılamaktan çok uzak olduğunu, belli başlı kitapların tekrar edilip durduğunu ve şimdiye kadar devam eden bu usûlde, öğrencinin bir taraftan mihaniki bir tarzda ezber ederken, diğer taraftan şüphe ve tereddütlere düştüğünü ve bunun sonucunda da din muhabbetinin gittikçe okuldan yok olduğunu belirtmiştir. Aksekili’ye göre, din derslerini okutacak öğretmenlerin tam anlamıyla başarılı olabilmeleri için muhakkak çevrelerinden destek almalı ve diğer öğretmenler tarafından yalnız bırakılmamalı, yardım edilmelidir.

⁴ Birinci Heyet-i İlmîye toplantısında görüşülen konular: 1. Millî Eğitim Yürütme Programı 2. Millî Hars 3. Üstün Değerde Müracaat Kitaplarının Dilimize Çevrilmesinde Takip Olunacak Esaslar 4. İstatistik Genel Müdürlüğü Teşkilatı 5. Millî Büyük Sözlük 6. Millî Müzik, Millî Dil ve Edebiyat 7. Millî Tarih Kitaplığı 8. Millî Hazine Evrakı 9. Millî Tarih ve Coğrafya Enstitüleri 10. Etnografya Müzesi 11. Millî Müze 12. Okul Müzesi 13. Ankara'da Yüksek Seviyede Dersler 14. İlkokul Programlarında Değişiklikler 15. İlköğretimden Sonra Hayatî Öğretim Programı 16. İlköğretim Kararnamesinin Değiştirilmesi Teklifi 17. Kız ve Erkek Öğretmen Okulları Tüzük ve Programları 18. Sultanîlerde Teşkilat ve Öğretim Süresi ve Sultanî Adının Değiştirilmesi 19. Lise İzcilik Esas Teşkilatı 20. Teftiş Kurulu Tüzük Teklifi 21. Eski Eserler Tüzüğü 22. İstanbul Kız ve Erkek Öğretmen Okullarında Orta Kısım Açılması 23. Galatasaray Lisesinin Teşkilat ve Programları 24. Yüksek Öğretmen Okulu Öğrencilerine Mesleki Bilgiler Verilmesi **25. Din Eğitimi Esasları** (Özalp, R. ve Ataüenal, A. (1977) *Türk Millî Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı/Tali ve Terbiye Kurulu-Millî Eğitim Şurası* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi).

Bunu da “Kanaat-ı âcizâneme göre, Din ve Dil bir milletin harsının en önemli unsurlarındandır. Bunlara karşı istisnasız herkesin ilgi göstermesi lâzımdır.” Şeklindeki düşüncesiyle temellendirmiştir. Gerek din dersi veren öğretmenlerin ve maarif nezaretinin zamanın gereklerine vakıf olmamaları ve gerekse bu din bilimlerini herkesin anlayacağı tarzda açıklayan kitapların dilimizde mevcut olmamasını da iddiasının delilleri olarak ifade ettikten sonra bunların izalesi için de raporunun sonunda *on maddelik tedbir* sunmuştur (Hâkimiyet-i Milliye 19 Ağustos 1923).

Bütün bu görüşmeler neticesinde Heyet-i İlmiye genel bir prensip olarak, dinî tefrisat hakkında İcraat Encümeninin şu kararlarını kabul etmiştir:

- 1.Tefrisat-ı Diniye muallimlerinin kabulünde diğef derslerde olan muayyen şerait aranılacaktır. Orta tahsil mekteplerinde bunların tâli derecelerde tahsil görmüş olmaları şarttır.
- 2.Tefrisat-ı Diniye programları, diniyât ve terbiye mütehasıslarından mürekkef bir encümen tarafından ihzar olunur. Bu tefrisatın gayesi, zevk ve inşirâh-ı diniyenin tanıtılması olduğundan buna esas olan programın Seyyid-i Nebinin ve İslâm büyüklerinin iyice tanıtılması esastır... (Hâkimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1923).

Toplantılarda yukarıda alınan kararların yanında; Din dersi programlarının ıslahı, talebede din muhabbeti uyandıracak tarzda ders kitaplarının yazımı, konularda uzmanları ilgilendirecek ayrıntıya girilmemesi, ruhî meselelere ağırlık verilmesi ve öğrencilerde dine karşı aşk ve muhabbet uyandırılmaya çalışılması gibi öneriler de mevcuttur (Öz 2014: 132).

I. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar neticesinde, Şer'iyef ve Evkaf Vekâleti, kendi bünyesinde iki ayrı komisyon kurmuştur. Bu komisyonlar, dinî eğitimi yeni şartlara uygun hale getirmeğef çalışmış ve medreseler için yeni bir düzen tespit etmiştir. Buna rağmen medreseler, sadece yeni eğitim-öğretim metotlarına uymakla yetinmiş ve yeni düzen içindeki yerini ve değefini tespit edememiştir. Medresenin bu zayıf tutumu, onun artık yaşanan hayatta olumlu bir fonksiyonunun olup olmadığına düşünülmesine ve varlıklarının sorgulanmasına yol açmıştır (Öcal 1986: 112).

Birinci Heyet-i İlmiye'nin verdiği kararlar arasında, genel ortaöğretim kurumları adının “*Sultani*”den “*Lise*”ye dönüştürülmesi de vardır. Bu karara göre liseler bir ve iki devreli olmak üzere iki kategoriye ayrılıyordu (Yücel, 1994: 21).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de Heyet-i İlmiye çalışmalarını yakından takip etmiştir. Heyet-i İlmiye azasından, muhtelif maarif meselelerine dair tertip eylediği on dört suale cevap verilmesini rica etmiş ve bu suallerini 2 Ağustos'tan başlayarak 9 Ağustos'a kadar devam eden yazı dizisinde *On Dört Sualimize Cevaplar* başlığıyla yayınlamıştır. (Hâkimiyet-i Milliye 2-9 Ağustos 1923).

Bu toplantılarda tartışılan meselelerden biri de bir milletin terbiyesi dini mi yoksa millî mi olması gerektiği konusudur. Basında çıkan, dini ve milli terbiyenin birlikte verilebileceğine ve bunları birbirinden ayırmanın gereksiz olduğuna dair tartışmalar milli eğitim bakanlığında din eğitimi ve öğretiminin de okullarda yapılması doğrultusunda kanaatin oluşmasını güçlendirmiş ve Tevhid-i Tedrisatla birlikte alınan kararlar uygulamaya konulmuştur (Ayhan, 1998:241-244). Elbette bu kanaati güçlendiren ve belki de yönlendiren Mustafa Kemal'in kendisi olmuştur. İzmir'de 2 Şubat 1923'de halka hitaben yaptığı konuşmada; Bizim dinimizin en makul ve en tabii bir din olduğunu ve bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa uygun olması gerektiğini ifade ettikten sonra, “ Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert, dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir.” İfadelerinin, bu çalışmaları sürükleyen en önemli etkenlerden olduğu tartışılmazdır (Hâkimiyet-i Milliye 5 Şubat 1923).

Maarif Vekili Vasıf Çınar'ın dönemine denk gelen ve 1924 yılında Ankara'da yapılan, önemli kararların alındığı İkinci Heyet-i İlmiye toplantısına Maarif Vekâletinden müsteşar, öğretim daireleri müdürleri, bir kısım üniversite profesörleri, kız ve erkek öğretmen okulları ve lise müdürleri katılmışlardır (Özalp ve Ataunal, 1977: 37-38; Yücel, 1994: 25-26). Görüşülen konular arasında din eğitimine neredeyse hiç yer verilmediği toplantılar (Öz 2014: 132) sonucunda şu kararlar alınmıştır;

1. İlkokul öğretim süresinin altı yıldan beş yıla indirilmesi
2. Ortaokul ve liselerin ayrı ayrı birer bölüm hâline getirilmesi ve her ikisinin sürelerinin üçer yıl olarak tespit edilmesi, böylece orta öğretimin yedi yıldan altı yıla indirilmesi
3. Öğretmen okullarının öğretim sürelerinin dört yıldan beş yıla çıkarılması
4. Kız liselerinin de erkek liseleri gibi tam sınıflı hâle getirilmesi
5. Ortaokul, lise ve öğretmen okulu programlarının genişletilerek sosyoloji derslerinin eklenmesi
6. İlkokul öğretim programlarının geliştirilmesi

7. Ders kitaplarının yazdırılması (Özalp ve Ataüinal, 1977: 37-38; Yücel, 1994: 25-26).

Üçüncü Heyet-î İlmiye çalışmaları ise Maarif Vekili Mustafa Necati Bey döneminde, 27 Aralık 1925 tarihinde Ankara'da, Millî Eğitim Bakanlığı müsteşarı, Teftiş Kurulu Başkanı, Telif ve Tercüme Heyeti Başkanı, bakanlık müfettişlerinden bazıları ile genel müdür ve daire müdürlerinden bir kısmı, lise ve öğretmen okulu müdür ve öğretmenleri katılmışlardır. Bu toplantıda; bütçe ödeneklerinin yararlı kullanılması, okul kapasitelerinin artırılması için önlemler alınması, liselerin yeniden düzenlenerek sayılarının artırılması, meslek okullarının belirli merkezlerde toplanması, ortaokullarda karma öğretimin uygulanması, pedagojik formasyon esaslarının tespitinin yanında "Talim ve Terbiye Dairesi" kurulması gibi önemli konular görüşülmüş ve gerekli kararlar alınmıştır (Özalp ve Ataüinal, 1977: 39).

Üçüncü Heyet-î İlmiye çalışmalarında da İkinci Heyet-i İlmiyede olduğu gibi din eğitimi ile ilgili konulara verilmemiştir (Öz 2014: 132). Üçüncü Heyet-î İlmiye kararlarından sonra Bakanlık Teşkilat Kanunu Tasarısı hazırlanarak 22 Mart 1926 tarihinde 789 sayılı *Millî Eğitim Teşkilatına Dair Kanun* ile Telif ve Tercüme Heyeti kaldırılarak yerine Dil Heyeti ve Millî Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur.

1.6. Darülfünuna Bağlı İlahiyat Fakültesinin Kuruluşu

Milli Mücadele'nin en hararetli zamanlarında toplanan Maarif Kongresi, eğitimin yeni anlayıştaki önemini de açıkça göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Maarif Kongresinde yapmış olduğu konuşmada, şimdiye kadar takip edilen eğitim usullerinin milletimizin geri kalmasının temel nedeni olduğunu ve bu durumdan kurtuluş çaresi olarak da milli terbiyeyi işaret etmiştir. Milli terbiyeyi ise "evsaf-ı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelecek bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenasip bir kültür..." olarak tanımlamıştır (TTK-II 1997: 17; Aykaç 1984: 24).

Gazi Mustafa Kemal, daha Milli Mücadele safhasında iken, "seciye-i milliye ve tarihiye ile mütenasip bir kültür düşünmekte, bunun da ancak ilim ve fen yolu ile" olabileceğine inanmaktadır. Türk milletinin kurtuluşunu ve yükselişini ise millî eğitimin başarısında gören Gazi, buna ulaşabilmek için mantıkî delile dayanmayan gelenek ve akidelerden kurtulmayı ilk şart olarak görmüştür (Koştaş 1999: 146). İstanbul'dan Bursa'ya giden bir öğretmen grubuna yaptığı konuşmada ise milli terbiye konusunu daha da

somutlaştırmıştır. Bunu iki maddede; “ Hayati içtimaiyemizin ihtiyaca tetabuk etmesi ve icâbâtı asriyeye tevafuk etmesidir” şeklinde izah etmiştir (TTK-II 1997: 44; Aykaç 1984: 31).

Bu yolda yapılacak şey artık açıktır. O da kendi tabî fonksiyonunu yerine getiremeyen ve sadece geleneksel bir isimden ibaret kalan, gelenekçi, yenileşmeye müsait olmayan eğitim kurumlarının varlığına son vermek. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Tanzimat’tan beri süregelen dağımlıklığı ortadan kaldırıp bütün eğitim kurumlarını tek çatı altında toplarken akabinde Maarif Vekâleti tarafından çıkarılan genelge ile medreselerin bir kısmı kapatılmış ve bir kısmı da imam- hatip okullarına dönüştürülmüştür (Koştaş 1999: 146).

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. Maddesi; “Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler kuşat edecektir.” (TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:2, s: 242, Kabul Tarihi: 03.03.1340/1924). Maarif Vekâletine ilâhiyat Fakültesi ve İmam-Hatip Liseleri açma görev ve yetkisi vermişti. Dönemin Maarif Vekilliği de kendisine yüklenen görevin gereğini yapmış ve 1924 yılında Darülfünun’a bağlı, öğretim süresi 3 yıl olan bir İlâhiyat Fakültesi açmıştır (Öcal, 1986: 113; Şanver 1996: 334; Öcal 1998: 242; Ayhan 1999: 38). Darülfünunda açılan İlahiyat Fakültesine, Darül-hilafetül-aliyye medreselerinin yüksek kısımları ile *Medresetül-Mütehasısın/Medresei Süleymaniye* denilen ihtisas şubelerindeki 400 den fazla talebe alınmıştır. “Bu talebeler Arapça ve ali tahsillerini bitirmiş, müspet ilimler garp ve şark felsefelerini görmüş, garp dillerinden laakal birini okumuş gençlerdi.” (Akseki 1951: 67).

Darülfünuna muhtariyet veren kanun tasarısı mecliste görüşülürken, ilahiyat fakültesi de ilave edilmiştir. Müzakerelerden sonra 21 Nisan 1924’de İstanbul *Darülfünununun Hükmî Şahsiyeti Hakkındaki Kanun*’un birinci maddesinde İlahiyat Fakültesi yerini almıştır.

1924’te kurulan İlâhiyat Fakültesi 1933 yılına kadar dokuz sene faaliyetine devam etmiş ancak 1933’de Darülfünunun yerine kurulan İstanbul Üniversitesinde İlâhiyat Fakültesine yer verilmemiştir. Onun yerine Edebiyat Fakültesi’ne bağlı “İslâmî İlimler Enstitüsü” oluşturulmuştur. O dahi 1936 yılında lağvedilmiştir. (Koştaş 1999: 147-149). Hilmi Ziya Ülken’e göre, ilahiyat fakültesinin kaldırılmasına gerekçe olarak "Laik devletin din işlerine karışmaması" anlayışı gösterilmiştir (Şanver, 1996: 334).

Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesinin hükmü gereğince, 21 Nisan 1924 tarihinde, Darülfünun'a bağlı olarak İstanbul'da açılan İlahiyat Fakültesinin ömrü de imam hatip okulları gibi fazla uzun olmamıştır (Öcal, 1986: 113). İlahiyat Fakültesi 1933 öğretim yılına kadar Darülfünun içinde başarıyla öğretime devam ederken, öğrencileri gittikçe azalmıştır. Üniversite öğretiminde köklü bir değişikliğe girilmiş bundan en çok olumsuz anlamda ilâhiyat fakültesi etkilenmiştir (Ayhan 1999: 45). Tedrisata, ancak 1933 yılına kadar devam edebilmiştir. Öcal, İlahiyat Fakültesinin kapanmasının nedenlerini; Yeni bir medeni kanunun kabul edilmesi, mekteplerin programlarından Din derslerinin, Arap ve Fars dillerinin çıkarılışı ve nihayet Arap harflerinin yerine yeni bir Türk harfinin kabulü ile Edebiyat ve İlahiyat Fakültelerinde esaslı değişiklikler yapılması olarak göstermektedir. Bunun yanında ilahiyat fakültesi mezunlarına bir meslek veya hayatını idame ettirebilecek geçim kaynağı vademediği için talebe sayısı da zamanla azalarak, 284'ten 22 veya 20'ye kadar düşmüştür. Öğrenci azlığı gerekçesiyle fakülte kapatılmıştır (Öcal, 1986: 113-114; Şanver 1996: 334).

BÖLÜM 2

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ DÖNEMİNDE DİN EĞİTİMİ

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmasına rağmen bir buçuk milyona yaklaşan ordunun masrafları bütçeye büyük yük getirmiş ve hükümet bunun çözümünü, milli koruma kanunu ve varlık vergisi gibi açılımlarda bulmuştur. Bu durum halkın üretici kısmında hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

II. Dünya Savaşı sonrası esen demokrasi rüzgârları, etkisini ülkemizde de göstermeye başlamış ve her türdeki fikir hareketleri, daha önce hiç olmadığı kadar ifade alanı bulmuştur. Bu ortamda basında tartışılan ilk konu da “din eğitimi” olmuştur. Basında ve diğer alanlarda görülmeye başlayan hürriyet; dine karşı artan ilgi çok partili sistemde siyasetin yönünü etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Dini canlanmanın gücü o kadar belirleyici olmuştu ki hiçbir parti onu görmezlikten gelmeyi hele de karşı çıkmayı göze alamazdı.

CHP VII. Kurultay'ında din mevzusunu tartışmış ve laiklik açısından yeniden bir konumlandırma gereğini duymuş ve ilkokul programlarına din dersleri -isteğe bağlı olarak- konulmuştur. Açılan bu yolda akabinde İmam hatip okullarını yeniden açılması gündeme gelmiş ancak *kursla* yetinilmiştir. Bu dönemin din eğitimi alanındaki son çalışması ise Ankara Üniversitesine bağlı ilahiyat fakültesinin açılması olmuştur.

2.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan

İnönü, 1925'deki isyanlar ile beraber hükümette etkinliğini arttırmış, büyük reformlar döneminin 1930'larda sona ermesi ile beraber giderek hemen hemen bütün iktidarı kendi ellerinde toplamıştı. Tek parti döneminde Cumhuriyet Halk Partisinin il başkanları valiler olunca, Parti ile Devlet'te bütünleşmiş olmaktadır. Ülke ekonomisinin yönetiminde; üretim, düzenleme ve denetim fonksiyonları bakımından devletin aktif rol alması, temel mal ve hizmet üretimi işiyle uğraşacak kamu işletmeleri kurmaya başlanmasıyla Devlet, sanayileşmede ve kalkınmada öncülük görevini üstlenmiştir (Eryılmaz 2008: 139-141).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmayı başarmasına rağmen resmen seferberlik olmadığı halde Silahlı Kuvvetleri'nin sayısını 1,5 milyona çıkarmıştır. Bu

Ordu'nun beslenmesi ve donatılması, bütçeye büyük bir yük getirmiş ve Milli Müdafaa Vekâleti'nin bütçedeki payı artmaya başlamıştır (Zürcher 2000: 289). 1939 yılında % 50'ye, 1942 yılında % 66'ya ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında soğuk savaşın getirdiği tedirgin durum savunma harcamalarının yine yüksek oranlarda seyretmesine neden olmuştur. 1947 yılına gelindiğinde % 45, 1950 yılında ise bu oran % 36 olmuştur. Bütçe harcamalarının büyük bir kısmının milli savunmaya ayrılması, elbette ki diğer kalemlere ayrılan payların da azalması sonucunu doğurmuştur. 1938-1950 döneminde, genel bütçe gelirleri içerisinde milli eğitime ayrılan payın en düşük olduğu yıl 1940 yılıdır ve % 3,5 oranındadır. En yüksek olduğu yıl ise 1949 yılı ve % 11,9 oranıdır. 1939-1950 yılları arasında genel ortalama hesaplandığında ise oran % 7,18'dir (Karakütük 2001).

Savaşın yarattığı zorluklar karşısında İnönü yönetimi, kaynakların kontrolsüz harcanması önlemek amacıyla *Milli Korunma Kanununu* çıkarmış, *Varlık Vergisini* getirmiş, ithalat ve ihracatı sınırlamıştır (Cem 2007: 288). 18 Haziran 1940 tarihli Milli Koruma Kanunu, hükümete; fiyatları saptamada, ürünlere el koymada, hatta zorunlu çalışma yükümlülüğü getirmede hemen hemen sınırsız yetkiler veriyordu (Zürcher 2000: 289). Kasım 1942 tarihli Varlık Vergisi de savaş sırasında servet biriktirenleri, -özellikle gayrimüslimleri- ve büyük çiftlik sahiplerini vergilendirmek için tasarlanmıştı (Ahmad 2010: 24).

Varlık Vergisi gibi Milli Korunma Kanunu'nun da kendisine verdiği yetkilere dayanan Devlet'in, tarım ürünlerinin fiyatını çok düşük tutması, köylü ve eşrafta geniş hoşnutsuzluk yaratmıştır (Cem 2007: 290). Ayrıca bu yasaların keyfi karakteri ve bunların uygulanma tarzı, vatandaşların Devlet'e ve Parti'ye güvenini aşındırmıştır. Bu durum daha çok hükümetin son dönemlerdeki uygulamaları nedeniyle tek partili devlette kedilerini artık güvenli hissedemeyen, işadamları ve büyük çiftlik sahipleri için geçerliydi (Ahmad 2010: 24).

Hükümetin toprak mahsullerini suni şekilde düşük fiyatlandırma siyaseti ve *Toprak Mahsulleri Vergisini* Ocak 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu takip edince büyük toprak sahiplerini Parti'den ve onunla özdeşleşen Devlet'ten soğutmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü tarafından kuvvetle desteklenen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, savaş sonrası Türkiye'sinde siyasal muhalefetin doğuşunda hayati bir rol oynamıştır (Zürcher 2000: 301-302).

İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Bayramı'nda, Ankara'da yaptığı konuşmasında; demokratik gelişmelerden bahsetmesi ve siyasi hayatımıza demokratik prensiplerin daha fazla hâkim olacağını ifade etmesi (Lewis 2007:303), Cumhuriyet Halk Partisinden bir grubu cesaretlendirmiştir. Bu müsait siyasi ortamdan yararlanarak, Türk hükümetinin birleşmiş milletlerde onayladığı hak ve hürriyetlerin Türkiye içinde teminat altına alınması için Celal Bayar, Fuad Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan kanun teklifinde bulunmuşlardır. 7 Haziran 1945'te CHP meclis grubu başkanlığına verilen ve dört imzalı olduğu için, “*dörtlü önerge*” olarak anılan bu önergede; Türk Milleti'nin demokrasinin bütün prensiplerinin uygulanması ile ancak rahatlığa ve mutluluğa kavuşacağı ifade edildikten sonra, demokrasinin gerçekleşmesi için gerekli gördükleri tedbirleri sıralamışlardır (Goloğlu 1982: 34).

12 Haziran 1945'te CHP Meclis grubunda görüşülen *Dörtlü Takrir*, tavrircilerin oyu hariç reddedilmiştir. Bu İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta yaptığı konuşmaya aykırı bir durumdu (Gül 1998: 52). Birleşmiş Milletler Anayasası onaylanmak üzere 15 Ağustos'ta TBMM'ye geldiği zaman, *Dörtlü Takrir* sahipleri geleneği bozarak önergeyi Meclis'e taşımışlar ve tekrar gündeme alınmasını sağlamışlardır. Bu süreç parti içinde siyasi gerginliği tırmandırmış ve 21 Eylül'de gizli bir parti toplantısında Menderes ve Köprülü “parti disiplinine aykırı hareketten” partiden ihraç edilmişlerdir. Koraltan, Vatan Gazetesi'ndeki yazısından dolayı Parti'den ihraç edilirken, Celal Bayar önce milletvekilliğinden ardından da CHP'den istifa etmiştir (Lewis 2007: 304-305).

İsmet İnönü, Celal Bayar'ı istifasından birkaç gün sonra yemeğe davet etmiştir. Bu yemeğin ardından, Devlet başkanının dolayısı ile iktidar partisinin de onayını alan kurucular, (Eroğul 2003: 29) nihayet 7 Ocak 1946' da Demokrat Parti'nin kuruluşunu resmen ilan etmişlerdir (Ahmad 2010: 29-30; Zürcher 2000: 308).

Demokratik Partinin programı CHP programıyla “nerdeyse aynı” olsa da liberal anlayışı benimsemesinin dışında önemli bir farklı bakışta laiklik anlayışında olmuştur. Demokrat Parti laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yorumlanmasını reddetmiştir. Bunun yanında, dini eğitim ve din adamları yetiştirecek müesseselerin kurulması için uzmanlar tarafından bir program hazırlanmasının zorunlu olduğunu belirtirken İlahiyat Fakültesinin de muhtariyetini savunmuştur. Din eğitimini programına alan Demokrat Parti bu alanda çalışmalara başlanacağını da açıkça göstermiştir (Demokrat Parti Tüzük ve Programı 1946: 25-27).

Demokrasi alanındaki bu gelişmeler CHP kanadında da etkili olmuştur. Özellikle 1947 yılı CHP'nin kendisini tanımlaması açısından ilginç bir yıl olmuştur. 16 Ocak'ta toplanan parti divanı, 27 Ocak'ta Parti'ye dinamizm kazandıracak tedbirleri açıklamıştır. Bunlar; Parti tüzük ve programında değişiklik yapılması, parti örgütü ve işleyişi yeniden düzenlenmesi (B. Bozkurt 2007: 280) gibi beklenen gelişmelerin yanında, laikliğe aykırı olmamak kaydı ile ilkokullarda din eğitiminin verilmeye başlanabileceğidir. Bu gelişmeleri takiben 2 Temmuz 1947'de Milli Eğitim Bakanlığı, İslam Dini'nin kurallarını ve ibadet esaslarını öğretmek üzere "Din Dershaneleri" açılabileceğini ifade eden bildiri yayınlamıştır (Torun 2004: 351).

II. Dünya Savaşı sonrası esen demokrasi rüzgârları, etkisini ülkemizde de göstermeye başlamış ve her türdeki fikir hareketleri, daha önce hiç olmadığı kadar hürriyet ve ifade alanı bulmuştur. Bu ortamda basında tartışılan ilk konu da "din eğitimi" olmuştur. Basındaki ılımlı tartışmalar TBMM'ye taşınmış ve 1949 yılı başlarında dini eğitim okullarda tekrar verilmeye başlanmıştır. Ders kitabını ise Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcilerinden kurulu bir komisyon hazırlamıştır. Basında ve diğer alanlarda görülmeye başlayan hürriyet; artan bir şekilde basılan dini kitaplar, risaleler, İslam tarihi, ilahiyat ve elbette Kuran-ı Kerim mealleri ve tefsirler İslamiyet'i sosyal ve siyasi hayata taşımıştır. Dini destek avantajının diğer tarafa kaptırılması korkusu CHP ve Demokrat Parti'yi bu oluşuma karşı hoşgörüyü ve hatta teşvike sevk etmiştir. Dini canlanmanın gücü o kadar belirleyici olmuştu ki hiçbir parti onu görmezlikten gelmeyi hele de karşı çıkmayı göze alamazdı (Lewis 2007: 413-418).

2.2. Dini Eğitimin Yeniden Ele Alınması ve Sonuçları

Tevhidi Tedrisat Kanunu uygulanırken, ilk aşamada dini eğitim öğretim velilere bırakılmıştır. Parmaksızoğlu'nun ifadesi ile "büyük bir çoğunluğu ile ağır bir cehalet içinde bulunan Türk anne ve babalarının dini eğitimde çocuklarına verebilecekleri bilgiler cehaletlerinin mahsulü, görenek ve geleneklerinin getirdiği belki de gerçek din ile ilgisiz bilgilerdi." Okullarda aldığı seküler eğitim ile anne ve babasından aldığı yetersiz dini eğitim arasında çatışma yaşayan genç; ya eski geleneklerine sınıksız bağlı *fanatik bir reaksiyoner* veya inançsız kötümser bir birey haline dönüşmekteydi (Parmaksızoğlu 1966: 27).

Dini hizmetleri asgari düzeyde de olsa yerine getirecek din adamlarının zamanla azalmasına mukabil Türkiye nüfusu gittikçe artarken din adamına duyulan ihtiyaç artık

yadsınamaz bir hale gelmişti. Anne ve babaların çocuklarına verdiği yetersiz dini eğitimin yanında Cumhuriyet hükümetlerince de bu konuya gerekli önemin verilmemesi olumsuz bir gelişmeye yol açmıştır. “Arap diliyle değil, Arap alfabesi ile okuyup yazması dahi olmayan modern Türkiye’nin orta öğretim kuramlarından, hatta yüksekokullarından ve üniversitelerinden yetişen” gençlerin bazı “tarikat ve tarikatımsı cereyanlara” ilgi duymasına ve onlar tarafından kullanılmalara neden olmuştur (Parmaksızoğlu, 1966: 28).

Tevhid-i Tedrisat Kanununun çıkarılmasının ardından gelişen siyasi atmosfer neticesinde din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması gerekçesiyle, bütün okullardan din dersleri kaldırılma yoluna gidilmiştir. 1927-1928 ders yılının başında, ilkokullar için yeni bir müfredat programına geçilmiş ve bu program içerisinde din dersleri, 3. Sınıftan başlayarak haftada birer saate indirilmiştir. Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti'nin 30 Kasım 1929 tarihli kararıyla da "müfredat programlarındaki Din derslerinin okutulacağı, fakat öğrencilerin imtihana tabi tutulmayacakları" belirtilmiştir. 28 Ekim 1930 tarihinde de Maarif Vekâletince; "İlkokul programları içerisindeki müfredatın ancak arzu eden öğrencilere ve Perşembe günleri öğleden sonra okutulabileceği" bildirilmiştir. Ortaokullarda ise din dersleri 1927 yılında programdan çıkarılmıştı. Liselerde zaten bu dönemde din dersleri mevcut değildi. Öğretmen okullarında ise 1931 yılında yapılan değişiklik ile okul programlarından din dersleri çıkarılarak, yerine Yurt Bilgisi, Fen Bilgisi, Askerlik gibi dersler konulmuştur. Bunun yanında din dersleri ancak köy ilkokullarının programlarında, o da 1939 yılına kadar mevcudiyetini koruyabilmiştir (Öcal, 1986: 114-115).

II. Dünya Savaşı sonrası dünyada esen demokrasi rüzgârları Türkiye’yi de etkilemişti. Demokrasiye geçiş aşamasındaki göreceli serbest ortam dini konuların yeniden konuşulmağa başlanmasına neden olmuştur. Türkiye’nin çok partili sisteme geçmesi, muhalefet partilerinin kurulması ve özellikle tartışmalı 1946 seçimleri neticesinde halk tarafından iktidara gerekli mesaj verilmişti. Göreceli serbest ortamda “*dili çözülen*” milletin şikâyetleri daha ziyade din öğretimi konusunda yoğunlaşmaktaydı. Banguoğlu’nun ifadesiyle “Vatandaş ölü yıkayacak adam bulamıyorum” diyordu. Şikâyetlerin asılsız olmadığı, yıllardır bakımsız kalan camilerden, kapatılan imam-hatip okulları nedeniyle yetişemeyen din adamlarının yerine yetersiz ve cahil “*Hademe i hayrat*” adı verilen insanların türemesinden anlaşılabilmekteydi. (Banguoğlu 1984: 98).

Basında ve diğer alanlarda görülmeye başlayan hürriyet; artan bir şekilde basılan dini kitaplar, risaleler, İslam tarihi, ilahiyat ve elbette Kuran-ı Kerim mealleri ve tefsirler

İslamiyet'i ister istemez sosyal ve siyasi hayata taşıdı. Dini canlanmanın gücü o kadar etkileyici olmuştu ki hiçbir parti onu görmezlikten gelmeyi hele de karşı çıkmayı göze alamazdı (Lewis, 2007: 415-418).

Dini öğretim konusu gündemine ilk defa 1947 yılına ait Millî Eğitim Bakanlığı bütçe müzakerelerinde gelmiştir (Ayhan 1999: 112). Bursa Milletvekili Muhiddin Baha Pars, toplumda ve özellikle gençler arasında ahlaki bozulmanın yaygınlaştığını, bunun alınan terbiyenin yanı sıra manevi bir cezadan ve vicdan azabından korkmamaktan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu işin artık önemsenmesi gerektiğini “ Milli Mücadelede vatan için gösterilen heyecanı bugün manevi mevcudiyetimiz için göstermek icab eder” sözleriyle ifade etmiştir (TBMM-Tutanak Dergisi cilt: 3, B:22, 24.12.1946 s: 427). Ayrıca yeni nesillerdeki bu manevi eksikliğin neticelerinin olumsuzluklarından bahseden Pars, “Arkadaşlar, yeni solcu dinler belirdi. Vicdanlar boş bulurlarsa bu dinler girerler. Vicdanlar, kalpler de vatanlar gibidir. Eğer boş bırakılırlarsa onları düşman işgal eder. Biz bu yeni dinlerden korkmuyoruz da kendi dinimizden korkuyoruz.” ifadesi ile aslında trajikomik bir durum tespiti yapmıştır. (TBMM-Tutanak Dergisi cilt: 3, B:22, 24.12.1946 s: 428). Türk siyasetinin önemli hatiplerinden, İstanbul milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver de konu ile ilgili söz alarak; bir ihtilâlle iktidara gelenlerin irticadan korktukları için bir müddet maziye kötilediklerini ve bunu kendilerinin de uzun süredir yaptığını hatta şiar edindiklerini ifade etmiştir. Bu durumun daha ne kadar süreceğini sorduktan sonra da bu sürecin uzamasının tehlikelerinden bahsetmiştir. Tanrıöver, “...Türk milletinin gençliği terbiye edilirken mânevi esaslara el uzatmamız lüzumu aşikârdır. Bazı müesseselerin bir müddet ihmal edilmesi, ilânihaye ihmal edilmesi için bir hak teşkil etmez.” ifadelerini milletvekillerinin yoğun destekleri altında “Bizi en müşkil zamanlarda ayakta tutmuş olan dinimiz, milliyetimiz ve tarihi şuurumuzdur. Bu kuvvetlerle başka memleketlerde gördüğümüz kardeş mücadelesiyle bizi aynı felâkete sürükleyecek olan komünizmin yollarını tıkamış oluruz.” Sözleri ile tamamlamıştır. (TBMM-Tutanak Dergisi cilt: 3, B:22, 24.12.1946 s: 438-440).

TBMM görüşmelerinde, genç nesillerdeki ahlaki bozulma ve komünizm tehlikesine karşı çare olarak sunulan dini eğitimi, herkes tarafından aynı anlayışla karşılanmamıştır. Dönemin Başbakanı Recep Peker, Türkiye'deki laiklik uygulamalarından ve dini serbestinin öneminden bahsettikten sonra;

“ ... Komünizm denen bir içtimai zehirden bünyeyi korumak için onun yanında yavaş yavaş genişleyecek bir şeriat hayatının ikamesi ihtimalini bir

tedbir diye düşünmek aşağı yukarı bir öldürücü zehrin lâakal onun kadar öldürücü olan başka bir zehirle tedavi edileceğini zannetmekten ibarettir.”

Sözleri ile daha önceki hatiplerle aynı fikirde olmadığını ifade etmiştir (TBMM-Tutanak Dergisi cilt: 3, B:22, 24.12.1946 s: 444-445). Hükümetin başı tarafından açıklanan bu görüşler, aynı zamanda din eğitimi ve öğretimi hakkında zamanın resmi anlayışını da açıkça göstermektedir.

1946 seçimlerinden sonra “ürkmüş, adeta paniklemişti” CHP. Bu travmayı atlatabilmek ve halkın oyunu alabilmek için muhakkak dini eğitim konusunda bir şeyler yapılmalıydı. İlk adım meclisteki din adamlarıyla beraber Hamdullah Suphi’den gelir. Din eğitimi hakkındaki teklifler öncelikle CHP divanında, “din eğitimi lâiklik prensibi ile nasıl telif ederiz?” konusunda yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olur (Banguoğlu 1984: 99).

Teklif belli aralıklarla CHP grubunda, TBMM’de yaklaşık iki yıl tartışılmış ve ardından bu gelişmelere son nokta, 17 Kasım 1947’de başlayan ve 2 Aralık’ta sona eren CHP’nin VII. Büyük Kurultayında konulmuştur. Kurultayda oluşturulan komisyon, bu doğrultuda tavsiye kararı almış ve okullarda din derslerinin okutulması ve dini meslek okullarının açılması konusunda kararlar almıştır. Raportörlüğünü bizzat Tahsin Banguoğlu’nun yaptığı *Okullarda Din Derslerinin Okutulmasını İnceleme Komisyonu*’nun aldığı kararlar şunlardır:

1. İlkokulların son iki sınıfında din dersleri okutulması
2. İmam-Hatip okulları açılması.
3. Ankara’da bir İlahiyat Fakültesi kurulması
4. Türk büyüklerine ait türbelerin ziyarete açılması (Banguoğlu 1984: 99).

CHP Meclis grubundan olumlu karar alınmasına rağmen bu kararın uygulanması, kesin ve açıkça bilinmeyen sebep veya sebeplerle, âdeta gizli bir el tarafından bir yıl gibi uzun bir süre geciktirilmiştir. Bu gecikme bazı milletvekilleri tarafından da eleştirilmiştir (Şanver 1996: 337). Bunlardan biri olan Yozgat milletvekili İhsan Olgun’un 8 Aralık 1948’de Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu’na yönelttiği üç sorudan¹ ilki, ilkokullardaki din

¹ Yozgat milletvekili İhsan Olgun’un Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu’na kısaca cevaplaması için sözlü olarak sorduğu sorular şunlardır;

“1. İlkokullarda ihtiyari olarak okutturulması kararlaştırılan din bilgisi öğretimine ne zaman ve hangi tarihte başlanacaktır?

2. İmam ve hatip yetiştirmek üzere açılacak kurslar hangi il merkezlerinde açılacak ve ne zaman faaliyete geçecektir? İlkokullarda imam ve hatip kurslarında tedris edilecek bilgilerin programı hazırlanmış mıdır?

derslerinin ne zaman başlanacağına dairdir (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:14, B:18, sayfa:105, 13.12.1948).

Bakan Banguoğlu beş gün sonraki oturumda Olgun'un sorularına şu cevabı vermiştir:

“İlkokullarda ihtiyarî olarak okutulması düşünülen din derslerinin müfredat programları Diyanet İşleri'nde kurulan komisyonca hazırlanmış ve Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Heyeti tarafından incelendikten sonra Bakanlıkça tasdik edilmiştir. Bu okullarda ihtiyarî olacak bu derslerde okutulacak kitapların da aynı komisyonca hazırlanması düşünülmüş ve çalışmaya başlanmıştır.

Bu komisyonda çalışan arkadaşlardan öğrendiğime göre dördüncü sınıfta okunacak kitap tamamlanmış, beşinci sınıfta okunacak kitap üzerinde çalışılmaktadır. Bu kitaplar süratle basılacaktır.” (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:14, B:18, sayfa:105, 13.12.1948).

Aynı konu ile ilgili milli eğitim bakanına soru yönelten diğer bir milletvekili de İbrahim Arvas'tır. Van milletvekili Arvas'ın sorduğu sorulardan² biri, ilkokullardaki din dersleri için ayrılan sürenin yeterli olup olmadığına dairdir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:15, B:26, sayfa: 7, 03.01.1949). Banguoğlu ise Arvas'ın mezkûr sorusu ile ilgili; Bu konunun hem parti grubunda hem de mecliste tartışıldığını ve farklı bakış açıları ortaya çıktığını, hükümetin de bunları dikkate alarak *ciddi* ve *samimi* bir şekilde çalışıldığını belirtmiştir. Bu işlerin hükümet veya bakan tarafından geciktirildiği iddialarının asılsız olduğunu ve gecikmenin nedeninin ders kitabı yazımı ile ilgili olduğunu ifade etmiştir. Kitap yazımında izlenen yolu açıkladıktan sonra “Bu derse kitapsız başlanmasını istemedik. Elde kitap olması zaruretine kani olduk. 1 600 000 İlkokul çocuğumuz vardır. O ölçüde kitaplar basılacaktır. Onun için iş bir parça zamana muhtaçtır. Bu işe ait muamelelerde Bakanlığımca hiç bir tavik yapılmamıştır.” Dedikten sonra programların talim terbiye heyetince tetkik edildikten sonra kendisi tarafından hemen tasdik edildiğini de eklemiştir (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:15, B:26, sayfa: 10-11, 03.01.1949).

3. İslam İlahiyat Fakültesi hangi üniversitede kurulacak ve ne zaman çalışmaya başlayacaktır.” (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:14, B:18, sayfa:105, 13.12.1948)

² Van milletvekili İbrahim Arvas'ın Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'na şifâhen cevaplama için sorduğu sorular şunlardır;

1. İlgâ edilmeyen ve tadil görmeyen 430 numaralı Tevhidi Tedrisat Kanununun tatbik edilmemesinin sebebi nedir?

2. Açılması takarrür eden Türk İslam İlahiyat Fakültesi için Bütçeye 80 bin lira konmuştu. 1949 senesi Bütçesinde ise hiçbir para konulmamıştır. Sebebi nedir ve Teşkilât Kanunu ne zaman getirilecektir?

3. İlk mekteplerde tedrisi, tahtı karara alınan din derslerinin yalnız Cumartesi günü tatilden sonra bu mühim işe kâfi gelecek midir? Bu hususta muhterem Bakanın kanaati nedir? (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:15, B:26, sayfa: 7, 03.01.1949).

O dönemde nedenleri pek anlaşılamayan gecikmeyi dönemin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu ders kitaplarının yazımının uzamasına bağlamıştır. Daha sonraki yıllarda da aynı konuyu değerlendirmiş ve yine ders kitaplarının muhtevası konusunda, Cumhuriyet Halk Partisinin kurmuş olduğu Komisyon ile Diyanet İşleri arasındaki anlaşmazlığa bağlamıştır (Banguoğlu 1984: 99).

Sonunda ders kitaplarının yazımı Diyanet İşleri Reisinin başkanlığındaki heyet tarafından gerçekleştirilmiş ve akabinde Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu 1 Şubat 1949 da bütün valiliklere, *ilkokullarda din öğretimi hakkında* bir genelge göndererek bu derslerin uygulanması ile bizzat alâkadar olmalarını istemiştir. 7 Şubat 1949'da Tebliğler Dergisinde yayımlanan Banguoğlu'nun bu genelgesi şöyledir;

15 Şubat 1949 tarihinden itibaren ilkokullarımızda ihtiyari olarak din dersleri gösterilecektir. Mevzuun hususiyeti dolayısıyla aşağıda işaret ettiğim cihetleri göz önünde bulundurarak bu derslerin tatbikatı ile bizzat alâkadar olmanızı rica ederim.

1. Anayasamıza teyit olunan vicdan hürriyetinin tabii bir icabı olarak vatandaşların çocuklarına din bilgisi vermek haklarını kullanmaları için imkân hazırlanması gerekli bulunmuş ve Müslüman Türk çocuklarına din derslerinin okul dershanelerinde ve her okulun kendi öğretmenleri tarafından okutulması uygun görülmüştür. Ancak bu dersler programda mevcut ders saatleri sayısını azaltmamak kaydıyla ve mahallin şartlarına göre çocukların devamını mümkün kılacak saatlerde gösterilecektir.

2. Lâyik bir devlet olan Cumhuriyetimizin öğretim müesseselerinde hiçbir din ve mezhebe ait bilgilerin mecburi olarak öğretilmesi bahis mevzuu olamaz. Bu itibarla din derslerinin ihtiyari olması esastır. Hiçbir öğrenci ve öğretmen bu dersleri okumak ve okutmak hususunda zorlanmayacaktır. Din derslerinin sınıf seçme durumu ile ilgisi olmayacaktır.

3. Din dersleri ilkokulların 4 ve 5 inci sınıflarında haftada ikişer saat olmak üzere gösterilecektir. Bu derslerin Diyanet İşleri Başkanının Reisliğinde toplanan özel komisyonca hazırlanmış ve Talim ve Terbiye Heyetince tatbiki uygun görülmüş olan müfredat programını bağlı olarak gönderiyorum. Başlangıç olmak üzere bu yıl programın birinci kısmı ilkokulların 4 ve 5 inci sınıflarında aynı zamanda okutulacaktır.

4. Öğrenci velileri çocuklarının din derslerine devamını arzu ettiklerini yazılı olarak okul idarelerine bildireceklerdir. Öğretmenler bu öğrencilerin derslere devamını kontrol edecekler ve devamsızlık halinde velilerini haberdar edeceklerdir. Bundan böyle okula yeniden kaydolanacak öğrencilerin velileri çocuklarının din derslerine devam edip etmeyeceğini kaydolma sırasında beyan edeceklerdir.

5. Derslerde Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanıp Başkanın reisliğinde toplanan özel komisyonca incelendikten sonra Talim ve Terbiye Heyetince okullarda ihtiyari olarak okutulması uygun görülen *Din Dersleri* adlı kitap okutulacaktır. Bir nüshasını birlikle sunduğum bu kitap okullara gönderilmiştir.

Bundan böyle de Talim ve Terbiye Heyetince okutulması uygun görülecek kitaplar din derslerinde okutulabilecektir.

6. Düşünce, inanış veya mezhep ayrılıkları dolayısıyla çocuklarını din derslerine göndermeyen ailelerle gönderenler arasında veya bu derslere devam eden çocuklarla etmeyenler arasında yersiz münakaşalara ve kırınglıklara meydan verilmeyecektir.

7. İlk dereceli Türk özel okullarında din dersleri yukarıda açıklanan şekilde gösterilecektir. Azınlık okullarında din derslerine usulüne göre tanzim edildikleri şekilde devam olunacaktır.

Millî Eğitim Bakanı
Dr. Tahsin Banguoğlu

(MEB, Tebliğler Dergisi 7 Şubat 1949 Cilt: 11, sayı: 524 sayfa: 153)

Dersin müfredat programı, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Heyeti'nin 25 Kasım 1948 Tarihli ve 232 Sayılı, 26 Mayıs 1949 tarih ve 42 Sayılı kararlarıyla tayin olunmuş esaslara göre belirlenmiştir (Ayhan 1999: 119). Hâlihazırdaki laiklik tartışmalarını aşabilmek için de Anayasada mevcut bulunan *vicdan hürriyetine* dayandırılarak, vatandaşların çocuklarına din bilgisi verebilmelerinin hakları olduğu ancak Laik bir devlet olan Türkiye'nin okullarında hiçbir din ve mezhebe ait bilgilerin mecburi olarak öğretilmeyeceği gerektiğinden din derslerinin ihtiyari olduğu da ifade edilmiştir. Bundan dolayı hiçbir öğrenci ve öğretmen bu dersleri okumak ve okutmak hususunda zorlanmamış ve Din derslerinin sınıf seçme durumu ile ilgisi olamayacağı eklenmiştir. Ancak özellikle çocuklarına din dersleri verilmesini isteyen velilerin yazılı olarak okul idarelerine başvurmalarının istenmesi uygulamasının teoride mantıklı gibi görülse de pratikte zorluklar çıkaracağı açıktır.

Uygulamadaki bazı sıkıntılı durumlara rağmen halkın din öğretimine verdiği önem ise bu derslere gösterilen ilgi ile ortaya çıkmıştır. Nitekim 1949-1950 öğrenim yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarında okuyan 414.477 öğrenciden din derslerine devam etmeyen öğrenci miktarı 2797 Müslim ve 3002 gayrimüslim olmak üzere 5799'dur ki, bu tutarın ancak %1'ini oluşturmaktadır. 1951-1952 yılında ise, 3035 öğrenci ile % 0,7'sini teşkil etmekte idi. Bu ilgi, yetersiz kabul edilebilecek din derslerine dahi vatandaşın duyduğu yakınlığı göstermektedir (Parmaksızoğlu 1966: 31). Tahsin Banguoğlu, özellikle Alevi köylerinde din derslerinin zorlanmamasını tavsiye ettiklerini ancak şaşırtıcı bir şekilde bütün Alevilerin çocuklarını din dersine gönderdiklerini ifade etmektedir. Hatta Sivas'ta bir kısım Ermenilerin dahi çocuklarını bu derslere göndermek istediklerini ve bu durumun kendileri tarafından memnurlukla karşılandığını da eklemektedir (Banguoğlu 1984: 100).

Böylece yeniden örgütlenen din eğitimi, genel öğretim kurumlarında yaygın olarak; İlkokulların 4. sınıflarında haftada 1 saat, 5. sınıflarında ise haftada 1 saat. Orta dereceli okulların 1. sınıflarında haftada 1 saat, 2. sınıflarında haftada 1 saat. Öğretmen Okullarının 4. sınıflarında haftada 1 saat, 5. sınıfta ise haftada 1 saat olmak üzere düzenlenmiştir. Din dersleri laiklik prensibinin kapsamı içerisinde, öğretmen okulları hariç öteki bütün okullarda Veli'nin rızasına bağlı seçmeli bir ders olarak kabul edilmiştir. Bu derslerin öteki derslerle olan oranları ise; İlkokullarda 0,038, Orta dereceli okullarda 0,031, Öğretmen Okullarında 0,031 olarak görülmektedir (Parmaksızoğlu, 1966: 31).

Parmaksızoğlu'nun verdiği rakamlar ve Banguoğlu'nun bunu destekleyen ifadeleriyle, halkın din derslerine yoğun ilgi gösterdiği açıktır. Ancak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Aksekili, okullara konulan din derslerinin hiç fayda vermediğini belirtmektedir. Bunun nedenini de, derslerin sınıf öğretmenlerinin ve öğrencilerin keyfine bırakılmış olmasına bağlamaktadır (Akseki 1950: 68).

2.3. İmam Hatip Kurslarının Açılması

Türkiye'de çok partili hayat geçtikten sonra milletvekilleri seçim gezilerinde halkla yakından temas edip isteklerini kendilerinden dinleme şansını yakalamışlardı. Halkın isteklerinin başında, dini konularda serbestlik ve din eğitimi gelmekteydi (Öcal 1998: 245). Çünkü takip edilen siyaset neticesinde toplumda hakiki bir din adamı bulmak şöyle dursun,

“Camilerde mihraba geçerek halka namaz kıldırarak, minbere çıkıp hutbe okuyacak bir imam ve hatip bile bulunmamaktadır. Hatta bazı köylerimizde, ölenlerin teçhiz ve tekfini ile ebedi istirahatlarına tevdi gibi en basit dini bir vazifeyi ifa edecek kimseler dahi bulunmamaktadır.” (Akseki 1951: 19).

Yeni demokratik düzende halkın istekleri artık siyasetin yönünü belirlemektedir. Öncelikle CHP'nin VII. Büyük Kurultayında görüşülmüş ve 10 Şubat 1948 tarihinde toplanan CHP'nin Meclis Grubunda, Başbakan Hasan Hüsnü Saka'nın teklifi üzerine: İlkokullara Din dersleri konulması ve imam ve hatip yetiştirmek amacıyla meslek okulları açılabilmesi konularını inceleyip, prensip kararlarına bağlaması için, Parti Meclis Grubu 17 kişilik bir komisyon seçerek görevlendirmiştir. Komisyon 19 Şubat 1948 tarihinde yapmış olduğu çalışmaları ve değerlendirmeleri ifade eden bir rapor yayımlamıştır. Komisyonun tespit edip CHP Meclis Grubu Başkanlığına sunduğu raporun 2. maddesinde: "İmamlık ve Hatiplik gibi din hizmetlerini yapacak elemanlar yetiştirilmesi" tavsiyesi yer alıyordu (Banguoğlu 1984: 99; Şanver, 1996: 340; Öcal 1998: 245; Ayhan 1999: 158; Öcal, 2011:

173). Komisyon bu kararın alınmasının gerekçesini de;" Müslüman halkın imamlık ve hatiplik gibi dinî hizmetleri yerine getirecek insanlara ihtiyacı olduğunu ve bunları yetiştirecek öğretim kurumlarının da "rejimimizin ve Anayasamızın laiklik esasları ile asla tearuz etmeden devlet yardımı ile kurulabileceği" şeklinde ifade etmiştir (Öcal 2011: 174).

Komisyonunda dinî hizmetleri yerine getirecek insanları yetiştirecek kurumların Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı veya vakıflar tarafından oluşturulacak kurumsal yapılar aracılığıyla mı yetiştirilmesi konusu tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda; imam ve hatip yetiştirmek maksadıyla açılmasına karar verilen okulların bütün masraflarının Diyanet İşleri Başkanlığınca karşılanmasına, ancak gözetim ve denetim yetkisinin Milli Eğitim Bakanlığına ait olmasına karar verilmiştir. Ancak bu karara Tahsin Banguoğlu ve Nihat Erim şerh koymuştur³ (Öcal, 2011: 174).

Tahsin Banguoğlu, komisyonun imam hatiplerle ilgili aldığı kararın "*imam hatip okulları*"nın açılması şeklinde olduğunu ve gruptan da öyle çıktığını ancak devrimcilerin bir takriri "*kurslar*"a çevirdiklerini ifade etmektedir (Banguoğlu 1984: 99). Böylece *İmam Hatip Okulları* yerine *İmam-Hatip Yetiştirme Kursları* açılması tercih edilmiştir (Öcal, 2011: 175).

Maarif Vekilliği Milli Talim ve Terbiye Heyetinin 30 Aralık 1948 tarih ve 247 sayılı kararı ile 10 haftalık olarak kurslar resmen faaliyete geçmiştir (Öcal 1998: 245-246). Milli Eğitim Bakanlığı, daha önce İmam Hatip Kursları açmayı düşündüğü yerlerden öncelikle 15 Ocak 1949 tarihinde İstanbul ve Ankara'da kurslar açmıştır. İstanbul'daki kurs Celal Hoca ve Kilisli Rıfat Bilge'nin Ankara'daki de, Yusuf Ziya Yörükân ve Hasan Hüsnü Erdem'in idaresinde açıldı. Ardından Afyonkarahisar, İzmir, Isparta, Kayseri, Kastamonu, Adana, Trabzon ve Urfa'da kurslar açılmış böylece kurs merkezi sayısı on olmuştur (Şanver, 1996: 340; Öcal, 2011: 176; Şimşek 2013: 402).

³ Komisyonunda aynı zamanda raportörlük de yapan Bingöl Milletvekili Tahsin Banguoğlu ile Kocaeli Milletvekili Nihat Erim'in muhalefet etmelerinin nedenlerini; Osmanlı döneminden kalma medrese zihniyetinin yaşanmış son mümessillerini Diyanet İşleri Reisliği çevresinde toplanmış görmeleri ve bunları "*skolastik kültürün tohumlukları*" olarak nitelendirmeleri, bu kişilerin eserlerinden anlaşıldığı kadarı ile Cumhuriyet devrinde yapılan inkılapların fikirlerinde bir değişiklik yaratmadığıdır. Bunun yanında modern eğitim metotlarının yalnızca milli eğitim bakanlığı tarafından verilebileceğine inanmaları olarak sıralayabiliriz (Öcal 2011: 174-175).

CHP Parti yönetimince, dolayısıyla Hükümet tarafından Milli Eğitim Bakanlığına bağlı, Ortaokul mezunu, askerliğini yapmış kişilerin katılabileceği İmam ve Hatip Kursu açılmasının benimsenmiştir. 21 Mayıs 1948 tarihinde açılması önergesi kabul edilen İmam Hatip Kurslarının programı şöyledir;

Tablo 2.1. İmam Hatip Kursları Ders Dağıtım Çizelgesi (Haftalık Ders Programı)

DERSLER	1. Ay	2. Ay	3. Ay	4. Ay	5. Ay	6. Ay	7. Ay	8. Ay	9. Ay	10. Ay
Kur'an-ı Kerim	5	5	4	4	5	5	6	6	5	5
Hadis ve Tefsir	-	-	1	1	1	1	1	2	2	2
Akaid	4	4	4	3	3	3	3	3	3	3
Ahlak	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1
Türkçe	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2
Hutbe	-	-	-	1	1	1	2	3	4	4
Tarih (Türk ve İslam)	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1
Coğrafya (Türk ve İslam)	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Yurt Bilgisi	1	1	1	1	1	1	1	-	-	-
Sağlık Bilgisi	1	1	1	1	1	1	-	-	-	-
TOPLAM	24	24	24	24	24	24	24	24	24	24

Kaynak: Maarif Vekâleti, Milli Talim ve Terbiye Heyeti 30 Aralık 1948 Tarih ve 247 Sayılı Kararı; Öcal M. (2011) *Türkiye'de Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi Yayınları, s:179

Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılan ve öğretim süresi on ay olan bu kurslara orta ve dengi okul mezunlarından askerliğini yapmış olan kimseler alınmıştır (Öcal, 2011: 176). Bu kurslar ilk açıldığı günden itibaren çeşitli eleştirilere muhatap olmuştur. Kursların durumu ve mezunlarının istihdam şartları ki Van milletvekili İbrahim Arvas “Hangi babayı tasavvur edersiniz ki, oğlunu buraya göndersin, onu mahrumiyete, dilenci hayatına sürüklesin” ifadesi ile mezunların görevleri sırasında ellerine geçecek ücretin yetersizliğine dikkat çekmiştir.(TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt: 20, s:283, 1949). İmam hatip yetiştirmenin gayet ciddi bir iş olduğu, öncelikle köy imamından başlamak üzere bütün kadro ihtiyaçlarının belirlenip ona göre bir program hazırlanması ve işin ciddiyetle yapılması gerektiğini yoksa hâlihazırdaki vaziyetin “sahte bir teselliden” başka bir şey olmadığı eleştirileri selamet dergisi tarafından yapılmaktadır (Ayhan 1999: 162). Akseki ise daha farklı bir açıdan olayı değerlendirir ve işin ciddiye alınmamasının ve fazla bir talep olmamasının nedenini atılan yanlış adıma, yani Milli Eğitim Bakanlığı'nın yetkilendirilmesine bağlar. Çünkü ona göre; “sırf dini olan İmam ve Hatip kurslarının mercii

ve bunlarla ciddi bir surette meşgul olacak olan da Diyanet İşleri Başkanlığıdır.” (Akseki 1951: 68).

2.4. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Açılışı

Darülfünun İlahiyat Fakültesinin kapatılmasının üzerinden yıllar geçmesine rağmen dini eğitim alanında herhangi bir adım atılmamış ve bu alanda ciddi oranda elaman ihtiyacı doğmuştur. İslam din adamlarının yetişememesinden dolayı din adamları o kadar azalmıştı ki birçok köylerde cenaze yıkayacak adam dahi bulunamaz hale gelmiştir (Akseki 1951: 68).

Bu durumu Parmaksızoğlu, bir sosyolojik tespitle izah etmeye çalışmıştır. Ona göre; Geniş ve az eğitilmiş halk kitleleri devletten tamamen kopmuştur. Halkı eğitmek, ona rehber olmak durumunda bulunan öğretmen ve idari görevlilerin etki alanları daralınca, toplumla devlet arasındaki uzaklaşma adeta “yönetenler” ve “yönetilenler” diye iki sınıfın doğmasına neden olmuştur. Gelenek ve göreneklerine bağlı olan Türk Halkı ise kendi kendine yetişmiş veya çeşitli amaçlarla bazı zümrelerce yetiştirilmiş din adamlarının tesiri altına girmiştir (Parmaksızoğlu 1966: 28). Bu durum karşısında Tevhid-i Tedrisat Kanununun metnine ve ruhuna dönmek zorunluluğu doğmuş ve “yüksek diniyat mütehassısları yetiştirecek” ve dini konularda araştırma yapacak, toplumun dini bilgi ve anlayış kazanmasına katkıda bulunacak bir kuruma ihtiyaç duyulmuştur (Parmaksızoğlu 1966: 28; Şimşek 2013: 404).

Demokrasiye geçiş aşamasında Cumhuriyet Halk Partisi’nin 2 Aralık 1947’de toplanan 7. Kurultayı’nda ilgili komisyon tarafından hükümete yapılan tavsiyelerden biri de: “İmam-Hatip Okullarından başka, bir de yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek üzere üniversitede bir İslâm İlahiyat Fakültesi kurulması lüzumlu görülmüş ve kabul edilmiştir.” şeklindedir (Öcal 1998: 250).

Milli Eğitim Bakanı Banguoğlu’nun Büyük Millet Meclisinde bu konuda yapmış olduğu konuşmada; “İlahiyat Fakültesi kurulması arzusu memleketçe, muhtelif parti gruplarınca izhar edilmiş, yüksek heyetinize benimsenmiş bir fikirdir. Bu arzuya uyarak ilk defa Ankara Üniversitemiz bir İlahiyat Fakültesi açmak kararını almıştır.” sözleriyle bu konudaki kararlılığını göstermiştir (Parmaksızoğlu 1966: 28-29). Ardından CHP parti yönetimi ve tabii ki hükümet tarafından yapılan çalışmalar sonunda Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 3 Mayıs 1949’da İlahiyat Fakültesi kurulması ile ilgili tasarı TBMM Başkanlığına sunulmuştur (Öcal 1998: 250). Kanunun gerekçesinde “Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı

din adamlarının yetişebilmesi için lüzumlu şartları sağlamak maksadıyla memleketimizde de Garp'taki örneklerine benzer bir ilahiyat fakültesinin kurulması..." ifadeleri yer almaktadır (TBMM- Komisyon Raporu No: 247, s:1-6).

4 Haziran 1949'da kabul edilen 5424 Sayılı *Ankara Üniversitesi Kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Kanun*, 10 Haziran 1949 günü Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Dört madde ve üç geçici madde ve beş cetveldен oluşan bu kanun ile Ankara Üniversitesine bağlı bir ilahiyat fakültesi kurulabilmesi için kadrolar oluşturulmuştur (TBMM- Kanunlar dergisi Cilt:31). 21 Kasım 1949'da da, İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesine bağlı olarak 85 öğrenci ile öğretime başlamıştır (Öcal 1998: 251). Öğretim süresi dört yıl olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, sadece genel lise mezunlarını kabul etmiştir (Ayhan 1999: 224).

TBMM'de bu kanun tasarısının görüşülmesi sırasında söz alan Kırşehir milletvekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu; ilahiyat fakültesi kurulmasından maksadın medreseyi diriltmek olmadığı ifade ederek medrese ile ilahiyat fakültesi arasındaki farkları izah etmiştir. "Birincisi sübjektif olduğu kadar, ikincisi objektiftir." Sözleri ile konuşmasını temellendirmeye çalışarak; bütün manasıyla ilim haysiyeti ve ilim karakteri taşıyan ve diğer fakültelerden hiç bir surette ayrılığı olmayan bir İslam İlahiyat Fakültesi amaçladıklarını belirtmiştir (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt: 20, T3, s:278-279: 04.06.1949).

Aynı konu ile ilgili konuşan Maraş Milletvekili Emin Soysal ise tekrar mektep medrese çatışması gibi acı tecrübelerin yaşanmasına izin verilmemesi için milli eğitim bakanlığını uyarmıştır. Her şeye rağmen memleketimizin bu müesseselere ve hakiki din adamlarına ihtiyacı olduğunu da eklemiştir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt: 20, T3, s:279-280: 04.06.1949).

Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu da; kurulacak ilahiyat fakültesinin, medenî ve sosyal hayatın şartlarıyla uyumlu ve yeni yeni toplumsal yapının kimliğine lâıyk bir müessese olacağını ifade etmiştir. Bu konuda endişelerin yersiz olduğunu belirterek "Bu İlmî camia içerisinde teşekkül edecek bu müessesenin yetiştireceği yüksek din adamları sivil ve asker bütün münevverlerimizle aynı zihniyette, aynı emelde insanlar olacağını" söyleyerek konuşmasını şöyle tamamlamıştır;

" İlahiyat fakültesi müspet bir ilmî camia içerisinde kurulacak ve bazı irticai hareketlere cesaret vermek şöyle dursun, onları menetmek, onları selbetmek ve onları yok etmek fonksiyonunu icra edecektir.

Tanzimat'tan bu yana kurulmuş bütün ilim müesseselerimiz gibi ilahiyat Fakültesi de bir meşale olacaktır ve hurafeciler bu meşaleden yarasalar gibi kaçacaklardır. İlimden bu memlekete hiçbir zaman zarar gelmemiştir. Yeniden, bir ilim meşalesi yakıyorsunuz, bu meşaleden de ancak fayda hâsıl olacaktır. Ancak ışık, aydınlık hâsıl olacaktır.” (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt: 20, T3, s:281-282: 04.06.1949).

Banguoğlu'nun “İstanbul Üniversitesinde vaktiyle yapılmış olan hataya düşülmeyecektir. Esas, dini bilgiler olacaktır...” dediği Ankara İlahiyat Fakültesinin öğretime başladığı 1949-1950 ders yılındaki programı şöyle idi:

Tablo.2.2. Ankara İlahiyat Fakültesinin 1949-1950 Ders Programı

	Dersin Adı	Saat	Ders Verenler
1	Arapça	2	Prof. Necati Lugal (DTCF'de)
2	Farsça	2	Prof. Necati Lugal (DTCF'de)
3	Yabancı Dil (İng.Alm.Fr.)	4	DTCF'nin Yabancı Dil Bl.
4	Sosyoloji	2	Prof. Mehmet Karasan (DTCF'de)
5	Mantık ve ilimler felsefesi	4	Prof. Hamdi Rağıp Atademir (DTCF'de)
6	İslam dini ve mezhepler tarihi	4	Prof. Yusuf Ziya Yörükkan
7	İslam sanatı tarihi	2	Prof. Remzi Oğuz Arık
8	Mukayeseli dinler tarihi	2	Prof. Hilmi Önder Budda
	Toplam	22	

Kaynak: Koştaş, Münir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü) “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi”, Cilt:39, Sayı:2, sayfa: 152. 1999.

Fakültenin ilk açılış yıllarındaki programlarında mesleki derslere yeterince yer verilmemiş, Kur'an-ı Kerim dersi ise okutulmamıştır. İkinci yıl Hadis Usulü, İslâm'da İlimler Tarihi, Din Psikolojisi dersleri ilave edilmiş, buna karşılık Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde takip edilmekte olan Sosyoloji dersi kaldırılmıştır (Koştaş 1999: 152).

Parmaksızoğlu (1966: 29)'na göre, İlahiyat Fakültesinin açılışı, din eğitimi probleminin çözümlenmesini değil ancak önemini şiddetle ortaya çıkaran bir hadise olmuştur. Meselenin en önemli tarafının da köy ve benzeri küçük yerleşim bölgelerinde yaşayan ve nüfusun %73'unu oluşturan geniş halk kitlelerinin ihtiyacına cevap verecek elemanları bulmak olduğu kısa bir zamanda anlaşılmıştır.

BÖLÜM 3

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

II. Dünya Savaşı sonrası dünya yeni bir düzene doğru evrilirken Türk yöneticiler de buna uyum sağlayabilmek ve tabii ki Rus tehdidinden korunabilmek için demokratik düzene yakınlaşma ihtiyacı hissetmiştir. İsmet İnönü'nün bu yolu açan konuşmalar yapması süreci hızlandırmış ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu üzerindeki tartışmalar yeni bir partinin doğuşunu müjdelemiştir. *Dörtlü Önerge*'nin sahipleri 7 Ocak 1946' da Demokrat Parti'nin kuruluşunu resmen ilan etmişlerdir.

Laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yorumlanmasını reddeden Demokrat Parti, iktidara geldiklerinde seçim propagandaları esnasında halkın kendilerinden istedikleri doğrultuda hareket ederek; ilkokullara seçmeli olarak konulan din derslerini program içine almış, imam hatip okullarını tekrar açmış, kısa sürede sayısını artırmıştır. Yüksek eğitim alanında ise Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin ders programında mesleki dersler lehine yapılan değişiklikleri Yüksek İslam Enstitüsünün açılması takip etmiştir.

Demokrat Parti dönemi Milli Eğitim Bakanlığı görevini üstlenenler arasında Tevfik İleri önemli bir yere sahiptir. Kendisi Demokrat Partinin içerisinde de önde gelen isimlerden biridir. Milli Eğitim Bakanları genel olarak değerlendirildiğinde ise dikkat çeken bir özellik; bakanların genelde Orta Anadolu ve Doğu Anadolu doğumlu olmalarıdır. Aslında bu durum bize Demokrat Parti'nin Anadolu'nun temsilcisi olma iddiasının dayanaklarının sağlamlığını da göstermektedir

3.1. Tarihi ve Siyasi Arka Plan

II. Dünya Savaşı sonrası, dünyada yeni bir düzenin kuruluşunun ayak seslerinin duyulduğu bu dönemde, İsmet İnönü liderliğindeki Türk yöneticileri, bu yeni düzene uyum sağlayabilmek için bir yandan müttefik kuvvetlerine yaklaşırken diğer yandan da memleket içinde biçimsel bir demokrasi düzeni kurmaya çalışmışlardır (Eroğul 2003: 17). Türkiye'yi bu hedefe yönlendiren en önemli etkenlerden birisi de savaşta Almanya, İtalya ve

Japonya'daki totaliter rejimlerin yenilgisi ve Batı demokrasilerinin zaferi olmuştur (Ahmad 2010: 26). Ayrıca Sovyetler Birliği'nin Ankara'ya Mart 1945'te verdiği nota Türkiye'de kızgınlık yaratmıştır ve bu durum yöneticilerin dış politikada Batı Blok'una yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır (Eroğul 2003: 19-20).

İsmet İnönü 1 Kasım 1945'te, Meclis açılış nutkunda; parti içerisinde prensipte ve yürütmeye aynı fikirde olmayanların bir hizip şeklinde çalışmalarındansa bir program dâhilinde açıktan durum almalarının siyasi hayatın gelişmesi için daha faydalı olduğunu ifade etmiştir. İnönü, böylece bir muhalefet partisinin kurulmasını açıkça teşvik etmiştir (Eroğul 2003: 20-21). İnönü'nün konuşması basına (Cumhuriyet 2 Kasım 1945) “Tek eksiklerimiz hükümet partisinin karşısında başka bir parti bulunmamasıdır” şeklinde yansımıştır.

TBMM'ye Mayıs 1945'te sunulan ve hiç toprağı olmayan ya da çok az olan çiftçilere yeterli toprak temin etmeyi amaçlayan “*Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*” üzerine yapılan tartışmalar, hükümetin ilk kez açıktan açığa ve şiddetle eleştirilmesine neden olmuştur (Zürcher 2000: 305). CHP içindeki muhalefetin iyice belirginleşmesini sağlayan ise toprak reformu yasa tasarısı olmuştur. Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuad Köprülü ve Adnan Menderes parti grubuna, milli egemenlik ilkesinin tam olarak uygulanmasını, parti işleyişinin demokratik ilkelere göre yürütülmesini ve seçimlerin serbestçe yapılması isteyen bir önergeyi sunmuşlardır (Eroğul 2003: 27; Ahmad, 2010: 27-29; Zürcher, 2000: 306). “*Dörtlü Takrir*” diye bilinen bu önerge, bir muhalefet partisinin kurulmasından çok CHP'de bir reformu amaçlar gözükse de, savaş sonrasındaki örgütlü siyasal muhalefetin başlangıç simgesi olmuştur (Zürcher 2000: 306).

19 Mayıs konuşmasında, Cumhurbaşkanı'nın demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş olmasına rağmen, parti grubu, önergeyi sadece imza sahiplerinin muhalefeti ve geri kalanların oy birliği ile reddetmiştir (Eroğul 2003: 28). Önergenin reddedilmesinden sonra Menderes ve Fuad Köprülü'nün, Tan ve Vatan gazetelerinde partiyi eleştiren makaleler yazmaları “*Parti disiplinini bozma*” olarak değerlendirilmiş ve her ikisi de partiden ihraç edilmiştir (Zürcher 2000: 307). Bu ihraçları, parti tüzüğüne aykırı olarak gören ve eleştiren Refik Koraltan'ın ihracı da diğerlerini takip etmiştir. Celâl Bayar ise önce Meclisteki görevinden istifa etmiş ve ardından 1 Aralık'ta Parti'den ayrılmıştır. Partiden ayrıldığı gün basına verdiği demeçte, yeni bir parti kuracaklarını açıklamıştır (Ulus 4 Aralık 1945). Üç

gün sonra İnönü, Celal Bayar'ı yemeğe davet edip konuşmuştur. Devlet başkanının dolayısı ile iktidar partisinin de onayını alan kurucular, (Eroğul 2003: 29) nihayet 7 Ocak 1946' da Demokrat Parti'nin kuruluşunu resmen ilan etmişlerdir (Ahmad 2010: 29-30; Zürcher 2000: 308).

Kurulduğu gün, yeni partinin merkez idaresi, tüzüğü ve programı ilan edilmiştir. Hazırlanan tüzüğün 43. Maddesine göre, büyük kongreye kadar, kurucular, Genel İdare Kurulu'nu teşkil edecekti (Cumhuriyet 8 Ocak 1947). Dört kurucu toplanıp aralarından Celal Bayar'ı parti başkanlığına seçmişlerdir (Eroğul 2003: 30).

Programları CHP'ninkinden neredeyse hiç farkı olmayan Demokrat Partililer, siyasi gücün kaynağının halk olması gerektiğine inanıyor, Halkçılığı ve halkın egemenliğini vurguluyorlardı (Ahmad 2012: 128). Demokrat Parti illere yayıldıkça, tek parti düzenine ve politikalarına karşı olanların yanında kendilerine eziyet edenlerden intikam almak isteyenlerin de katılımı partinin niteliğini değiştirmeye başlamıştır. Dış basında, “*Türk Liberaller*” olarak nitelendirilmeleri üzerine Menderes, bu tanımlamayı reddederek; kendi bencil çıkarları peşinde koşan grupların temsilcileri olmadıklarını, tek parti sistemine son vermek isteyen herkesin temsilcisi olduklarını söylemiştir (Ahmad 2010: 32-35).

Demokrat Parti laikliğin din aleyhtarlığı şeklinde yorumlanmasını reddetmiştir. Bunun yanında, dini eğitim ve din adamları yetiştirecek müesseselerin kurulması için uzmanlar tarafından bir program hazırlanmasının zorunlu olduğunu belirtirken İlahiyat Fakültesi'nin de muhtariyetini savunmuştur (DP Programı 1951 s:68-69). Din eğitimini programına alan Demokrat Parti bu alanda çalışmalara başlanacağını da açıkça göstermiştir. İktidara geldiklerinde de imam-hatip okullarının sayısını artırmış ve düzenlemeler yaparak orta dereceli bir meslek okulu haline getirmişlerdir. Bunu yaparken de Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun dördüncü maddesindeki “İmamlık ve hatiplik gibi dini hizmetlerin yerine getirilmesiyle mükellef memurların yetiştirilmesi için mekteplerin açılması” konusundaki emredici hükme dayandıklarını öne sürmüşlerdir (Şanver 1996: 341-342).

1946 yılında CHP, tek dereceli seçim usulü kabul edileli daha on gün olmadan, genel seçimler bir yıl önceye alınmıştır. Böylece, muhalefete asgari bir örgütlenme süresi bile tanınmamıştır. Oysa yirmi üç yıllık iktidar partisi karşısında muhalefet, ancak altı aylık bir geçmişe sahipti (Eroğul 2003: 33-34). 29 Nisan'daki belediye seçimlerini boykot eden Demokrat Parti, 15 Haziran'da Ankara'da yaptığı toplantı sonucunda seçimlere girme kararı

almış ve seçim kampanyasını bütün şiddetiyle başlatmıştır. Demokrat Parti'nin özellikle önem verdiği mitinglere, binlerce insanın katılması, ilk anda CHP'lileri paniğe sevk etmiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın da partiye katılması, Demokrat Partililerin kendilerine olan güvenlerini ve halk desteğini artırırken, CHP'ye karşı mücadelesini de iyice sertleştirmesine neden olmuştur (Eroğul 2003: 34-36).

21 Temmuz 1946'da yapılan seçimler CHP'nin ezici zaferiyle sonuçlanmış ancak seçimlerin dürüst olmadığına dair var olan yaygın inanç, İnönü'nün liderliğinde kendi partilerinden dürüst olmalarını bekleyen çok sayıda CHP'linin ve ordu içindeki subayların Demokrat Partililere sempati duymalarına neden olmuştur (Ahmad 2010: 38). Demokrat Parti ise bir dizi seçimi protesto mitingi düzenlemiştir (Eroğul 2003: 37).

Demokrat Parti'ye karşı kamuoyunda oluşan bu sempati, Peker Hükümeti'nin ekonomiye istikrar getirmek için aldığı *7 Eylül Kararları* ve bu kararların etkileri ile iyice artmıştır. Demokrat Parti'nin eleştirileri sonucu CHP ile aralarında başlayan kriz, Başbakan Peker'in Meclis'te 1947 bütçesi üzerindeki tartışmalar sürerken Menderes'in düşüncelerini "*psikopat bir ruhun ifadeleri*" olarak değerlendirmesi ve ardından Demokrat Partililerin Meclis'i boykotuyla zirveye çıkmıştır (Ahmad 2010: 39-41).

Demokratların, 7 Ocak 1947'de, yani partinin kuruluşunun birinci yıldönümünde, Ankara'da topladıkları I. Büyük Kongreleri, Türk siyasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Ankara'da Anafartalar Caddesi'nde Yeni Sinema'da toplanan Kurultay'a Türkiye'nin dört bir yanından 906 delege gelmiş, ayrıca binlerce taraftar, davetli ve meraklı, kongrenin büyük bir kalabalık içinde cereyan etmesine yol açmıştır (Eroğul 2003: 45-46). Kongrenin büyük bir kalabalık tarafından takip edilmesi, Demokrat Partililerin daha cüretkâr hareket ederek Birinci Kongresinde, *Hürriyet Misakı*¹ adı altında toplanan taleplerde bulunmalarına neden olmuştur (Ahmad 2010: 41).

Demokrat Parti'nin bu atağına karşılık, 16 Ocak'ta toplanan CHP Büyük Divanı, 27 Ocak'ta, parti program ve tüzüğünde değişiklik yaparak okullarda din öğretimine izin veren kararı almıştır. CHP'nin bu tutumu Mehmet Ali Aybar'ın, "Bu ana kadar inkılapçılığı ve

¹ DP'lilerin "Hürriyet Misakı" adını verdikleri üç talep; Seçim yasasının, gelecekteki seçimler partizan bürokrasi tarafından değil bağımsız bir yargı kurulu tarafından denetlenecek şekilde değiştirilmesi, Cumhurbaşkanı görevi ile Parti Genel Başkanı görevinin farklı kişilerde olması ve Anayasaya aykırı ve anti-demokratik bütün yasaların iptali şeklindedir (Ahmad 2010: 41).

laikliğiyle övünen bu parti, politik yaşamının en kritik döneminde, kurtuluşunu dine sarılmakta buldu.” eleştirisine muhatap olmuştur (Ahmad 2010: 42).

Demokrat Parti ve CHP arasındaki ilişkiler açıkça kopmak üzereyken, İnönü'nün basına beyanları neticesinde ortaya çıkan bildiri muhalefetin varlığını meşrulaştırıyor, devlet yönetiminden tarafsız olmasını ve her iki partiye adil davranmasını istiyordu. Cumhurbaşkanı'nın bu kati müdahalesi çok partili siyasetin kalıcı olduğunu açıklıyordu (Zürcher 2000: 311). İnönü'nün müdahalesi ve güvencesiyle son bulan kriz, Peker'in konumunu zayıflatırken Demokrat Partililerin daha da güçlenmesine neden olmuştur (Ahmad 2010: 41). “12 Temmuz Beyannamesi” Demokrat Parti'nin ve onunla birlikte başka siyasal partilerin de varlığını güvence altına almıştır (Karpas 2007: 113).

Devlete karşı halkı temsil ettikleri iddiasıyla iktidara gelen Demokrat Parti'nin, CHP'nin yirmi yedi yıllık iktidarına son vermesini (Cumhuriyet 15 Mayıs 1950: İkinci Baskı) Heper (2006: 137-139), “*yeşil devrim*” in Türk versiyonu olarak değerlendirmektedir. Cem, (2007: 332) “*Türkiye’de burjuvazinin ihtilali*” olarak değerlendirirken, Onlar ise seçim zaferlerini, siyasi devrimin son aşaması olarak gördükleri için bir “*beyaz devrim*” olarak nitelendirmişlerdir (Ahmad, 2010: 60). Demokrat Partililer kendilerini, Türk tarihinde “*Türk Devrimi*”ni son aşamasına taşıyacak yeni bir güç olarak görüyorlardı (Ahmad 2010: 58,60).

Demokrat Parti, halkın yüksek teveccühüne karşılık vermek için, yurt gezilerinde ifade ettikleri gibi ilk icraatlarından birisi ezanın Arapça okunmasını sağlamak olmuştur (Vakit 14 Haziran 1950; Vatan 17 Haziran 1950). Bundan kısa bir müddet sonrada devlet radyosunda haftada üç defa Kuran-ı Kerim okunması sağlanmıştır (Hürriyet, 6 Temmuz 1950).

3.2. Demokrat Parti Programları ve Menderes Hükümetleri Programlarında Din Eğitimi

Elbette ki din eğitimi konusunu, öncelikle Demokrat Parti programlarında *eğitim* başlığı altında aramak gerekmektedir. Ancak din kavramını mahiyeti nedeniyle daha kapsamlı olarak parti programlarının tamamının irdelenmesinin doğru olacağı açıktır. Elimizde mevcut bulunan Demokrat Parti tüzük ve programlarından birincisi; 1946 yılında Ankara'da basılmış ve 7 Ocak 1947'de toplanan Büyük Kongre'de kabul edilmiş olan ilk tüzük ve

programdır. Eğitim, bu programda II. Bölümdeki Hükümet İşleri başlığı altında "*Milli Eğitim İşleri*" olarak; 33-41 maddelerinde ve 25, 26 ve 27'nci sayfalarda bulunmaktadır.

Demokrat Parti Tüzük ve Programından ikicisi ise 1949 yılında Ankara'da Doğu Matbaası tarafından basılmış bulunan programdır. 1949 yılındaki bu tüzük ve program 21 Haziran 1949 tarihli İkinci Büyük Kongre'de kabul edilmiştir. Bu programda değişiklikler bulunmasına rağmen eğitim konusunda bir değişiklik olmamıştır. Tek fark diğer bölümlerdeki değişiklikler yüzünden "*Milli Eğitim İşleri*" 34-42 maddelerinde ve 58-60 sayfalarında yer almıştır.

Demokrat Parti Tüzük ve Programından üçüncüsü ise 1952 yılında Güneş Matbaası tarafından Ankara'da basılan tüzük ve programdır. 15 Ekim 1951 tarihindeki Üçüncü Büyük Kongre'de kabul edilen bu tüzük ve programın bir öncekinden tek farkı, maddelerin büyük çoğunluğunun yanında başlıklar bulunmasıdır. Bu programda eğitim işleri yine önceki programda olduğu gibi 34-42 maddelerinde yer almış ancak bu sefer de sayfa numaraları 55-57 olarak değişiklik göstermiştir.

Elimizdeki üç tüzük ve programda da değişiklik göstermeyen "*Milli Eğitim İşleri*" ise şöyledir:

MADDE 33. Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraflarıdır.

MADDE 34. Umumi ve mesleki eğitim ve öğretim, yurt ihtiyaçlarını karşılayacak umumi bir plana göre tanzim edilmeli ve gelecek nesillerin yalnız ilim ve teknik bilgi ile değil, milli ve insani bütün manevi kıymetlerle de teçhizine çalışılmalıdır.

MADDE 35. İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil etmektedir. Bütün ilkokul öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde tutulmasını, bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi bakımından, lüzumlu görmekteyiz.

MADDE 36. Orta tahsil kurullarını, gerek program ve talimatname, gerek laboratuvar ve kütüphane gibi öğretim vasıtaları bakımından, ıslah ve takviyeye muhtaç görmekteyiz.

Yükseköğretime basamak olan liselerin, bu maksadı sağlayacak duruma getirilmesi lazımdır.

MADDE 37. Muhtelif derecelerdeki teknik öğretim kurullarını yurdun her tarafına yaymak yönünün deki çalışmaları, eğitim ve öğretim cihazımızın ekonomik kalkınmamızda da vazife alması bakımından, yerinde bulmaktayız. Bu çalışmaların iktisadi ihtiyaçlarımızla ayarlanmasını lüzumlu görüyoruz.

MADDE 38. Yükseköğretim meselesinde keyfiyete önem verilmesi lüzumuna kaniyiz. Bütün yükseköğretim kurumlarımızın bu esasa göre takviyesini ve Garptaki benzerleri seviyesine erştirilmesini istiyoruz.

Üniversiteler ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdırlar.

Muhtelif ilim şubelerinde çalışmak üzere, üniversite içinde araştırma enstitüleri kurulmasını ve memlekete ait araştırmalara bilhassa önem verilmesini istiyoruz.

MADDE 39. İlmin, tekniğin, güzel sanatların süratle gelişmesini sağlamak için bütün vasıta ve tedbirlere başvurmak, bu cümleden olarak ehliyet ve istidatları teşvik etmek, kütüphaneler, müzeler, tiyatrolar, konservatuarlar kurmak, ciddi neşriyata yardımda bulunmak, Türk dilinin, milli bünyesine uygun olarak, süratle gelişmesi yolundaki çalışmalara yardım etmek, kısaca yurdumuzda milli ve insani kültür seviyesinin yükselmesini sağlayacak her faaliyeti desteklemek, kanaatimizce, devletin başlıca vazifelerindedir.

Ancak ilmin, sanatın ve her türlü fikir faaliyetlerinin, siyasi ve idari müdahalelerden uzak kalmasını, demokrasinin değişmez bir esası olarak kabul ediyoruz.

MADDE 40. Kabiliyeti ve kudreti müsait olduğu takdirde, bir ilk okul öğretmeninin, öğretim derecelerini tamamlayarak, üniversite profesörlüğüne kadar yükselmesine kanuni imkan sağlanmalıdır.

MADDE 41. Doğu bölgelerinde her derece ve şubede okulları ve nihayet fakülte ve enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inanıyoruz. (Demokrat Parti Tüzük ve Programı Ankara: 1946).

Demokrat Parti'nin eğitim anlayışını yalnızca Milli Eğitim başlığı altında değil de tüm programda aramamızın daha doğru olacağı açıktır. Çünkü Umumi Prensipler başlığı altında madde 13'te, Parti'nin milliyetçilik anlayışı şöyle açıklanmıştır;

"Milliyetçilik telâkkimiz Yurttaşlar arasında müşterek bir tarihin yarattığı kültür ve ülkü birliğine dayanan her türlü ayırıcı temayülleri reddeden bir milliyetçilik telakkisine bağlıyız.

Partimiz, bütün yurttaşları din ve ırk farkı gözetmeksizin, Türk sayar ve Türk olmanın bütün haklarına sahip tanır. Kanuni vazifelerini yerine getiren her ferde iyi bir yurttaş gözüyle bakarız. Bu ana görüşlerin tatbikatta da yer bulmasına dikkatle çalışacağız.

Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız." (Demokrat Parti Programı 1951, s:67,68)

Milliyetçilik anlayışlarının son paragrafında yer alan; "Eğitim ve öğretim müesseselerimizi, böyle bir milliyetçilik idealinin tahakkukunda vazifeli saymaktayız" cümlesi ile eğitim öğretim kurumları bu milliyetçilik anlayışının yerleşmesinde görevli sayılmıştır.

Demokrat Parti'nin 1946 ve 1949/1951 parti programları arasında dikkat çekici önemli bir farklılıkta *laiklik* anlayışının açıklandığı maddelerin birbirinden farklı olmasıdır. 1946 programında;

"MADDE 14. Partimiz, laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması

manasında anlar; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Dinin siyaset aleti olarak kullanılmasına, devlet işlerine karıştırılmamasına, başka dinler aleyhine propaganda vasıtası yapılarak yurttaşlar arasındaki sevgi ve tesanüdü bozmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine asla müsamaha olunmamalıdır." (Demokrat Parti Tüzük ve Programı Ankara: 1946, s:18)

1949/1951 programında ise;

MADDE 14. — Partimiz laikliği devletin siyasetin dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve **laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder**: din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Dini tedrisat

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehasıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak ilahiyat Fakültesi ve İlmî mahiyette mümasil müesseseler, Millî Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

Dinin, siyaset âleti olarak kullanılmasına yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır. (Demokrat Parti Programı 1951, s:68, 69)

1946 ve 1949/1951 Demokrat Parti programında laiklik anlayışının açıklanmasındaki farklılıkların bizim konumuzla, eğitimle ilgili olması önemlidir. 1951 programında; Demokrat Parti; "laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder." şeklindeki ifade ile laikliğin yanlış açıklandığını/anlaşıldığını vurgulanmıştır. Daha sonraki paragrafta ise "*Dini tedrisat*" başlığı altında; dini eğitim ve din adamları yetiştirecek müesseselerin kurulması için uzmanlar tarafından bir program hazırlanmasının zorunlu olduğu ve İlahiyat Fakültesi'nin de Milli Eğitim Bakanlığı'nın diğer kurumları gibi muhtar olması gerektiği açıklanmıştır.

Böylece din eğitimi Demokrat Parti'nin programında yerini almış ve bu alanda çalışmalara başlanacağı açıkça ifade edilmiştir.

Demokrat Parti Programında "Milli Eğitim İşleri" başlığı altında yer alması beklenen *Dini Eğitim*'in Parti'nin *Laiklik* anlayışının ifade edildiği maddede yer alması şaşırtıcı olmamalıdır. Çünkü eğitim politikalarının ifade edildiği Maarif İşleri başlığındaki 33. Madde de " Maarif sistemimizde, milli eğitim ve öğretim vahdeti prensibinin taraflarıyız" ifadesi yer almaktadır. CHP 1946 seçimlerinden sonra halkla temas etmek durumunda

kalınca, en çok şikâyeteye mevzu olan konunun dini eğitim olduğunu görmüş ve bu konuyu parti grubuna taşımış, tartışmışlardı. Ancak orada bu konu tartışılırken daha çok laiklik ile ilişkilendirilmiş ya da ne kadar ilişkili olduğu tartışmaları yer almıştı. Uzun tartışmaların ardından ilkokullarda din dersi konulması kabul edilmesine rağmen karşı olanların sayısının az olmadığı ve baskı unsuru olarak bu işi ellerinden geldiği kadar sürüncemede bıraktıkları da bir gerçektir. O zamana kadar ki tartışmalar ve dönemin kamuoyu din eğitimi tartışmalarını laiklik gölgesinden kurtaramamıştır. Bundan dolayı dini eğitim konusunun Demokrat Parti programlarında laiklik anlayışının açıklandığı maddede yer almasının şartı olmasının olmaması gerekmektedir.

Demokrat Parti'nin milli eğitim politikasının ve din tedrisatı konusunun, hükümet programlarına nasıl yansıdığını görmek için Menderes'in kurduğu "Türkiye Cumhuriyeti'nin on dokuzuncu (22.05.1950 / 9 Mart 1951), yirminci (9 Mart 1951 / 17 Mayıs 1954), yirmi birinci (17 Mayıs 1954 / 9 Aralık 1955) yirmi ikinci (9 Aralık 1955 / 25 Kasım 1957) ve yirmi üçüncü (25 Kasım 1957 / 27 Mayıs 1960) hükümet programlarını incelemek gerekmektedir.

Menderes, kurduğu bütün kabinelerinin programlarını TBMM'de kendisi okumuştur. I. Menderes Hükümeti Programı'nda eğitim şu şekilde yer bulmuştur:

"Maarif işlerimize gelince,

Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli ahlakı sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Yıllardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadi değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakârlıklara mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programımızda tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamıyla demokratik bir ruh ile ve ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir plan içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız bitir bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz" (TBMM Tutanak Dergisi B:3 Cilt:1 ,T:1., 25.5.1950, s:29).

Menderes, bu hükümet programında parti programına uygun olarak; eğitimin milli olmasından (Madde33), milli ve ahlaki esasları temel alamayan, benliğinde manevi

kıymetlere yer vermeyen, gençliğini milli karakterine ve geleneklerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memleketin hür ve bağımsız bir millet olarak yaşamasının zorluğunu ifade ederek bu minvalde gençlerimizin manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edilmesinin önemine vurgu yapmıştır (Madde:34). Ayrıca eğitimin rasyonel bir planının bulunmadığından (Madde:36) ve memleketin her tarafına eşit şartlarda eğitimin nimetlerini sunmak (Madde:41) için kanun tasarısı hazırlıklarının olduğundan bahsetmiştir.

Maarif konusunda eğitimin yalnızca milli ve ahlaki esaslarından, öneminden bahsedilirken dini eğitim konusundan, fikir ve vicdan hürriyeti bahsi devamında, yine laiklik anlayışının ifade edilmesinin ardından bahsedilmiştir. Şöyle ki;

“İrticai tahrike asla müsaade etmemekle beraber din ve vicdan hürriyetlerinin icaplarına riayet edeceğiz. Hakikî lâıyıklığın manasını biz böyle anlamaktayız. Programımızda da isarahaten ifade edildiği gibi, hakikî lâıyıklığı dinin Devlet siyasetiyle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz. Bu itibarla gerek din dersleri meselesinde gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icab eden tedbirleri süratle ittihaz etmek karındayız.” (TBMM-Tutanak Dergisi B:3 Cilt:1 ,T:1., 25.5.1950, s:31).

Görülüyor ki din eğitimi, bir eğitim mevzuu olmaktan çok din ve vicdan hürriyeti babında tartışılmaya ve anlaşılmaya devam ediyor. Menderesin ifadesinde ise, din derslerinin okullara konulmasının ve din adamları yetiştirilmesinin önündeki kanuni engellerin en kısa sürede kaldırılacağı ve bu konudaki kararlılığa yapılan vurgu dikkat çekmektedir.

II. Menderes Hükümeti Programı'nda eğitim şu şekilde yer bulmuştur:

"Memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maarif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir. Bu suretle muhtelif derece ve istikamette maarif müesseselerin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır.

Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustaları yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır.

Köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızın mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır.

Doğuda bir üniversitenin temeli atılacaktır. Umumi terbiyemizde milli ve insani hedefleri gözden kaçırmadan ilmi ve pedagojik esaslara göre karakter şahsiyet ve maneviyat gelişmesine ehemmiyet vereceğiz.

Gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlere teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatı sayılamaz. Gençliğimizin "Vatan" ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz.

İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla, aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok iyi vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz.

Tahsil ve terbiyede ilmi usullere sıkı sıkıya bağlı kalacağız. " (TBMM Tutanak Dergisi B:3 Cilt:6, T:1, 30.3.1951, s:65).

Menderes, II. Hükümet programında da parti programında yer alan; teknik okulların geliştirilip yaygınlaştırılmasından (Madde:37), doğuda bir üniversite kurulmasından (Madde:41), eğitimin milli olmasından (Madde:33) ve ilkokul öğretmenlerinin aynı ruh ve bilgiye sahip olmalarına (Madde:35) vurgu yapılmıştır.

Yine Birinci Menderes Hükümeti Programında olduğu gibi, kökü dışarıda olan yıkıcı ve milli bütünlüğümüze zararlı fikirleri savunmanın fikir özgürlüğü kapsamına girmediğini ve bunlarla kanun yoluyla mücadele edileceğini belirttikten sonra; "Din ile dünya işlerini birbirinden ayrı tutmayı ve vicdan hürriyetini baskı altında bulundurmamayı demokrasinin ana prensiplerinden addetmekteyiz." İfadesi ile oluşturulan alan genişletilmeye çalışılmıştır. Ardından da; gerek dindarların ve gerekse kendini dinle alakalı görmeyenlerin birbirlerini karşılıklı baskı altına almalarına karşı olduklarını ifade etmiş ve "Gayrimesul şahısların veya zümrelerin, vicdan hürriyeti sahasında kendilerini vazifeli ve bir nevi vasi telâkki ederek harekete geçmelerini ve kanunları ihlâl etmelerini yine kanunlara dayanarak mutlak surette önleyeceğiz." Diyerek bu alandaki mücadelenin devam ettiğini belirtmiştir. (TBMM Tutanak Dergisi B:3 Cilt:6, T:1, 30.3.1951, s:61).

III. Menderes Hükümeti Programı'nda eğitim şu şekilde yer bulmuştur:

"Şimdi de maarif işlerimize geleceğim:

Hür ve müstakil bir millet olarak yaşamının teminatını yalnız memleketin maddi kudret ve takatinde değil, aynı zamanda halkın ve gençliğin manevi değerlerle teçhizinde bulan iktidarımızın maarif sahasına hayati bir ehemmiyet atfetmesi elbette ki tabii idi.

1950 yılında iktidara geldiğimiz zaman ilk iş olarak iktisâdi kaynaklarımızı ve mali imkânlarımızı takviye edecek işlere girişmiş olmamıza rağmen maarif hizmetlerine 1950'nin 197 milyon lirasına mukabil 1954 yılında 313 milyon lira tahsis etmiş bulunuyoruz.

İktisâdi tedbirlerimizin müspet neticeleri ve mali takatimizde husule gelen inkişaf üzerine önümüzdeki devrede, bütün idari hizmet şubelerinde olduğu gibi, maarif sahasında da, iktidarımızdan evvelki devirlerle mukayese edilemeyecek derecede hummalı hareketlere girişmenin zamanı artık gelmiş bulunmaktadır.

Gelecek yıllarda, bu sahada çok mühim neticeler elde edeceğimizden emin bulunuyoruz." (TBMM Zabıt Ceridesi B:3 Cilt:1, T:F, 24.5.1954, s:32)

Menderes bu programında daha çok geçen dört yıllık iktidarları dönemindeki icraatlarının bir özetini yapmış ve doğal olarak bu dönemde de ilk programlarına bağlı kalacağını ifade etmiştir. Eğitim konusunda ise Menderes, parti programında yer alan, gençlerin manevi değerlerle teçhizini (madde:34) önemsediklerinden bahsetmiştir.

IV. Menderes Hükümeti programında da bir önceki programda olduğu gibi geçen süreç değerlendirilmiş ve daha çok ekonomik ve zirai faaliyetlerden bahsedilmiştir. Bu programda eğitim ve din eğitimi konusuyla ilgili herhangi bir şeye rastlanamamıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi B:14 Cilt:8, T:2, 14.12.1955, s:251-255)

V. Menderes Hükümeti programında eğitim şu şekilde yer bulmuştur:

"Mekteplerden sağlık müesseselerine, toprak tevziinden tapulamaya, emniyet ve asayiş teşkilatından mahkemelere kadar bilcümle amme hizmetlerinin aziz milletimizin ihtiyaçlarına cevap verebilmek üzere, mali ve maddi her türlü imkânlardan faydalanılarak geliştirilmesine çalışılmıştır." (TBMM Zabıt Ceridesi B:10 Cilt:1, T:1, 04.12.1957, s:57-64 ve " *Hükümet Programlarında Eğitim*" MEB, Ankara:1994, s:26)

Menderes, beşinci ve son hükümeti programında genel bir değerlendirme yapmıştır. Bu değerlendirmenin ne kadar eğitime ait olduğu tartışılır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu tarafından 1994'te Ankara'da basılan *Hükümet Programlarında Eğitim* adlı kitapta; Menderes'in beşinci hükümet programındaki eğitim başlığında yukarıdaki metin yer almaktadır. (MEB, 1994: 26)

Menderes V. Hükümetinin programında eğitimden ve din eğitiminden bahsetmezken, programın okunmasının ardından söz alan İsmet İnönü, yapılan seçimler sırasındaki usulsüzlüklerden bahsederken Demokrat Parti'nin dini siyasete alet ettiklerini "... yeni en zararlı, kanun dışı bir hareket olmak üzere seçimde dini siyasete alet etmek yoluna girdiler." Sözleriyle ifade etmesi dikkat çekicidir. (TBMM Zabıt Ceridesi B:10 Cilt:1, T:1, 04.12.1957, s: 72)

Parti programlarında ayrıntılı olarak üzerinde durulan ve çok önem verilen "eğitim/din eğitimi" konusuna, Menderes hükümetlerinin programlarında yeterli derecede önem verilmediği görülmektedir. Birinci Menderes Hükümetinin programında; manevi kıymetlere değer vermenin cemiyet için öneminden bahsedilmiş, eğitimin "*milli ve ahlaki*" yönü üzerinde durulmuştur.

İkinci Menderes Hükümeti programında ise, ilkokul, ortaokul, lise ve meslek liselerinin genel bir eğitim politikasına bağlı olacağı ve bir uyum içerisinde gelişeceği belirtilmiştir. Bu programda dikkat çekici olan ise eğitimde merkezîyetçi ve kontrollü bir politika izleneceğinin görülmesidir.

Üçüncü Menderes Hükümeti programında yine manevi değerlere vurgu yapılmış ve önceki devirlere göre “hummalı hareketlere girişmenin” zamanının geldiği ifade edilerek eğitimde yoğun çalışma dönemine girileceğinin işaretleri verilmiştir.

Dördüncü ve Beşinci Menderes Hükümetleri programlarında ise eğitimden ve din eğitiminden söz edilmemiştir.

3.3. Milli Eğitim Bakanları Döneminde Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetler

Bu kısımda Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim bakanlığı yapanların özgeçmişleri hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Ancak üzerinde daha dikkatli durulan mevzu ise bakanların dönemlerinde din eğitimi ile ilgili yaptıkları icraatların izahıdır.

Bakanlar arasında uyguladıkları politikaların devamlılığı veya parti içerisinde dahi siyasi anlayış farklılıklarının varlığı gözlemlenmeye çalışılmıştır.

3.3.1. Avni Başman (22.05.1950; 02.08.1950)

Çok partili dönemin 14 Mayıs 1950 milletvekili seçimi, seçim öncesi çıkarılan 5545 sayılı “Milletvekili Seçimi Kanunu”na göre, tek dereceli, eşit, genel, gizli oy, açık tasnif usulüne göre adli denetim altında yapılan ilk demokratik seçim olmuştur (TÜİK 2008: XII).

1950 Milletvekili Genel Seçimlerinde; 8 905 743 kayıtlı seçmen mevcuttu ve bu seçmenden 7 953 085’i oy kullanmıştır. Katılım oranının % 89,3 olduğu 1950 seçimlerinde; 487 milletvekilinden, Demokrat Parti % 55,2 oyla 416 milletvekili çıkarırken, CHP % 39,6 oyla 69 milletvekili, Millet Partisi % 4,6 oyla 1 milletvekili, Bağımsızlar da % 0,6 oyla 1 milletvekili çıkarmışlardır (TÜİK 2008: 28).

Avni Başman

3.3.1.1. Özgeçmişi

Demokrat Parti döneminin ilk Maarif Vekili Avni Başman'dır. Avni Başman TBMM'ye verdiği olumluk kâğıdında (tercümeihal kâğıdı) 1887 İstanbul doğumlu olduğunu, öğrenimini hukuk alanında yapmasına rağmen uzmanlık alanına eğitim yazmıştır. Fransızca ve İngilizce bildiğini kaydeden Avni Başman, mesleğine de öğretmenlik ve eğitim müfettişliği yazmıştır. (TBMM Olumluk kâğıdı, IX. Dönem, 1721)

İlk ve orta öğrenimini İstanbul'da tamamlayan Başman, 1905 yılında İstanbul darülfünunu hukuk fakültesine girmiş ve 1908 yılında mezun olmuştur. 1911 yılında çalışma hayatına posta telgraf nezareti telgraf kontrol kalemünde memur olarak başlayan Avni Başman, 1913 yılından 1923 yılına kadar İstanbul, Bursa, Maraş, Antalya², Denizli, Eskişehir³, Kayseri, Samsun şehirlerinin çeşitli okul seviyelerinde idari görevler ve il milli eğitim müdürlükleri yapmıştır. Ayrıca 1923 Maarif Vekâleti Müfettişi ve Maarif Vekâleti İstatistik Müdürü, 1925 Maarif Vekâleti Orta Tedrisat Umum Müdürü, 1926-1933 Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Heyeti Üyesi, 1933 İstanbul Darülfünunu Reformunu Gerçekleştiren Komisyonunda Üye, 1934 Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Başkanı, 1935 Almanya'da Berlin Öğrenci Müfettişi, 1936-1940 Paris Öğrenci Müfettişi, 1940-1950 İstanbul Milli Eğitim Baş Müfettişi Görevlerinde bulunmuştur. (TBMM Olumluk Kâğıdı, IX. Dönem, 1721)

14 Mayıs 1950 seçimlerinde İzmir milletvekili olarak IX. Dönem TBMM'ye girmiştir. Adnan Menderes'in 22 Mayıs 1950 tarihinde kurduğu ilk kabinesinin ilk Milli Eğitim Bakanı, Avni Başman'ın bakanlığı 22 Mayıs 1950 tarihinden 2 Ağustos 1950 tarihine kadar devam etmiştir. Bu kısa süre zarfında mecliste kendi parti arkadaşları tarafından sorulan soruları cevaplamıştır. Özellikle Çankırı milletvekili Kazım Arar tarafından basında yer alan yazılara dayanarak Mesleki ve Teknik Öğretim işleri ile ilgili yolsuzlukların yapıp yapılmadığına dair 11 maddelik soru önemlidir. Avni Başman, Arar'ın sorularına kürsüden

² Kendisi TBMM'ye verdiği olumluk kâğıdında Antalya Muallim Mektebi müdür muavini, Terbiye ve Ruhیات Muallimi görevinden azledilme sebebini parantez içerisinde " *bir ilmi münakaşayı fena tefsir eden din adamlarının tahriki neticesinde muallim mektebinin bütün muallimleri ile birlikte azil* " olarak yazmıştır. (TBMM Olumluk kâğıdı, IX. Dönem, 1721)

³ Maarif müdürü olarak atandığı Eskişehir düşman işgali altına girdiğinden vazife başına gidememiştir. (TBMM Olumluk kâğıdı, IX. Dönem, 1721)

cevap vermiş fakat cevabı soruların sahibi tarafından tatmin edici bulunmamıştır. (TBMM Zabıt Ceridesi, B:19, O:1 10.7.1950 s.490).

Başman, bakanlığa getirildiği günden beri, CHP döneminden kalan insanlarla çalışmış ve tek bir kişiyi bile değiştirmemişti. Meclisteki bu tartışmaların ardından yolsuzluklardan sorumlu tutulan dönemin Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarı Rüştü Uzel istifa etmiştir. Milli Eğitim Bakanlığında uzun yıllar beraber çalıştığı Rüştü Uzel'in suçlanması ve akabinde istifa etmesi Avni Başkan'ı rahatsız etmiş ve sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiştir (Vatan, 3 Ağustos 1950; Zafer, 3 Ağustos 1950; Hürriyet, 3 Ağustos 1950).

Başar, Başman'ın görevden çekilmesini Türk Eğitim Yönetimi açısından önemli bir kayıp olarak görürken (Başar 2004: 441), Aydemir, Avni Başman'ı "*üstün bir maarifçi*" olarak değerlendirmekte ve istifasının nedenini "milli eğitime yapılmak istenen müdahaleler" olarak göstermektedir (Aydemir, Ş. S. 2011: 30).

3.3.1.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Başman'ın kısa süren bakanlığı döneminde din eğitimi konusunda kayda değer bir gelişme gözlenmese de Türkçe Ezanın değiştirilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir. Demokrat Parti, halkın yüksek teveccühüne karşılık vermek için, yurt gezilerinde ifade ettikleri gibi ilk icraatlarından birisi, 1932'den beri Türkçe okunan Ezanı Arapça aslına çevirmek olmuştur.

14 Haziran 1950'de hükümet adına iki milletvekili, Arapça ezanın yasak edilmesinin Müslümanların istedikleri gibi ibadet etmelerine engel olduğu ve vicdan hürriyetine aykırı olduğu gerekçesiyle Arapça ezanı yasak eden Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinden son cümlesinin kaldırılmasını teklif etmiştir. TBMM'nin 16 Haziran 1950 tarihindeki oturumunda Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinde yapılan kanun değişikliği ile Arapça ezan ve kamet yasağının kaldırılması mecliste mutlak çoğunlukla kabul edilmiştir (Şimşek 2013: 406). CHP milletvekillerinin de tasvibiyle kabul edilen kanunun Meclisteki görüşülmesi esnasında "celse beklenmedik sahneler arasında cereyan etmiş" ve alkışlar sıra kapaklarının çıkardığı seslere karışmıştır (Cumhuriyet 17 Haziran 1950; Zafer 17 Haziran 1950; Akşam 17 Haziran 1950; Vatan 17 Haziran 1950).

Türkçe Ezanın değiştirilmesinden kısa bir müddet sonra da din konusunda başka bir gelişme gerçekleşmiş ve Devlet Radyosunda haftada üç defa Kuran-ı Kerim okunması sağlanmıştır (Hürriyet, 6 Temmuz 1950).

3.3.2. Tefik İleri (10.08.1950; 05.04.1953)

Avni Başman'ın 2 Ağustos 1950 tarihinde görevinden istifa etmesinden ardından Samsun milletvekili Ulaştırma Bakanı Tefik İleri'nin 11 Ağustos 1950 tarihindeki atanmasına kadar geçen sürede Muğla milletvekili Gümrük ve Tekel Bakanı Nuri Özsan vekâlet etmiştir.

3.3.2.1. Özgeçmişi

Tefik İleri, TBMM'ye verdiği *olumluk kâğıdında*, 1328 (1912) Rize Çamlıhemşin doğumlu olduğunu ama bütün tahsil hayatının İstanbul'da geçtiğini belirterek İstanbul yüksek mühendis okulundan 1933 yılında yüksek mühendis olarak mezun olduğunu belirtmiştir. Öğrenciliği döneminde

Tefik İleri

Milli Türk Talebe Birliği reisliği yapan Tefik İleri'nin memuriyetteki ilk görev yeri Erzurum Nafia Mühendisliğidir.(1933-1938) daha sonra Çanakkale Bayındırlık Müdürlüğü (1938-1942) ve Samsun Bayındırlık Müdürlüğü görevlerini (1942-1946) yerine getirmiştir. Tefik İleri 1946-1950 yılları arasında ise yedi vilayeti kapsayan ve merkezi samsunda bulunan Samsun Yolları Yedinci Bölge Müdürlüğü'nü kurmuş ve 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Samsun milletvekili seçilinceye kadar bu görevini ifa etmiştir. (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, IX. Dönem no:1842)

Demokrat Parti'nin oylarını artırarak kazandığı 1954 milletvekili genel seçimlerinde Tefik İleri TBMM'ye samsun milletvekili olarak tekrar girmiştir. Adnan Menderes tarafından 13 Nisan 1957 tarihinde yeniden Milli Eğitim Bakanlığına getirilen Tefik İleri bu görevini 25 Kasım 1957 tarihine kadar sürdürmüştür. Aynı kabinede devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görevine devam eden İleri, 23 Mayıs 1959 tarihinde Nafia Vekili olarak görev yaparken Milli Eğitim Bakanlığı'na da vekâlet etmiştir. Bu vekâleti 8 Aralık 1959 tarihine kadar sürmüştür.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 27 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı darbe ile yönetime el koymasından sonra Tefik İleri, diğer DP'lilerle beraber tutuklanarak Yassıada'ya

gönderilmiştir. Yassıda'da yapılan yargılama sürecinden sonra idam cezası verilmiş akabinde hafifletici sebepler göz önünde bulundurularak cezası müebbet hapse dönüştürülmüştür. Kayseri Cezaevinde kendisine verilen mahkûmiyet kararı gereği cezasını çekerken hastalanmış ve tedavisinin gerçekleştirilmesi için Ankara Hastanesine sevk edilmiştir. Ankara'da 31 Aralık 1961 tarihinde vefat etmiştir.

Başar'ın ifadesiyle "*aktif milliyetçi öğrenci hareketleri*" içerisinde yetişen Tevfik İleri Milli Eğitim Bakanlığına getirildiğinde partisinin programı doğrultusunda "*döneminin milli eğitim stratejisini belirleyen ve uygulamaya koyan*" kişi olarak demokrat partinin önde gelen ve en çok konuşulan mensuplarından biri olmuştur (Başar 2004: 444-445).

3.3.2.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Tevfik İleri, Demokrat Parti dönemi Milli Eğitim Bakanları arasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle İmam hatip okullarının tekrar açılmasında gösterdiği gayret takdire şayandır. TBMM' de yapılan tartışmalarda kendisinin CHP eleştirileri karşısındaki sağlam ve ilkeli duruşu hem parti nezdinde hem de kamuoyunda hak ettiği saygının gösterilmesini sağlamıştır.

3.3.2.2.1. İlkokullara Din Dersi Konulması

Demokrat Parti iktidarı, CHP döneminde isteğe bağlı olarak konulan din derslerinin uygulamada olumlu sonuç vermediğini öne sürerek, ilkokulların 4. ve 5'inci sınıflarına zorunlu din dersleri koymak için çalışmalar yapmıştır. Bu durum, iktidarın siyasi yatırım amacı ile lâikliğe aykırı olarak ilkokullara zorunlu din dersleri koyduğu yolundaki tartışmalara ve tabi ki eleştirilere zemin hazırlamıştır. Bu tarz eleştirilere Ali Fuad Başgil Zafer Gazetesinde cevap vermiş ve "*Mekteplerde mecburi din dersleri meselesi*" başlıklı yazısında; "*Mekteplerde mecburi din dersleri, Medeni Kanun'un Müslüman velilere tanıdığı bir hakkın istimaline imkân vermekten ibarettir. Zaruret memnu olan şeyleri bile mübah kılar...*" şeklindeki ifadesini medeni kanundan temellendirerek Hükümetin bu çabasının laikliğe aykırı olmadığını bilakis "*Devlet için bir borç olduğunu*" belirtmiştir (Zafer 30 Ekim 1950; 5 Kasım 1950).

Din eğitimi konusunda halka büyük vaatlerde bulunarak iktidara gelen Demokrat Parti, gündemine din eğitimini almış bu konudaki çalışmalarını sonuçlandırmayı da başarmıştır

(Şanver 1996: 338). Milli Eğitim Bakanlığı tarafından valiliklere bir genelge gönderilerek, “köy okullarının ilgili sınıflarında tarım, şehir okullarının ilgili sınıflarında da Türkçe derslerinden haftada birer saatin din derslerine ayrılması” okullara tebliğ edilmiştir. Bununla beraber Bakanlar Kurulunca uygun görülen, 7 Kasım 1950 tarih ve 2949 sayılı kararı ki, 20 Kasım 1950 tarihli ve 618 sayılı tebliğler dergisinde yayımlanan genelgede şu kararlar alınmıştır;

“1. Türk çocuklarının diğer ihtiyaçlarına olduğu gibi din ihtiyaçlarına da cevap vermek üzere ilkokullarda din öğretimi yapılması ve bu derslerin diğer dersler arasına alınması uygun görülmüştür.

2. Bakanlıkça bastırılmış olup 1950 ders yılı kitap listesine alınmış olan ilkokul din dersleri kitapları şimdilik maksada yeter görülmüştür.

3. Bu hususta öğretmenlere rehber olacak bir kitabın hazırlanması kararlaştırılmıştır.

4. Çok öğretmenli ilkokullarda din derslerinin bu dersleri bilhassa okutmak isteyen öğretmenlere verilmesi, bunlar da çok olduğu takdirde içlerinden daha yaşlılarının tercih edilmesi muvafık bulunmuştur.

5. Çocuklarına din dersi okutmak istemeyen ebeveyn, bu hususu sene başında okul idaresine yazı ile bildirdiği takdirde bu çocukların din dersleri ve imtihanlarından muaf tutulması kabul edilmiştir.” (Tebliğler Dergisi 20 Kasım 1950, Sayı: 618, s:116).

Bu genelgeyle; şehir ilkokullarında Türkçe derslerinin, köy ilkokullarında da Tarım derslerinin birer saatinin alınarak din derslerine ayrılması ve din derslerinin ders saatleri dâhilinde okulda okutulması dolayısıyla da artık program içi olan bu derslere devam eden öğrencilerin dersle ilgili bir sınava tabi tutulması kararlaştırılmıştır. Ancak yine önceden olduğu gibi sonuçların sınıf geçmeye etki etmemesi usulü devam ettirilmiştir (Şimşek 2013: 400).

Millî eğitim bakanlığının 20 Kasım 1950 tarihli Genelgesinde dikkat çeken nokta, çocuklarına din dersi okutmak istemeyen velilerin bu durumu öğretim yılı başında okul yönetimine dilekçe ile bildirmeleri gerektiğidir. Albayrak (2004: 371)’a göre bu durum aslında din derslerinin zorunlu hale getirilmesi demektir. Bu süre boyunca çocuğuna din dersi okutmak istemediği gerekçesiyle başvuran tek kişi, Prof. Bülent Nuri Esen olmuştur. Esen, Millî Eğitim Bakanlığının bu kararının "*Anayasa ve lâikliğe ve vicdan hürriyetine aykırı olduğu gerekçesiyle*", Bakanlık aleyhine Danıştay’da dava açmış; ancak Danıştay, "*İhtiyarî*

nitelikte olan bu uygulamanın Anayasaya aykırı olmadığı" sonucuna vararak, bu davayı reddetmiştir (Albayrak 2004: 371; Zafer 27 Kasım 1951).

Diğer yandan din derslerini sınıf öğretmenlerin okutmak durumunda kalmasından dolayı bu kez öğretmen okullarında din derslerinin konulması mecburiyeti doğmuştur. Bunun akabinde 1953 yılında ilk öğretmen okullarının 9. ve 10. (Lise; I. II.) sınıflarına haftada birer saatlik ve mecburi olarak okutulmak üzere din bilgisi dersleri konulmuştur (Öcal 1986: 116; Öcal 1998: 261).

İlkokullara din bilgisi derslerinin konulması, domino taşları gibi ardı ardına yeni gereksinimleri ortaya çıkarmış ve bu konularda adım atılmak zorunda kalınmıştır. Öncelikle öğrencilere din derslerini okutacak öğretmenlerin daha okullarda bu dersleri görmesi gerektiğinden ilk öğretmen okullarının müfredat programlarında dersler yerini almıştır. Ardından bu derslerin uzmanlar tarafından verilmesi gerektiğinden ilahiyat fakültelerinin açılması kaçınılmaz olmuştur (Öcal 1986: 116).

Ayhan, CHP döneminde çıkarılan genelge ile Demokrat Parti döneminde, 7 Kasım 1950'de çıkarılan genelgeyi karşılaştırmış ve din derslerinin program içine alınmasını ve dilekçe alma işinin çocuklarına din dersi okutmak isteyen velilerden değil de okutmak istemeyen velilerden alınmasını olumlu gelişmeler olarak göstermiştir (Ayhan 1999: 126).

3.3.2.2.2. Beşinci Milli Eğitim Şûrası (04-14 Şubat 1953) ve Din Eğitimi

İlköğretimin gündemin ana unsurunu oluşturduğu V. Milli Eğitim Şûrası; 04-14 Şubat 1953 tarihinde toplanmıştır. Şûra'nın yoğun gündemi kısaca; Okul öncesi, anaokulları ve özel eğitim için hazırlanan rapor, program ve yönetmeliklerin incelenmesi, ilköğretim kanunu, ilkokul yönetmeliği ve ilkokul öğretmenleri meselelerinin gözden geçirilmesi şeklinde özetlenebilir. Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Şûrayı açış konuşmasında; Şûranın bu toplantısında Türkiye'de ilköğretim mevzusunu tartışacağı, milli eğitimin meseleleri arasında ilköğretimin birinci derecede önemli olduğu, bu öğretimi nicelik ve nitelik bakımından bir an evvel en ileri bir şekilde memleketin en uzak köşelerine kadar yaymak mecburiyetinde olduklarını söylemiştir. Ayrıca pansiyonlu ve yatılı ilkokullar ile gezici öğretmenlik konularından da bahsetmiştir (Özalp ve Ataünel, 1977: 268-269).

Tevfik İleri, 1959 yılında radyoda yaptığı bir konuşmasında V. Milli Eğitim Şûrasından övgüyle söz etmiştir. Şûranın "*dün de, bugün de en büyük meselemiz*" dediği

ilköğretime hasredildiğini söyleyen İleri'ye göre; Şurada, köy öğretmenlerinden⁴ üniversite ordinaryüs profesörlerine kadar eğitimciler ve memleketin tanınmış mütefekkirlerinden oluşan yetkili insanlar, on üç gün boyunca "*iftihar edilecek bir mesai*" harcamışlardır (İleri, 1959: 5).

Sekiz komisyon halinde çalışan Şurada, ilkokul programını gözden geçiren komisyon, din derslerinin seçmeli olmasının devamını kabul ediyor ancak öğretmenlerin not vermesini fakat bu notun öğrencinin sınıf geçmesi üzerinde etkili olmamasının daha uygun olacağını önermiştir (Özalp ve Ataüinal, 1977: 284; Başar, 2004: 460-461).

İlkokul programının yeniden gözden geçirilmesi hakkındaki komisyon raporunda din derslerine de değinilmiş ve şu kararlara yer verilmiştir:

- a. Müfredattaki îtikâdî kısımların çocuk ruhuna ve pedagojik ölçülere uygun şekilde tâdili,
- b. İslâm tarihinden, Peygamberimizin ve büyük din adamlarının hayatlarından ancak çocuk için cazip ve ahlâkî değer taşıyan hikâye ve menkıbelerin alınması,
- c. Metafizik kısımlardan ahiret, ölüm, kader gibi konuların işlenmesinde çocuk seviyesini aşan derinliklere gidilmemesi,
- d. Bütün din öğretiminde dogmatik olmaktan sakınılarak yumuşak, tatlı, sıcak telkinler yapılması,
- e. İhtiyârî olan bu dersler için not takdiri lüzumlu görülmüş, fakat bunun sınıf geçmede müessir olmaması ve din öğretiminde ders saatleri içinde kalması esasları kabul edilmiştir (Öz 2014: 136-137).

Beşinci Şura'da ilk defa, din eğitiminin Anayasanın laiklik prensibi ile uyuşup uyuşmadığı konusu ve din derslerini verecek öğretmenlerin nitelikleri tartışılmıştır. Böylece din eğitimi Milli Eğitim Bakanlığının gittikçe önemi artan bir problemi olarak kendini hissettirmeye başlamıştır (Parmaksızoğlu 1966: 29-30). Şûrada din eğitimi ile ilgili tartışmalar ağırlıklı olarak laiklik, din, hukuk ve vicdan hürriyeti bağlamında devam etmiştir. Bu konunun yanlış bir zeminde tartışıldığını öne süren Bedi Ziya Egemen ise "...bir terbiyeci olarak şunu bilirim ki devlet, mekteplerine din dersi koymayı uygun görmüş ve

⁴ Maarif Vekili Tevfik İleri TBMM'deki bütçe konuşması sırasında ilkokul öğretmenlerinin fazla katılmalarının nedenlerini "... Biz kanunun bu hükümlerine dokunmamak şartıyla ve meselenin de ilköğretim meselesi olduğunu nazara alarak, azami nispette ilkokul hocalarını davet ettik ve kendi meselelerini dile getirmeleri imkânını sağladık, ben zannediyorum ki bugüne kadar hiçbir Şûra'da ilkokul öğretmeni bu kadar çok adetle ve kitle halinde temsil edilmemiştir... Şunu da arz edeyim, bugüne kadar vaki olmamış bir hâdise, Şûranın üç reis Vekil'inden birisi, İstanbul Üniversitesi Rektörü, birisi, vekâletimiz müsteşarı, üçüncüsü de Isparta'dan gelmiş olan bir ilkokul öğretmeni seçildi. Bir ilkokul öğretmeni iki komisyon raporunun görüşüldüğü iki umumi heyet toplantısına riyaset etmiştir." şeklinde açıklamıştır." (TBMM-TD, 1953: 967-968).

bunu tatbik etmiştir. Binaenaleyh bize terettüp eden vazife burada bu dersin şeklini, bu dersin muhtevasını, bu dersin istikametini tayin etmekten ibarettir” demiştir (Öz, 2014:137).

Parmaksızoğlu (1966: 30), din eğitimi ile ilgili bu toplantılarda ortaya çıkan fikrin;

“Çocuklarına din bilgisi vermek imkânından mahrum durumda olan büyük ekseriyetinin, 20 milyon Müslüman vatandaşın arzu ve taleplerini göz önüne almak, memleket gençliğinin ahlakıyatı bakımından nesillere şamil sağlam bir destek bulmak vesilesiyle karşı karaya bulunan devletin, acaba bir hizmet olarak bu imkânı sağlamaya çalışması icabetmez mi? Müslüman vatandaş çocuklarını cahil softalar, mutaassıp yobazlar, Ticaniler eline bırakabilir mi? Bu günkü realite karşısında devlet için bu işe el atmak zaruri değil midir?”

Şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı toplantıda Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri;

"Vatandaş çocuğuna din dersi okutmak istiyor. Yani Müslümanlık terbiyesi verdirmek, bunun iptidai bilgilerini öğretmek istiyor. İki şık var Medeni Kanun ona bu hakkı tanıdığına göre, ya diyeceksiniz ki; ben mekteplerime bunu sokmam, istediğin yerde istediğin din dersi verdir. O takdirde korkunç hadise vukua gelir. Mücadele etmeğe mecbur olduğumuz mahalle mektebi, molların mektebi postu serer. Ama sen onu okutmayacaksın, o cahildir, okumayacak, ben de okutmayağım ama sen Kanunu Medeni, Teşkilatı Esasiye Kanunu mucibince vicdan hürriyetine maliksin, dini terbiye ve bilgi vermek hakkına maliksin. Bu ne demektir. Bu yamaçtan obur yamaca geçmeğe maliksin ama arada köprü yoktur. Köprü olmayınca da tabi'i geçilmez. Köprüyü geçmek hakkına sahip oldun mu, köprüyü kurmak bir borçtur. Biz bunu yaptık köprüyü kurduk. Bunu yapmakla gericilik mücadelesinin ilk kazmasını vurmüş oluyoruz.....”

diyerek konunun önemini ve dini eğitimin gerçekliliğini açıklamıştır.

Parmaksızoğlu (1966: 30) aynı zamanda bu Şura'da delegelerin din eğitimi konusuna çekinerek temas ettiklerini ve realiteyi dile getirmekten adeta sakındıkları da ifade etmektedir. Bu kanısını güçlendirmek için de bir delegenin; "Efendim, sayın Profesör nazik bir mevzu ortaya atmıştır. Biz bugün öğretmen olarak din tedrisatının hangi maksatlarla ve hangi ana fikrin neticesi olarak okullarımıza girdiğini biliyoruz.” derken bir başkasının da, "Zannediyorum ki, din dersleri mevzuu burada hakikaten dışardaki akisleri bakımından yanlış tefsire yol açabilir.” demek suretiyle realiteden kaçınarak konuyu geçiştirmek çabasına düştüklerini ifade etmektedir. Ayrıca bu durumdan dönemin iktidarı, Milli Eğitim Bakanlığı sorumlularının da kurtulamadığını belirtmektedir. Ona göre, bir yandan ilk ve ortaokullara din dersleri konurken, bir yandan din adamı yetiştirmek üzere İmam Hatip

Okulları kurulurken, “memleketteki din kavramının ilkelliği, dinin sömürülmesinin acı manzaraları basın ve yayın hürriyetinin getirdiği imkânlarla apaçık ortaya serilmiş dururken, Milli Eğitim Bakanlığı bu önemli konuyu yönetecek organı kurmakta müteredit kalmıştır.” (Parmaksızoğlu 1966: 30).

Şura’da Din Bilgisi derslerinin müfredat yönünden yeterli olduğu belirtilmiş ancak şu temennilerde bulunulmuştur;

- a. Programda vahdet ve tecânüsün sağlanması için dersle ilgili amaç ve açıklamaların da programda yer alması,
- b. Bu dersi okutacak öğretmenlerin de yüksek din tahsili görmüş geniş kültürlü elemanlar arasından seçilmesi,
- c. Ders için tavsiye edilen kitapların programla örtüşür hale getirilmesi (Öz 2014: 138).

Beşinci Şura’da alınan kararlar arasında din eğitimi ile ilgili konular da yer almaktadır. İlgili maddeye göre; “İlkokullarda din dersinin okutulması kararlaştırıldı. Din dersinin sınıf geçmede etkili olması kararı alındı. Resim, müzik ve Beden Eğitimi derslerinin ise notla değerlendirilmesine karşın sınıf geçmede dikkate alınmamasına karar verildi.” Beşinci Milli Eğitim Şûrası’nda ilkokullarda din dersinin okutulup okutulmaması konusunda uzun tartışmalar olmuş, sonuçta şûra üyelerinin büyük çoğunluğunun oylarıyla din derslerinin okutulması yönünde karar alınmıştır. Ayrıca, ortaokul ve liselerde de din dersi okutulması yönünde düşünceler ortaya atılmış ve din dersinin ortaokullarda da okutulması, 13 Ağustos 1956 Tarih ve 4/7805 sayılı bakanlar kurulu kararı ile gerçekleştirilmiştir (Deniz 2001: 32-33).

3.3.2.2.3. İmam Hatip Okullarının Açılması

Demokrat Parti’nin din adına yaptığı ilk icraat, 1932’den beri Türkçe okunan Ezanı Arapça aslına çevirmek olmuştur. Ardından ilkokullara din derslerinin konulması da önemli bir adımdır. Ancak halkın dini konulardaki istekleri devam etmekteydi ve bunun için din görevlisi yetiştirecek okulların açılması amacıyla hükümete yapılan baskıların dozunu giderek artırmışlardı. Çünkü imam hatip kurslarının ülkenin din görevlisi ihtiyacını, hem nicelik hem de nitelik bakımından karşılayamayacağı açıktı (Ayhan 1999: 37).

Demokrat Parti’nin İmam hatip okulları konusuna bakış açısını gösteren önemli kanıtlarından biri, 25 Şubat 1951 tarihinde Milli Maarif Vekâletinin bütçesi görüşülürken gerçekleşmiştir. Söz alan Kastamonu milletvekili Muzaffer Ali Mühto konuşmasında; Türk

çocuklarının ve gençlerinin yetiştirilmesinde büyük feragat ve kabiliyet gösteren öğretmen ve öğretim elemanlarını selâmladıktan sonra seçim çalışmaları sırasında bir köylü hemşerisinin kendisine;

“ Bizler Demokrat Partiden iktidara geçer geçmez milleti refaha kavuşturacağınızı beklemiyoruz, bu zamanla olacak iştir. Bizlerin birden çarıklarımızı kunduraya bez pantolon ve ceketlerimizi kumaştan yapamazsınız. Bunu beklemiyoruz. Yalnız bizleri dinî ve manevi sahada hürriyet ve refaha kavuşturun bu kâfidir.”

Dediğini belirtmiştir. Kendisinin de bu minvalde, Demokrat Parti'nin Büyük Kongresinde, parti programına ilkokulda din derslerinin konmasını teklif ettiğini, teklifinin alkışlanmasına rağmen hiçbir delegenin desteklemediğini ve bunun nedenini de o zaman ki durumun nezaketi olduğunu belirtmiştir. Artık Demokrat Parti'nin kuvvetli olduğunu, hükümetin bu işe el atarak din derslerini esaslı bir şekilde koymasını, çocuklara hakiki din bilgilerini öğretmesini ve Demokrat Parti Programının 14'ncü maddesini tatbik etmesini teklif etmiştir⁵ (TBMM-Tutanak Dergisi 1951: 786).

Erzurum milletvekili Fehmi Çobanoğlu ise; şehirlerde ölüleri yıkayacak ve dini vazifeyi yapacak imamların hemen hemen kalmadığını ifade etmiştir. Ayrıca minarede ezan okuyacak müezzinlerin de yok gibi olduğunu belirterek imam hatip okullarının bir an evvel Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açılmasını istemiştir (TBMM-Tutanak Dergisi 1951: 767).

Demokrat Parti'nin 3 Mayıs 1951 tarihindeki grup toplantısında, İmam-Hatip Kursları'nın, İmam-Hatip Okulları haline getirilmesi konusu görüşülürken; Millî Eğitim Bakanı, Tevfik İleri'nin ortaokullara da din derslerinin konulması için araştırma yaptırıldığı şeklindeki açıklaması, bazı grup üyelerinin itirazlarına yol açmıştır. Bunlardan Seyhan Milletvekili Cezmi Türk öneriye karşı çıkarak; Orta mekteplerde din derslerinin konulup konulmayacağına artık karar verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İlkokullardaki din tedrisatı

⁵ MADDE 14. Partimiz laikliği devletin siyasette dinle hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kalıntılarının tanzim ve tatbikinde müessir olmaması manasında anlar ve laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeder: din hürriyetini diğer hürriyetler gibi insanlığın mukaddes haklarından tanır.

Gerek dini tedrisat meselesi ve gerekse din adamlarını yetiştirecek müesseseler kurulması hususunda mütehassıslar tarafından esaslı bir program hazırlanması zaruridir. Üniversite içinde yer alacak İlahiyat Fakültesi ve İlmî mahiyette mümasil müesseseler, Millî Eğitim Bakanlığının bu kabil müesseseleri gibi muhtar olmalıdırlar.

Dinin, siyaset âleti olarak kullanılmasına yurttaşlar arasında sevgi ve tesanüdü bozacak şekilde propaganda vasıtası yapılmasına, serbest tefekküre karşı taassup duygularını harekete getirmesine müsamaha olunmamalıdır. (DP Tüzük ve Programı 1946 Ankara)

konusunda ise; resmi ilkokullarda din tedrisatı yapılamayacağını ancak özel okullarda bu işin olabileceğini ve bütün dünyada da bu durumun böyle olduğunu belirttikten sonra; “Bize oy veren seçmenlerimiz, yanında abdest alıp namaz kılan adaylara oy vermemişler, bize vermişlerdir. Kongrelerinde Fatiha okuyanlara oy vermemişler, saygı duruşu yapan bizlere oy vermişlerdir. Seçmenlerimizin bu haleti ruhiyelerini hiç hatırdan çıkarmayalım.” diyerek, dinci çevrelere hoş görünmek ihtiyacı duymadıklarını açıklamıştır (Albayrak 2004: 371).

Demokrat Partili bazı milletvekilleri de, bu görüşün tam aksini savunmaktaydılar. Bunlardan Ankara milletvekili olan ve Demokrat Parti içerisinde aşırı dinci olarak bilinen ve daha sonra partiden ihraç edilen, Ömer Bilen; ortaokullarda da din derslerine taraftar olduğunu, “gerçek ahlâkın Kur'an ahlâkı" olduğunu ifade ederek şunları söylemiştir; "Hazreti Muhammed'in lisanı Arapçadır. Bizim dinimizin esasına vukuf ve ittila peydah etmek için mekteplerimizde hiç olmazsa haftada iki veya üç gün Arapça ders okutulmasını kabul etmek lâzımdır, zarurîdir, insaf edelim, hakka doğru yürüyelim..." Bilen'in bu sözleri, bazı üyeler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Din dersleri tartışmasında Milli eğitim Bakanı Tevfik İleri de, "*bu işin bilenlerce verdirileceğini ve okullara mollaları sokmayacaklarını...*" ifade ettikten sonra, bu görüşe muhalif olanları konuyu kötüye kullanmakla suçlamıştır. Ayrıca bu konu ile ilgili Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, 19 Haziran 1951 tarihinde Demokrat Parti Grubu'nda yaptığı konuşmasında; "İlkokullarda din öğretimi, bu öğretimi kabul etmeyen velilerin çocukları hariç bütün Türk çocukları için mecburi olarak programa alındığını..." ifade etmiştir (Albayrak 2004: 372).

İmam hatip konusu TBMM müzakerelerinin gündeminde artık sıklıkla yer bulmaya başlamıştır. Okullardaki din öğretiminin geliştirilmesi ve din görevlilerini yetiştirecek okullar açılması konusundaki halkın istekleri Meclis'te yüksek sesle yankı bulmuştur. Yine Ankara milletvekili Ömer Bilen; “Bu mühim ihtiyaç, vatandaşlar tarafından ocak, bucak, ilçe, il kongrelerinde şiddetle talep edilmektedir. Bu talepler, yalnız demokratlar tarafından değil, memleketimizde mevcut olan diğer partili ve partisiz vatandaşlar tarafından da son derece arzu edilmektedir.” İfadeleri ile bu durumu açıkça ortaya koymuştur (Şanver 1996: 341; Ayhan 1999: 165) Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri, konu ile ilgili olarak; “İmam hatip okullarının açılmasına kaniiz. Çünkü Türk Milletine hitap edecek olgun, kültürlü hatip ve imamların yetişmesini arzu ediyoruz.” (Şanver 1996: 341; Ayhan 1999: 166; Öcal 2011: 185).

Halkın baskısı sonuç vermiş ve Milli Eğitim Bakanlığı din eğitimi ve öğretimi yaptıracak bir okul açmayı prensip olarak benimsemiş, gerekli çalışmayı yapması için *Müdürler Komisyonu*'na görev vermiştir. Müdürler Komisyonu yaptığı çalışmalar sonucunda 13 Ekim 1951 tarih ve 601 Sayılı kararı ile *İmam-Hatip Okulu* adıyla din eğitimi ve öğretimi yaptıracak okulların açılmasını kararlaştırmıştır⁶ (Ayhan 1999: 166; Öcal 1998: 246; Öcal 2011: 186; Bozkurt 2012: 70). Söz konusu karar, 17 Ekim 1951 günü Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir (Öcal 2011: 186). Bahsi geçen Müdürler Komisyonu Kararı şöyledir;

“Bazı il merkezlerinde imam hatip okulları açılması hakkında özel okullar müdürlüğünün bakanlık yüksek katından komisyonumuza havale buyrulan 12.10.1951 tarihli ve 9445/D/940 sayılı teklif yazısı incelendi, işin gereği düşünüldü;

Ankara, Adana, İstanbul, Isparta, Maraş, Konya ve Kayseri şehirlerinde, dairesinin teklifi veçhile 1951-1952 ders yılı başından itibaren faaliyete geçirilmek üzere birer imam hatip okulu açılması ve işbu kararımız kopyalarının mezkûr okulların tescil işlemi yapılmak üzere, Özel Okullar Müdürlüğüne görülerek Zat İşleri Müdürlüğüne tevdi kararlandı.

İş, Bakanlık Yüksek Katının onamlarına sunulur (Öcal 2011: 187).

Bu kararın ardından, Tevhid-i Tedrisat Kanununun dördüncü maddesindeki amir hükme dayanarak⁷ Ankara, Adana, Isparta, İstanbul, Kayseri, Konya ve Maraş olmak üzere 7 ilimizde birer imam hatip okulu açılmıştır (Güran 1997: 92; Ayhan 1999: 166; Öcal 2011: 188; Şimşek 2013: 403).

İmam-Hatip okulları belirtilen sürede açılmıştır. 20 Haziran 1952 tarih ve 5980 sayılı *Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Kuruluşu ve Görevleri hakkındaki 2287 sayılı Kanuna Ek 2773*

⁶ İmam-hatip okulları kurulduğu tarihten 1958 tarihine kadar, o zaman adı Özel Okullar Müdürlüğü olan, Bakanlık İdarî birimine bağlanmıştır. 1958'den 1961 yılına kadar, Orta Öğretim Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak idare edilmiştir. 10 Temmuz 1961 tarih ve 1044 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı mucibince, Din Eğitimi Müdürlüğü kurulmuş ve okulların idaresi Bakanlık bünyesindeki bu müdürlüğe yürütülmüştür. Okullardaki gelişmeler üzerine, 29 Nisan 1964 tarih ve 26540 Sayılı Bakanlar Kurulu kararı mucibince Din Eğitimi Müdürlüğü, Din Eğitimi Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülerek, idarî yapısı ihtiyaca göre genişletilmiştir. 13 Kasım 1983 tarih ve 179 Sayılı kanun hükmündeki kararnamenin 14. maddesiyle Din Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün adı “*Din Öğretimi Genel Müdürlüğü*” olmuştur. (Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları İstanbul 1999, s:167).

⁷ Dördüncü Madde: Maarif vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematî diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler kuşat edecektir (TBMM-KD, 1340/1924: 242).

sayılı Kanunun 3. Maddesinde Değişiklik Yapılmasına ve 4926 sayılı Kanuna Bağlı (1) sayılı Kadro Cetveline İmam-Hatip Okulları İçin Kadro Eklenmesine dair Kanun, Kanunla, Milli Eğitim Bakanlığı kadrolarının içine İmam Hatip okulları ile ilgili yeni kadrolar eklenmiştir. Ayrıca adı geçen kanunun Milli Eğitim Bakanlığı merkez teşkilatı ve görevlerini düzenleyen 2287 sayılı Kanunun 12. ve 13. Maddelerine yapılan ekleme ile ilköğretim ve ortaöğretim genel müdürlüklerinin görevleri arasına İmam Hatip okulları ile özel eğitim kurumlarına ait işlerin görülmesi görevi de eklenmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt:2, s:242, Kabul Tarihi: 20.06.1952).

Dönemin basını, özellikle Zafer gazetesi imam hatip okulları ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmekte idi (Zafer 18 Ekim 1951; 6 Kasım 1951).

Maraş milletvekili Abdullah Aytemiz'in, imam hatip okullarının ders heyetlerinin yetersizliği nedeni ile ehil din adamları yetiştiremeyeceğinin ortada olduğunu ve neden yurt dışından öğretim görevlisi getirilmediği sormuştur. Bu soruyu cevaplayan Maarif Vekili Tevfik İleri, 5980 sayılı Kanuna göre iki kısımdan oluşan imam hatip okullarının ilköğretim üzerine birinci devrede dört, ikinci devrede üç yıl, toplam yedi yıl eğitim ile aydın din adamı yetiştirmek için şimdilik yedi ilimizde okul açıldığını belirtmiştir (TBMM-TD, 1952: 216). Memleketin hakiki ve aydın din adamlarına ihtiyacı olduğunu belirterek din adamı yetiştirmek için elinden gelen bütün imkânları kullandıklarını ifade etmiştir. Bu kurumların tam manası ile eksiksiz olmadığını fakat eksikleri tamamlayacak imkânlardan da mahrum olduklarını belirtmiştir. İleri, özellikle okullarda ders verecek aydın din adamlarının büyük eksikliğini çektiklerini dile getirmiş ve imam hatip okulların mecliste şöyle tanımlamıştır:

"... Arkadaşlar, İmam - hatip mektepleri, dört ve üç sınıftan ibaret olmak üzere yedi sınıflık müesseselerdir. İkinci sınıfa başlamış bulunuyoruz. İlk mektepten itibaren yedi senelik tahsil veren müesseselerin bünyesini bütün dinî bilgileri vermekle beraber, ecnebi lisan, müzik, resim dâhil, olmak üzere müspet ilimlerle de teçhiz ediyoruz. Bu suretle lise ayarında din adamları yetiştirecek birer müessese olmaları için bütün gayretlerimizi ve imkânlarımızı teksif ediyoruz. Bu müessesenin günden güne kemale ereceğine ve hakikaten müspet, münevver din adamlarını yetiştireceğine inanıyor ve üzerinde hassasiyetle çalışıyoruz (TBMM-Tutanak Dergisi 1952: 219-220).

Kararnamede açılacak olan imam hatip Okullarının öğretim süresi net olarak belirtilmemiştir. Okulun öğretim süresi 3 yıl olarak tasarlansa da daha sonra bir yıl eklenerek 4 yıla çıkarılmıştır. Genel ortaokul müfredat program, hafifletilip, dini ağırlıklı olan mesleki dersler ilave edilmiştir (Öcal 2011: 188).

Tablo 3.1. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Dersler ve Kredileri (Orta Kısım 4 Yıllık)

DERSLER		Sınıflar ve Ders Saatleri				Toplam
		I	II	III	IV	
1.	Kur'an-ı Kerim (Arapça)	3	2	2	1	8
	Kur'an-ı Kerim (Türkçe)	?	?	?	?	?
2.	Arapça	5	5	6	5	21
3.	Akaid	1	2	3	2	8
4.	Din Dersi	3	2	2	-	7
5.	Siyer ve İslam Ahlakı	1	1	1	1	4
6.	Tefsir ve Usûlü	-	-	-	2	2
7.	Hadis ve Usûlü	-	-	-	1	1
8.	Fıkıh ve Usûlü	-	-	-	1	1
9.	Kelam	-	-	-	2	2
10.	Türk-İslam Sanatları Tarihi	-	-	-	1	1
11.	Türkçe Hitabet	-	-	-	1	1
Meslek Dersleri Haftalık Saat Toplamı		13	12	14	17	56
12.	Türkçe	5	4	4	3	16
13.	Yazı (El Yazısı)	1	1	-	-	2
14.	Psikoloji ve Din Psikolojisi	-	-	-	1	1
15.	Tarih	1	1	1	1	4
16.	Coğrafya	1	1	1	1	4
17.	Yurt Bilgisi	1	1	1	-	3
18.	Kanun Bilgisi	-	-	-	1	1
19.	Matematik	3	3	2	2	10
20.	Fizik	-	2	1	1	4
21.	Kimya	-	-	2	-	2
22.	Tabiat Bilgisi	2	2	1	-	5
23.	Sağlık Bilgisi	-	-	-	2	2
24.	Yabancı Dil (Alm. Fr. İng.)	2	2	2	1	7
25.	Beden Eğitimi	1	1	1	1	4
26.	Resim-İş	1	1	1	-	3
27.	Müzik	1	1	1	1	4
Kültür Dersleri Haftalık Saat Toplamı		19	20	18	15	72
Ders Çeşidi Toplamı		16	17	17	21	27
Genel Toplam (Saat)		32	32	32	32	128

Kaynak: Öcal, Mustafa. *Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2011 s. 193-194

İmam hatip okullarının birinci kısmında okutulan dersler arasında dikkat çeken, Kuran-ı Kerim dersinin hem Arapça hem de Türkçe olarak yer almasıdır. Bu okullar ilk açıldıkları yıldan 1956-1957 Öğretim yılına kadar bu şekilde yani hem Arapça harfli aslından ve hem de Latin alfabesinden Türkçe olarak okutulmuş, öğrenci karnelerinde de iki ayrı ders gibi not verilmiştir. Aşağıdaki tabloda, Türkçe Kuran-ı Kerim dersinin haftalık ders

saati tam olarak belirtilmese de muhtemelen haftalık ders saatinin bir kısmı bu ders için ayrılmıştır (Öcal 2011: 193).

Tablo 3.2. 1951-1960 İmam Hatip Ortaokullarındaki Sayısal Gelişmeler

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Yeni Kayıt	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Mezun Sayısı
1951-1952	7	876	876	27	-
1952-1953	7	-	1191	48	-
1953-1954	15	-	1642	90	-
1954-1955	16	-	2048	107	194
1955-1956	16	924	2181	108	242
1956-1957	17	-	2520	171	452
1957-1958	17	-	2584	163	368
1958-1959	19	-	2628	194	418
1959-1960	19	-	2922	191	409

Kaynak: 1. DİE. *Türkiye'de Eğitim Hareketleri 1927-1966*, Ankara, Yayın No:517,1967, s.32, 35.

2. Öcal, Mustafa. "Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri", *Din Eğitimi Araştırmaları* Dergisi, 1999, sayı:6, s:230.

İmam hatip okulları ilk açıldığında Tablo 3.2.de görüleceği gibi 7 okulda toplam 876 öğrenci ve 27 öğretmenle öğretime başlanmıştır.

İmam-Hatip Okulları 1954-1955 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını verdikten sonra 3 yıllık lise kısmı da öğretime açılmıştır. Böylelikle orta kısım 4, lise kısmı 3 olmak üzere toplam 7 yıllık bir ortaöğretim kurumu haline dönüşmüştür. Aşağıdaki Tablo 3.3'de görüleceği gibi programında yaklaşık % 40 oranında meslekî dersler, % 60 oranında ise kültür ve fen dersleri yer almıştır (Öcal 1998: 246; Öcal 2011: 188).

Tablo 3.3'de görüldüğü gibi imam-hatip okullarının orta kısımlarında okutulan derslerin oranı; % 43,75 meslek dersleri; % 56,25 kültür dersleri şeklindedir.

Tablo 3.3. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Mesleki Dersler ile Kültür Derslerinin Oranı (Orta Kısım 4 Yıllık)

DERS GRUBU	SINIFLAR VE ORAN (%)				TOPLAM %
	I	II	III	IV	
Meslek Dersleri	41	37.5	44	53	43.75
Kültür Dersleri	59	62.5	56	47	56.25
TOPLAM	100	100	100	100	100

Kaynak: Öcal, Mustafa. *Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2011, s. 194

Ayhan (1999: 169), İmam hatip okullarının ilk açıldığı tarihten itibaren ortaokul ve liselerde okutulan, fen ve kültür derslerinin diğer okullarda gösterilen aynı müfredat olduğunu ve aynı kitaplardan okutulduğunu belirtmektedir. Yine bu dersleri okutan öğretmenlerin de aynı öğretmenler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bakanlığa bağlı bir okul olarak, her türlü idarî ve malî konularda diğer okullarda uygulanan mevzuatın aynen uygulandığı, hatta okulların açıldığı ilk yıllarda müdür ve müdür yardımcıları gibi idarî görevlilerin tamamının, fen ve kültür öğretmenleri olduğunu belirtmektedir. İmam-hatip okulları mezunu yükseköğrenim görmüş, öğretmenlerin bu okullarda görev almaları, ancak 1963 ve 1966 yıllarından sonra mümkün olabilmıştır (Ayhan, 1999: 169).

3.3.3. Rıfki Salim Burçak (09.04.1953; 17.05.1954)

Tevfik İleri'nin 6 Nisan 1953 tarihinde istifa etmesinden üzerine 8 Nisan 1953 tarihinde milli eğitim vekilliği görevine Rıfki Salim Burçak getirilmiştir. Genel seçimlere kadar yani 2 Mayıs 1954 tarihine kadar görevini sürdürmüştür.

3.3.3.1. Özgeçmişi

2 Nisan 1913 tarihinde Erzurum'da doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Erzurum'da tamamladıktan sonra 1934 yılında lisenin Edebiyat şubesinden mezun olduktan sonra çok istediği İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'ne "*leyli*" (yatılı) olarak girmiştir (Burçak 1998: 9-13).

Rıfki Salim Burçak

1937 yılında Mülkiye'den mezun olan Burçak, askerlik görevinin ardından, Ankara Siyasi Bilgiler Fakültesi'ne müsabaka sınavını kazanarak *siyasi tarih asistanı* olmuştur. Burçak, 1939 yılında *doktora* için Paris'e gitmiş fakat üç buçuk ay sonra İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasının üzerine Türkiye'ye dönmüştür. Siyasi Bilgiler Fakültesi'nde 1941 yılında doçent, 1947 yılında profesör olan Burçak, 1941'den itibaren İstanbul'a nakledilinceye kadar, Harp Akademi'sinde, 1941-1950 yılları arasında da Polis

Enstitüsü'nde siyasi tarih dersleri vermiştir (Burçak 1998: 20-35; Tercüme-i Hal Kâğıdı sicil no:1666).

14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçimlerde Erzurum milletvekili olarak TBMM'ye giren Rıfki Salim Burçak, 1951 yılında Muğla milletvekili Nuri Özsan'ın yerine Gümrük ve Tekel Bakanlığına getirilmiştir.

Tevfik İleri'nin istifası üzerine boşalan Mili Eğitim Bakanlığı görevine 8 Mayıs 1953 tarihinde Rıfki Salim Burçak getirilmiştir. Bu görevini 17 Mayıs 1954 tarihine kadar sürdürmüştür.

Burçak Milli Eğitim Bakanlığı'na getirileceğini Fuat Köprülü'den öğrendiğini fakat Milli Eğitim'in çok fırtınalı olduğu için bu görevi istemediğini ifade etmiştir. Ancak Fuad Köprülü'nün "Ah onu ben de isterim; oturup okumalı, yazmalı. Ne iyi şeydir! Ama hizmet lazım, maarif işlerimiz çok yüzüstü kalmıştır; sana iş yapmak düşüyor." şeklinde cevaplamıştır (Burçak 1998: 143).

Başbakanla yaptığı görüşmede ise "milli eğitimde vicdanlı bir arkadaşın bulunmasını istiyorum" dediğini belirtmiştir. Bakanlığa atanma nedenini de Gümrük ve Tekel Bakanlığından ayrıldıktan sonra Menderes'i eleştirmeyip ona karşı bir politika üretmemesi olarak belirtmiştir (Burçak 1998: 143-144).

1951-1960 yılları arasında Demokrat Parti'nin genel idare kurulu üyeliğini yapan Burçak, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra tutuklanarak Yassıada'ya ve bir buçuk yıl sonra da Kayseri'ye nakledilmiştir. Kayseri cezaevinde bir yıl kalan Burçak, 1966 yılında diğer Demokrat Partililerle beraber kamu haklarının iade edilmesinin ardından öğretim üyeliği görevine dönmüştür.

Ankara ve Adana'daki yükseköğretim kurumlarında *Siyasi Tarih ve Devrim Tarihi*" dersleri veren Burçak'ın yayınlanmış eserleri şunlardır: Türk İngiliz Münasebetleri (1791-1941), Yassıada ve Öncesi, Türkiye'de Demokrasiye Geçiş (1945-1950), Moskova Görüşmeleri ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri, Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri ve On Yılın Anıları.

3.3.3.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Rıfki Salim Burçak belki de siyasi tarih profesörü olması münasebetiyle Demokrat Parti Tüzük ve Programlarına ve Hükümet Programlarına çok dikkat ederek bakanlığını ifa etmiştir.

3.3.3.2.1. Okullardaki Din Dersleri Konusu

TBMM’de Milli Eğitim Bakanlığının bütçesi görüşülürken, Balıkesir milletvekili Ali Fahri İşeri, din tedrisatı konusundan bahsederek; ilkokullara konulan din dersinin haftada bir gün olmasını eleştirmiş, bu zamana resmi günler tatiller de eklendiğinde geriye kalan sürenin tatmin edici olmadığını ifade etmiştir. Bundan dolayı din derslerinin “ ilkokullardan ve ilk sınıflardan en yüksekokullara kadar öğretilmesi” lüzumuna işaret etmiştir. Bunun laikliğe ve Anayasa’ya aykırı olmadığını ifade ettikten sonra toplumdaki ahlaki buhrandan bahsetmiştir. Özellikle hırsızlık, rüşvet, irtikâp ve cinayetlerin arttığını kimsenin inkâr edemeyeceğini, Hükümetin bu durumu düzeltici tedbirler alması gerektiğini belirtmiştir. İşeri “Kanun korkusu, Allah korkusunun yerini tutuyor mu?” diye sorduktan sonra hâlihazırdaki durumun, Din ve ahlâk tedrisinin ihmali yüzünden olduğunu ifade etmiş ve “azınlıklar, hatta ecnebiler orta, lise derslerinde okullarında din dersleri verirlerken yüzde 99 u çoğunluk olan Türklerin çocuklarının bundan hâlâ mahrum bırakılmalarını” nedenini Milli Eğitim Bakanından sormuştur. (TBMM, cilt:2, İ:49, s:841, 24.02.1954)

Ali Fahri İşeri konuşmasının devamında, bu tarz toplumsal sıkıntıları ve “Kızılların” emellerini önleyecek en önemli argümanın manevi silah ve tarihe sınıksız bağlılık olduğunu ifade etmiştir. Ardından da;

“Türkiye Müslüman Devletidir. Müslümanlığın bütün icaplarını talim ve tedrislerini Devlet yapmaya mecburdur. Muhalefette iken bunu vadetmiştir. Ekalliyet cemaatlerine gösterilen müsamahanın aynını Türk ve Müslüman çocuklarına da yapılmasını istiyoruz. Eğer bilgili, seciyeli faziletli ve ahlâklı insan yetiştirmek istiyorsak tekrar ediyorum din derslerinin ilk mekteplerden birinci sınıftan başlayarak en yüksek tahsile kadar devam ve tatbik edilmelidir. Ahlâk bakımından en hayırlı ve faydalı yapılacak iş de bu olacaktır. Memleketin yükselmesi yalnız hanlarla apartmanlarla değil asıl ahlakiyle ölçülür. Millî irade ile iş başına gelen Hükümetin en başta gelen vazifesi de budur.”

Sözleriyle milletin haklı taleplerinin yerine getirilmesini istemiştir. (TBMM, cilt:2, İ:49, s:842, 24.02.1954)

Maarif Vekili Burçak, İşeri'ne cevaben; ilkokullarda çocuklara yetecek kadar din bilgisi verildiğini ifade etmiştir. Ahlak konusunda ise meseleyi bir bütün olarak telakki ettiklerini, maarif programlarının hepsinin içeriğinde ahlak olduğunu ve bu yüzden ayrı bir ahlak dersine ihtiyaç olmadığını belirtmiştir. Ayrıca muallim mektepleri programlarına da din dersleri konulduğunu ve bu suretle muallim mekteplerinden çıkacak olan öğretmenlerin ilkokullarda verecekleri din dersleri için daha çok yetiştirilmiş, teçhiz edilmiş olacakları ve daha ehliyet ve liyakatle bu dersi okutacaklarını da sözlerine eklemiştir. (TBMM, cilt:2, İ:49, s:855, 24.02.1954)

3.3.3.2.2. İmam Hatip Okulları

TBMM'de Milli Eğitim Bakanlığının bütçesi görüşmesi esnasında Burdur milletvekili Mehmet Özbey, imam hatip okullarına alınacak öğrencilerin, ortaokul mezunları arasından alınmasının kısa sürede eleman yetiştirmek açısından faydalı olacağını ve zamanla ihtiyacın ilahiyat fakültelerinden sağlanmasının memleketin istikbali için daha hayırlı olacağını ifade etmiştir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:2, İ:49, s:838, 24.02.1954)

Denizli milletvekili Baha Akşit ise imam hatiplere farklı bir açıdan bakarak, “inkılâplarımızı benimsemiş, müspet düşünceli, kültürlü hocalar yetiştirecek olan” bu kurumların üzerinde mili Eğitim Bakanlığının titizlikle durması gerektiğini ifade etmiştir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:2, İ:49, s:841, 24.02.1954)

Ankara milletvekili Ömer Bilen, imam hatip okullarının kifayetsiz ve bakımsız olduğunu ancak halkın yardımıyla ayakta duran bir kurum olduğunu ifade etmiştir. Gelinek noktanın önemli olduğunu ancak yeterli görmediğini belirttiikten sonra “bu müessesese, öyle bir müessesedir ki, bir milletin yaşaması için lâzımdır, elzemdir.” Diyerek bu konudaki çalışmalara biraz daha hız verilmesi gerektiğini eklemiştir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:2, İ:49, s:845, 24.02.1954)

Bu ifadeler üzerine Milli Eğitim Bakanı Burçak, imam - hatip okullarının durumlarından Bakanlığın çok memnun olduğunu, müfettiş raporlarının da bu doğrultuda olduğunu ifade ettikten sonra bu kurumların daha yeni olduğunu ve zamanla tekemmül ettirileceklerini de eklemiştir. Ders bakımından ise imam hatip okullarına İlahiyat Fakültesi mezunlarını öğretmen olarak tayin ettiklerini ve İlahiyat Fakültesi mezun verdikçe de bu

okulların kadrolarının takviye edileceğini ve böylece okulların seviyelerinin yükseleceğini ifade etmiştir. (TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt:2, İ:49, s:855-857, 24.02.1954)

Milli Eğitim Bakanından sonra kürsüye çıkan Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, imam hatip okullarının önemli önemli bir hamle olduğunu ancak ihtiyaca cevap vermeleri konusunda Bakan’la aynı fikirde olmadığını ifade etmiştir. Din’in insanlık için kurtuluş olduğunu, “son istinatgâh” olarak gördüğünü ve bu yüzden layık olduğu mertebeye yükseltilmesi için kurumsal yapının da bu minvalde olması gerektiğini belirtmiştir. Devamında imam hatip okullarına halkın sahip çıktığını ve yardım ettiğini ancak bunun yeterli olmadığını sonra;

“Arkadaşlar, bugün açtık, işletiyoruz, okutuyoruz dediğimiz müesseselerde yemek olarak, Kızılay’ın 24 saatte bir verdiği tek öğün yemek vardır. Sıralar sıkışık, dersaneler daracık, katiyen sıhhi şartları haiz değil. Bir bunu ele alın, bir de Heybeliada’daki Ruhban Mektebini gezin, ikisini yan yana koyun, mukayese edin. Mükemmeliyet derecesine isal ettik dediğimiz din müesseselerimiz, banlar mı arkadaşlar? Ben şahsen bunları her türlü asri malûmatla mücehhez, en az bir ecnebi lisana vakıf, her türlü skolastik zihniyetten, taassup zihniyetinden, hurafeden uzak, asri manada din adamı yetiştirmeye elverişli bir din koleji müessesesi halinde olmasını istiyorum ve Hükümetimden, iktidarımızdan bunu bekliyorum. Ya bunu böyle yaparız yahut terk ederiz. İkisi arası olmaz arkadaşlar.”

Sözleriyle gayet önemli bir durum tespiti yapmıştır. (TBMM, cilt:2, İ:49,s:855-857, 24.02.1954).

9 Nisan 1953 tarihinden itibaren Milli Eğitim Bakanlığı görevini devralan Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak, 1954 tarihine kadar Milli Eğitim Bakanlığı görevini sürdürmüştür. Rıfki Salim Burçak’ın imzasıyla 1953-1954 öğretim yılında: Antalya, Erzurum, İzmir, Tokat, Trabzon, Çorum, Elazığ ve Yozgat’ta olmak üzere 8 imam hatip okulu daha açılmış ve imam hatip okullarının sayısı 15 olmuştur (Öcal, 2011: 206).

3.3.3.2.3. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Ders İçeriklerinde Yapılan Değişiklikler

Tevhid-i Tedrisat kanunu gereği Darülfünuna bağlı olarak kurulan ilahiyat fakültesinin kapanması ve bu minvalde herhangi bir eğitim kurumunun açılmaması toplumda ihtiyaç duyulan din adamları kadrosunda ciddi bir eksikliğe neden olmuştur. Hatta Akseki (1951: 68)’nin ifadesiyle “cenaze yıkayacak adam” dahi kalmamıştır. Bu durumdan faydalanan “iyi

yetiştirilmemiş, günün toplum şartlarına ve ihtiyaçlarına göre eğitilmemiş” kendinden menkul din adamlarının eline düşen din ve dindarlar acilen önlemler alınmasını zorunlu hale getirmiştir (Parmaksızoğlu 1966: 28).

Bu gelişmelerin ardından Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun Dördüncü Maddesi’ne dayanarak, “Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak ve mesleki bilgisi kuvvetli” din adamları yetiştirmek gerekçesiyle, (TBMM- Komisyon Raporu No: 247, s:1-6) 4 Haziran 1949 tarih ve 5424 Sayılı “*Ankara Üniversitesi Kuruluş kadroları hakkındaki 5239 sayılı Kanuna ek Kanun.*” ile Ankara Üniversitesine bağlı bir ilahiyat fakültesinin açılması kabul edilmişti (TBMM- Kanunlar Dergisi Cilt:31).

Ankara Üniversitesine bağlı olarak açılan ilahiyat fakültesindeki asıl gayenin İslam ilimlerine önem verilerek istenilen din adamlarının yetiştirilmesi olduğunu ifade eden Akseki (1951: 68), kanun tasarısından *İslam* kelimesinin kaldırılarak yalnızca ilahiyat fakültesi diye teklif edilmesi ve yine fakülteye sadece lise mezunlarının girişine izin verilmesini hedeften uzaklaşma olarak görmektedir. Çünkü Ona göre, ilahiyat fakültesi memleketin ihtiyacı olan din adamlarını yetiştirebilecek durumda değildi ve bu şartlarda da buna imkân yoktu. Bununla beraber üniversite dâhilinde böyle bir fakültenin bulunmasına itirazı olmadığını da eklemiştir.

Akseki, aslında kendi istediklerinin bu olmadığını ve memleketin her alandaki din ihtiyaçlarına uygun âlimleri kendilerinin yani Diyanet İşleri başkanlığının yetiştirmesi gerektiğini ve bütün dünyada örnekleri olan bu uygulamanın Türkiye için elzem olduğunu belirtmiştir (Akseki 1951: 68).

21 Kasım 1949’da 85 öğrencisi ile öğretime başlayan (Öcal 1998: 251) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde mesleki derslere yeterince yer verilmemiştir. Ancak ikinci yıl bazı meslek dersleri fakültenin programına ilave edilmiştir. Fakülte Profesörler Kurulunun çalışmaları sonucu alınan kararlarla derslerde ve programlarda sonraki yıllarda yıllar içerisinde de değişiklikler yapılarak 1953-1954 yılında yapılan program şu şekli almıştır (Koştaş 1999: 152).

Tablo 3.4. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin 1953-1954 Öğretim Yılı Programı

I. SINIF DERSLERİ	Saat	II. SINIF DERSLERİ	Saat
Arapça	8	Arapça	6
Farsça	4	Farsça	2
Yabancı Dil	3	Yabancı Dil	3
Klasik Dini Metinler	3	İslam Tarihi	2
Kur'an ve İslam Dini Esasları	2	Klasik Dini Türkçe Metinler	2
İslam Tarihi	2	Kur'an ve İslam Dini Esasları	2
TOPLAM	22	Din Psikolojisi	1
		Din Sosyolojisi	3
		Felsefe ve Mantık	1
		TOPLAM	22
III. SINIF DERSLERİ		IV. SINIF DERSLERİ	
Arapça	4	Arapça	6
Yabancı Dil	2	Yabancı Dil	2
İslam Tarihi	2	İslam Tarihi	2
Tefsir	2	Tefsir	4
Hadis	2	Hadis	4
İslam Mezhepleri Tarihi	2	İslam Mezhepleri Tarihi	4
Kelam	2	İslam Felsefesi	2
İslam Felsefesi Tarihi	2	Dinler Tarihi	2
Felsefe ve Mantık	3	İslam Sanatları Tarihi	2
Dinler Tarihi	2	Pedagoji	2
Din Psikolojisi	2	Tasavvuf Tarihi	2
İslam Hukuku	2	İslam Tezyini Sanatları	1
İslam Sanatları Tarihi	2	İnkılap Tarihi	2
Tezyinî Sanatları ve Paleografi	1	TOPLAM	35
TOPLAM	30		

Kaynak: Koştaş, Münir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, Cilt:39, Sayı:2, sayfa: 152-153

İhtiyaç duyulan din dersi öğretmenleri ile müftü ve vaizleri yetiştirme ve dini alanda bilimsel araştırmalar yapma görevleri verilmiş olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ilk mezunlarını 1952-1953 öğretim yılı sonunda vermiş ve dönemin din dersi öğretmenleri ve din görevlileri ihtiyacına cevap vermeye çalışmıştır (Şimşek 2013: 404-405).

Lise ve dengi okul mezunlarını kabul eden ve beş yıllık bir tahsil süresince kültürlü ve ilmi metot sahibi din âlimi adaylarını yetiştirmekte olan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1953 yılından itibaren erkek ve kız öğrenci mezun vermiştir. Bunların yıllara göre dağılımı şöyledir;

Tablo 3.5. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Mezun Sayısı 1953-1960

YIL	ERKEK	KIZ	TOPLAM
1953	31	9	40
1954	11	11	16
1955	20	2	22
1956	6	-	6
1957	8	3	11
1958	14	3	17
1959	19	1	20
1960	35	2	37

Kaynak: Koştaş, Münir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, Cilt:39, Sayı:2, sayfa: 156.

İslami ve dini konuların yanı sıra doğu ve batı dillerine aşina olarak mezun olanlar; imam hatip okullarında mesleki dersler, lise ve dengi okullarında din kültürü ve ahlak bilgisi derslerini asli olarak, bu derslerin yanında okulların ihtiyaçlarına göre çeşitli kültür derslerini de okutabilmektedirler (Koştaş 1999: 152).

Demokrat Parti iktidarı süresinde Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Dekanlık görevinde çok değerli ilim adamları bulunmuşlardır. Bu süreçte görev alan dekanlar tablo 2.3' te verilmiştir.

Tablo 3.6. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin Kuruluşundan Beri Dekanlık Yapanlar

Adı Soyadı	Seçiliş Tarihi	Ayrılış Tarihi	Ayrılış Nedeni
Ord. Prof. Esat Arsebük	22.10.1949	12.6.1951	Süresi Dolarak
Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin	12.6.1951	12.6.1953	Süresi Dolarak
Prof. Mehmet Karasan	12.6.1953	14.5.1954	Milletvekili Seçilerek
Prof. Bedii Ziya Egemen	14.5.1954	22.8.1955	İstifa
Ord. Prof. Sabri Şakir Ansay	22.8.1955	22.8.1957	Süresi Dolarak
Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin	22.8.1957	23.6.1959	Rektör Seçildi
Ord. Prof. Hilmi Ziya Ülken	23.6.1959	23.10.1959	İstifa
Prof. Bedii Ziya Egemen	23.10.1959	2.6.1960	İstifa

Kaynak: Koştaş, Münir. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü) *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:39, Sayı:2, sayfa: 165.

Kur'an'ı Kerim'i referans alan, kültürel mirası değerlendirebilen, toplumsal hayatı algılayıp yaşanan problemlere çözüm bulabilen ilahiyatçılar yetiştirmek temel ilkesi ile

öğretim hayatına devam eden ilahiyat fakülteleri günümüzde ilim dünyasında önemli bir yer işgal etmektedir.

3.3.4. Celal Yardımcı (17.05.1954; 09.11.1955)

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan genel seçimler Demokrat Parti'nin büyük bir üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. 10.262.063 kayıtlı seçmenin 9.095.617'si oy kullanmıştır. Seçimlerde Demokrat Parti aldığı % 58,4 oy ile 503 milletvekili, CHP aldığı % 35,1 oy ile 31 milletvekili, CMP aldığı % 5,3 oy ile 5 milletvekili çıkarmıştır. Seçimlerde iki bağımsız milletvekili ile beraber toplam milletvekili sayısı 541 olmuştur (TÜİK 2008: 28). Demokrat Parti'nin % 58,4 oy oranı ile sahip olduğu milletvekilinin tüm meclis milletvekili sayısına oranı % 93 şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK 2008: 1). Bu durumun temel nedeni o dönem uygulanan seçim sistemidir.⁸

Celal Yardımcı

3.3.4.1. Özgeçmişi

1911 Doğu Bayezit doğumlu olan Celal Yardımcı, 1928 yılında İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuştur. 1932 yılında İstanbul Hukuk Fakültesinden mezun olduktan sonra 1932-1934 yılları arasında İstanbul Adliyesinde avukatlık stajını tamamlamıştır. 1934 yılı Eylül ayında İstanbul Barosu'na 1321 sicil numarası ile kayıt olarak avukatlığa başlamıştır. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Ağrı milletvekili olarak TBMM'ye girinceye kadar avukatlık mesleğini sürdürmüştür (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı IX. Dönem No: 1546).

1951 1952 yıllarındaki meclis devrelerinde iki defa TBMM reis vekilliği yapan Yardımcı, 8 Nisan 1953 tarihinde Menderes'in ikinci kabinesinde devlet bakanı olarak görev

⁸ Seçimde **Çoğunluk Sistemi** uygulanmıştır. Bu sistemde; bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların salt çoğunluğunu alan siyasi parti o seçim çevresindeki tüm milletvekillerini kazanmaktadır. 1946, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde "**Liste Usulü Çoğunluk Sistemi**" kullanılmıştır. Bu seçim sisteminde seçmenlere siyasi parti ve bağımsız adayların isimlerinin bulunduğu bir liste sunulmakta ve seçmen istediği adaya oy kullanabilmektedir (TÜİK Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2007 Ankara, 2008: XV).

yapmıştır. Menderes'in 17 Mayıs 1955'te kurduğu üçüncü kabinesinde Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilen Yardımcı bu görevini 9 Aralık 1955 tarihine kadar sürdürmüştür (Başar 2004:499). Menderes'in dördüncü kabinesinde devlet bakanlığı görevine getirilmiş ve 25 Kasım 1957 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. (Kocataşkın 1998: 199). 27 Mayıs Darbesi'ne kadar yaklaşık son bir buçuk ay (3 Nisan 1960-27 Mayıs 1960) Adalet Bakanlığı görevi de yapan Celal Yardımcı evli ve iki çocuk babasıdır (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı X. Dönem No:1546).

3.3.4.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Celal Yardımcı meslekten gelmediği için milli eğitim bakanlığına atanması eleştiri konusu olmuştur. Ancak Bakanlığı döneminde gerçekleştirdiği başarılı çalışmalar Menderes'in, ne kadar isabetli bir karar vermiş olduğunu ortaya koymaktadır (Başar 2004: 499).

Celal Yardımcı, TBMM'de yaptığı konuşmasında; memleketin irfanı hakkında bir parolaları olduğunu bunun da "müşkülü yenmek, imkânsızı mümkün kılmak." olduğunu söylemiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi B: 47 C: 5, T:1, 23.02.1955, s:614).

3.3.4.2.1. İmam Hatip Okullarının Lise Kısmının Açılması

İmam-Hatip Okulları 1954-1955 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını verdikten sonra 3 yıllık lise kısmı da öğretime açılmıştır. Böylelikle orta kısım 4, lise kısmı 3 olmak üzere toplam 7 yıllık bir ortaöğretim kurumu haline dönüşmüştür (Öcal 1998: 246; Öcal 2011: 188).

Milli Eğitim Bakanı Celal Yardımcı'nın imzasıyla 1954-1955 öğretim yılında Diyarbakır İmam-Hatip Okulu açılmış ve okul sayısı 16'ya ulaşmıştır (Öcal, 2011: 206).

Tablo 3.7. 1955-1960 İmam Hatip Liselerindeki Sayısal Gelişmeler

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Yeni Kayıt	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Mezun Sayısı
1955-1956	7	-	254	-	-
1956-1957	7	-	500	12	-
1957-1958	15	-	892	39	193
1958-1959	16	-	997	65	220
1959-1960	16	-	1144	95	336

Kaynak: 1. DİE (1967) *Türkiye'de Eğitim Hareketleri 1927-1966*, Ankara, Yayın No:517, s.32, 35.
 2. Öcal M.(1999) Kuruluşundan Günümüze İmam Hatip Liseleri, “*Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*”, Sayı:6, s:231.

İmam hatip okullarının özellikle ikinci kısmında (Lise) ders yükünün gayet ağır olduğu görülmektedir. Aynı seviyedeki genel liseler ve meslek liselerinin okul programları bu yoğunlukta değildir. Bir bütün olarak program değerlendirildiğinde; 3 yıllık genel ortaokul, 3 yıllık genel lise olmak üzere toplam 6 yılda 21 çeşit ders okutulurken, 4 yıllık birinci kısım/orta ve 3 yıllık ikinci kısım/lise olmak üzere 7 yıllık imam hatip okullarında 37 çeşit ders okutulmaktadır. Bu kadar yüklü programın altından öğrencilerin önemli bir kısmı kalkamamış ve okulu terk etmek zorunda kalmıştır. Geriye kalanlar, daha fazla gayret göstererek programı başarıyla tamamlayanlar ise genel ve meslek liseleri mezunlarına göre daha bilgili ve kültürlü bireyler olarak mezun olmuşlardır (Öcal 2011: 196-197).

Tablo 3.8. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Mesleki Dersler ile Kültür Derslerinin Oranı (Lise Kısmı 3 Yıllık)

DERS GRUBU	SINIFLAR VE ORAN (%)			TOPLAM %
	I	II	III	
Meslek Dersleri	37.5	44	44	42
Kültür Dersleri	62.5	56	56	58
TOPLAM	100	100	100	100

Kaynak: Öcal, Mustafa. *Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2011,s. 196

İmam hatip okullarının lise kısmında ki derslerin oranı şöyledir; % 42 oranında meslek dersleri, % 58 oranında da kültür dersleri.

Tablo 3.9. 1951-1971 Yılları Arasında İmam Hatip Okullarında Okutulan Dersler ve Kredileri (Lise Kısmı 3 Yıllık)

DERSLER		Sınıflar ve Ders Saatleri			Toplam
		I	II	III	
1.	Kur'an-ı Kerim	2	1	1	4
2.	Arapça	5	5	5	15
3.	Farsça	2	2	2	6
4.	Tefsir ve Tefsir Usûlü	1	1	1	3
5.	Hadis	-	-	2	2
6.	Fıkıh ve Fıkıh Usûlü	-	1	1	2
7.	Kelam	-	-	1	1
8.	İslam Tarihi	1	1	-	2
9.	Dinler Tarihi	-	1	1	2
10.	Türk İslam Sanatları Tarihi	1	2	-	3
Meslek Dersleri Haftalık Saat Toplamı		12	14	14	40
11.	Edebiyat	4	3	3	10
12.	Kompozisyon	1	1	1	3
13.	Felsefe Grubu (Felsefe-Sosyoloji- Mantık-Din Sosyolojisi-İslam Felsefesi)	-	-	6	6
14.	Psikoloji	-	2	-	3
15.	Din Psikolojisi	-	-	1	
16.	Tarih	2	1	1	4
17.	Coğrafya	1	1	1	3
18.	Matematik (Cebir-Geometri)	3	2	-	5
19.	Astronomi	-	-	1	1
20.	Fizik	2	2	-	4
21.	Kimya	1	1	-	2
22.	Biyoloji	2	-	-	2
23.	Sağlık Bilgisi	-	1	-	1
24.	Yabancı Dil (Alm. Fr. İng.)	2	2	2	6
25.	Beden Eğitimi	1	1	1	3
26.	Milli Savunma / Milli Güvenlik	1	1	1	3
Kültür Dersleri Haftalık Saat Toplamı		20	18	18	56
Ders Çeşidi Toplamı		17	20	18	25
Genel Toplam (Saat)		32	32	32	96

Kaynak: Öcal, Mustafa. *Türkiye'de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul: 2011,s. 195-196

İmam hatip okullarının ilk açıldığı tarihten itibaren ortaokul ve liselerde okutulan, fen ve kültür derslerinin diğer okullarda gösterilen aynı müfredat olduğunu ve aynı kitaplardan okutulduğunu belirtmektedir. Yine bu dersleri okutan öğretmenlerin de aynı öğretmenler olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Bakanlığa bağlı bir okul olarak, her türlü idarî ve malî konularda diğer okullarda uygulanan mevzuatın aynen uygulandığı, hatta okulların açıldığı ilk yıllarda müdür ve müdür yardımcıları gibi idarî görevlilerin tamamının, fen ve kültür

öğretmenleri olduğunu belirtmektedir. İmam-hatip okulları mezunu yükseköğrenim görmüş, öğretmenlerin bu okullarda görev almaları, ancak 1963 ve 1966 yıllarından sonra mümkün olabilmıştır (Ayhan, 1999: 169).

2 Mayıs 1954 tarihinde yapılan seçim sonrasında iktidarını koruyan Demokrat Parti'de Adnan Menderes 17 Mayıs 1954 tarihinde üçüncü defa hükümet kurmuştu. 9 Aralık 1955 tarihine kadar göreve devam eden bu hükümetin Milli Eğitim Bakanı olan Celal Yardımcı'nın imzasıyla 1954-1955 öğretim yılında Diyarbakır İmam-Hatip Okulu açılmış ve imam hatip okullarının sayısı 16'ya ulaşmıştır (Öcal 2011: 206).

3.3.5. Ahmet Özel (09.12.1955; 13.04.1957)

1954 seçimlerinde sonra üçüncü kabinesini kuran Menderes, 30 Kasım 1955 tarihinde yeni bir kabine kurmak için istifasını cumhurbaşkanı Celal Bayar'a sunmuştur. Yeniden hükümeti kurma görevini alan Menderes, 9 Aralık 1955 tarihinde dördüncü kabinesini kurarak göreve başlamıştır. Menderes'in dördüncü kabinesindeki Milli Eğitim Bakanı, Ahmet Özel'dir. Demokrat Parti'nin altıncı Maarif Vekili olan Ahmet Özel bu görevini 12 Nisan 1957 tarihine kadar sürdürmüştür.

Ahmet Özel

3.3.5.1. Özgeçmişi

1910 Sivas doğumlu olan Ahmet Özel, ilk ve orta öğrenimini Sivas'ta tamamladıktan sonra İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Teknik Üniversite'den mezuniyetinin ardından ihtisas için Fransa'ya gönderilmiştir. Paris'teki ihtisasını tamamlayarak 1939 yılında Türkiye'ye dönen Özel, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak göreve başlamıştır (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, Sicil No:2166).

Özel, mesleki kariyerinde; PTT genel Müdürlüğü Telefon İşleri Reisliği Fen Müfettişliği, Yüksek Mühendis Mektebi PTT Muallim Muavinliği, Levazım Müdürlüğü Fabrika Mühendisliği, Fen Müfettişliği, İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Yüksek Frekans Tekniği Doçentliği, Yüksek Frekans Tekniği ve Telefon-Telgraf Kursüleri

Doçentliği ve Profesörlüğü, İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Dekanlığı (1952-1953) ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü (1953-1954) görevlerinde bulunmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörlüğü görevinde iken 1954 milletvekili genel seçimlerinde Demokrat Parti'den Sivas milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. Menderes'in kurduğu dördüncü kabinede Milli Eğitim Bakanı görevine getirilen Özel, bu görevini 12 Nisan 1957 tarihine kadar sürdürmüştür (Başar 2004: 515).

Milletvekilliği sonrasında Atatürk Üniversitesi rektörlüğü ve Karadeniz Teknik Üniversitesi rektörlüğü yapmıştır. 1980 yılında ölen Özel'in önemli eserleri; Radyo Elektrik Dersleri, Elektromanyetik Dalgaların Proparagasyonunda Atmosferin Rolü, Elektromanyetik Teori ve Radyasyon, Diferansiyel ve İntegral Hesapta Operasyon Metodu ve Genel Matematik Dersleridir (Başar 2004: 515).

3.3.5.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Ahmet Özel Döneminde din eğitiminde çok önemli bir gelişme gerçekleşmiş ve ortaokulların müfredat programlarına din dersi konulmuştur.

3.3.5.2.1. Ortaokullara Din Dersinin Konulması

İlkokullara din derslerinin konması ve ardından da müfredat programı içerisine alınması, ortaokullarda da bu meyanda bir beklenti oluşmasına neden olmuştur. Fazla zaman geçmeden ortaokullara da din dersinin konması talepleri gelmeye başlamış ve sıklıkla gündemi işgal eder olmuştur. Bu konu ile ilgili olarak 7 Ocak 1956 tarihinde Başbakan Adnan Menderes, Konya'da verdiği bir beyanat ile Demokrat Parti'nin laiklik anlayışını ve ortaokullarda din derslerinin okutulmasıyla ilgili düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Laiklik bir taraftan din ile siyasetin birbirinden ayrılması, diğer taraftan ise vicdan hürriyeti manasına gelir. Din ile siyasetin ayrılması noktasında küçük bir tereddüde dahi tahammülümüz yoktur. Vicdan hürriyetine gelince; Türk milleti Müslüman'dır, Müslüman kalacaktır. Evladına, gelecek nesillere dinini telkin etmesi, onun esasını, kaidelerini öğrenmesi, ebediyen Müslüman kalmasının münakaşa götürmez bir şartıdır. Hâlbuki mekteplerde din dersi olmayınca evladına kendi dinini telkin etmek ve öğrenmek isteyen vatandaşlar bu imkândan mahrum edilmiş olurlar. Bu mahrumiyet ve imkânsızlık vicdan hürriyetine uygundur denemez. Bu itibarla orta mekteplerimizde de din dersleri koymak yerinde bir tedbir olacaktır. Dinsiz bir cemiyetin, bir milletin payidar olabileceğine inanmıyoruz. En ileri milletlerin dahi din ile siyaseti ve dünya

işlerini birbirinden ayırdıktan sonra ne derecelere kadar dinlerine bağlı kaldıklarını elbette biliyoruz.” (Vatan Gazetesi, 8 Ocak 1956).

Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel ise ortaöğretimde Özel okullara din dersi konulması için Adnan Menderes'le prensip kararına vardıklarını ancak din dersini okutacak öğretmen sorunu olduğunu ve bu meselenin çözümü için zamana ihtiyaç duyduklarını da eklemiştir (Zafer 10 Ocak 1956).

Resmi ortaokullarda din derslerinin okutulması çalışmalarını yürütmek üzere oluşturulan özel komisyonun hazırladığı müfredat programı Bakanlar Kurulu'nun 13 Ağustos 1956 tarih ve 4-7805 Sayılı kararı ile kabul edilmiştir (Tebliğler Dergisi, Cilt:19, Sayı: 921, 17.9.1956). Alınan kararlar ve din dersleri müfredatı valiliklere tebliğ edilmiştir. Üç bölümden oluşan bu tebliğin birinci bölümünde; okullarda okutulacak din dersleri hakkındaki *İcra Heyeti Kararnamesinin* sureti, ikinci bölümünde; bu derslerin öğretiminde hareket edilecek esaslar ve üçüncü bölümünde ise; Bakanlıkça kabul edilen din dersleri müfredatı yer almaktadır. Buna göre;

"I. Resmî ortaokullarla bunlara muadil diğer okullarda okutulacak din dersleri hakkındaki İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesinin sureti aşağıdadır:

Ortaokullarda okutulacak din derslerinin program ve tatbikatına ait mevzuları tetkik etmek üzere Maarif Vekâletinde toplanan yetkili komisyonun raporuna dayanılarak:

1. Resmî ortaokullarla bunlara muadil diğer okullarda Türk öğrencilerine verilecek din derslerinde, İslâmlığın iman, ibadet ve ahlâka müteallik esaslarının öğretilmesi;

2. Din dersleri program ve müfredatının bu bahisler dâhilinde Maarif Vekâletince hazırlanması;

3. Bu programa ve müfredata göre öğrenci ve öğretmenlere mahsus örnek kitapların Maarif Vekâleti tarafından yazdırılması;

4. Din öğretiminin ortaokullarda mevcut öğretmenlerden istifade edilerek temini ve müteahassis öğretmenleri yetiştirmek üzere Maarif Vekâletince gerekli tedbirlerin alınması;

5. Çocuklarına bu derslerin verilmesini istemeyen veliler taleplerini ders yılı başında okul idarelerine yazı ile bildirdikleri takdirde bu öğrencilerin din derslerinden muaf tutulması; (İcra Vekilleri Heyetince 13 Ağustos 1956 tarihinde kararlaştırılmıştır). (Tebliğler Dergisi, Cilt:19, Sayı:921, 17.9.1956)

Bakanlar Kurulu'nun bu kararları doğrultusunda çalışmalarına başlayan Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakülteleri, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyon

kurarak ortaokullarda din derslerinin okutulabilmesi için gerekli esasların tespit edilmesi çalışmalarına başlamıştır (Başar 2004: 519).

Komisyonun çalışmaları sonucunda kararlaştırılan ve tebliğin ikinci bölümünde yer alan bu derslerin öğretiminde temel alınacak esaslar ise şöyledir;

a) Yeni din dersleri kitapları yazılıncaya kadar, ilkokul din dersleri kitaplarından faydalanılacak ve bahisler öğretmen tarafından okul seviyesine göre genişletilecektir. Ayrıca Vekâlet tarafından yayımlanan "Kur'an-ı Kerim'den Ayetler" (Yusuf Ziya Yörükan) adlı eser yardımcı kitap olarak öğrencilerin elinde bulundurulacaktır, öğretmenler derslerini hazırlamak için Hamdi Aksekili'nin "İslâm Dini (İtikat, İbadet ve Ahlâk)" adlı eserinden faydalanabilirler.

b) Resmî ortaokulların birinci ve ikinci sınıflarında haftalık ders programlarındaki serbest çalışma saatlerinden birer tanesi din derslerine tahsis olunacaktır. Muadil meslek okullarında din derslerine ayrılacak saatler hakkında ayrıca bilgi verilecektir.

c) Din derslerinde ortaokul öğretmenlerinin mevzua alâka duyanlarından yahut Öğretmen okullarında veya imam-hatip okullarında çalışan İlahiyat Fakültesi mezunlarından yahut da ilkokullarda fiilen bu dersi okutmakta olan öğretmenlerden faydalanılacak; öğretmenlere bu ders için ayrıca ücret ödenecektir.

Öğretmenler, okul idareleri tarafından usulüne göre inha olunacaktır.

d) Din dersleri, bu derslere devam eden öğrenciler için mecburi ve sınıf geçmede bir ders olarak müessirdir.

e) Din derslerinin öğretiminde terimler ve ifade mümkün olduğu kadar Türkçe olacaktır. Bahisler, her türlü bâtil fikirlerden uzak ve sade bir şekilde, esası kaybedecek teferruata gidilmeden işlenecek; derslerde bilhassa Kur'an-ı Kerim'in sağlığını, ahlâk ve irademizi takviye edici telkinlerinden faydalanılacaktır. (Tebliğler Dergisi, Cilt:19, Sayı:921, 17.9.1956, s:147).

Genelgenin üçüncü bölümünde ise İcra Vekilleri Heyetinin 13 Ağustos 1956 tarih ve 4-7805 sayılı kararına göre resmî ortaokullarla bunlara muadil diğer okullarda okutulacak din dersleri için özel bir komisyon tarafından hazırlanan müfredat programı yer almaktadır.

"Ortaokul ve Bunlara Muadil Diğer Okullar İçin Vekâletçe Kabul Edilen Din Dersleri Müfredat Programı" nda *I. Sınıfta okutulacak konular kısaca şöyle sıralanmıştır*; Allah Sevgisi, Peygamberimizin Hayatı ve Müslümanlığın Doğuşu, İslâm'ın Şartları (Şehadet Kelimesi, Namaz, Oruç, Zekât ve Hac ayrı ayrı konular olarak verilmiştir.), İslâm Dininde ibadet kolaylıkları, İslâm Dininde bilgiye verilen yer ve yenilikler karşısında İslam Dini, İslâm Ahlâkı (Aile, Vatan sevgisi ve vatan müdafaası, Başkalarının haklarına saygı göstermek, İyilik ve yardım ve Muaşeret ayrı ayrı konular olarak verilmiştir.) gibi konular

bulunmaktadır. *II. Sınıfta okutulacak konular ise kısaca şöyle sıralanmıştır;* Müslümanlıkta Allah inancı, Peygamberimiz, Kuran ve Hadis, Müslümanlıkta ahiret inancı, Bazı Terimler, Türklerin tarih boyunca İslâm dinine hizmetleri, Din mimarisinde Türklerin hizmetleri, Türklerin meydana getirdikleri hayır müesseseleri, Zamanımızda yeryüzündeki dinler ve İslamîlığın bunlar arasındaki yeri, İslam Ahlâkı (Sağlığımız ve hayatımızı korumak, İş hayatında nasıl olmalıyız ?, Konuşmada nelere dikkat etmeliyiz? ayrı ayrı konular olarak verilmiştir.) ve Müslümanlıkta ahlâk temelleri şeklindedir (Bkz. Ek:3) (Tebliğler Dergisi, Cilt:19, Sayı:921, 17.9.1956, s:148).

Bu konu ile ilgilenen basın üzerinde durduğu noktalardan birisi de derslerde okutulan terim ve ifadelerin mümkün olduğu kadar Türkçe olacağı meselesidir (Vatan 11 Ekim 1956).

Din derslerinin programlara girmesini benimsemeyenler de mevcuttu. Bu görüşe sahip olanlar genel olarak *laiklik* anlayışı ile bağlantı kurmaya çalışmaktaydılar. İçlerinde en önde gelenleri ise İsmet İnönü döneminin ve Cumhuriyet dönemi eğitim hayatının önemli Mili Eğitim Bakanlarından Hasan Ali Yücel'dir. Yücel “ Dinde teklif akıl baliğ olanadır Akıllı olup da henüz buluğa ermemiş ilkokul, kısmen de ortaokul çocuklarına din dersleri vermek vicdan özgürlüğüne saygı göstermemektir.” Demiştir. Ancak savunmasını dinden temellendirmek istemesi Demokrat parti karşısında zayıf kalmasına ve pek destek görmemesine neden olmuştur (Şanver 1996: 346).

Ortaokullarda din derslerini okutacak öğretmenlerin sayısının az olmasından dolayı derslerinin okutulması sırasında öncelikle bu dersi okutabilecek niteliklere sahip öğretmenler tercih edilmiştir. Bunlardan sonra, imam hatip okulları öğretmenlerinden hatta ilkokul öğretmenlerinden de yararlanılmıştır. Bunun yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı din derslerini okutabilecek öğretmenleri yetiştirmek gayesiyle kurslar açmıştır. (Başar 2004: 519).

3.3.5.2.2. İmam Hatip Okulları

Milli Eğitim Bakanlığının bütçe görüşmeleri sırasında Kocaeli milletvekili Turan Güneş, imam hatip okullarının sosyal bir davanın en önemli unsurlarından olmasına rağmen hükümet tarafından gereken alakanın gösterilmediğini ve bu okulların “acıklı halde” olduklarını ifade etmiştir. Güneş, memleket ve millet olarak imam hatip okullarından büyük

şeyler beklediklerini belirttikten sonra uzmanlar tarafından hazırlanacak bir program dâhilinde din adamları yetiştirmek gayesiyle oluşturulan bu kurumların tamamen siyasetin dışında tutulması gerektiğini ve bu okulların “bazı mebusların yaptığı gibi kendi mintikalarında seçim propagandasına mevzu olmaktan” kurtarılması gerektiğini sözlerine eklemiştir. Çünkü manevi birliğimizin kurulmasının “kısmen doğrudan doğruya” bu kurumların yetiştireceği insanlara bağlı olduğunu ve bundan dolayı imama hatip okullarının; iyi adam, olgun adam, müspet adam yetiştirmek gayesinden uzaklaştırılmaması gerektiğini belirtmiştir (TBMM zabıt ceridesi, İ:45, C:1 s:812, 26.02.1956).

Turan Güneş ayrıca, İlahiyat Fakültesinin Diyanet İşleri Başkanlığı ile uzlaşım paralel bir politika takip ederek perişan durumda olan imam hatip talebelerinin mümkünse yatılı hale getirilmesi ve “40 000 münevver imam bekleyen Türk köylerine” süratle yetiştirilmesine çalışılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu okullarda okutulan din derslerinin de müfredatını “musahabatı ahlâkiye ve diniye dersleri şekline sokarak ahlâka çok önem verilmesi” gerektiğini eklemiştir. (TBMM zabıt ceridesi, İ:45, C:1 s:817, 26.02.1956).

Malatya milletvekili Nuri Ocakçioğlu, lâyikliğin ve inkılâbın din aleyhtarlığı olmadığını ve dinin de yalnız ibadetten ibaret olmadığını ifade ederek, İslam Dininin, ilimi, sanatı ve terakkiyi emreden bir din olduğunu, imam hatip okulları mezunlarının da bu bilinçte olmaları gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca İlahiyat Fakültesine de aynı derecede ehemmiyet verilmesi gerektiğini çünkü camilerde, hukuk, tıp ve diğer fakülte talebelerinin namaz kıldığını ve doğal olarak dini bilgi almak isteyenlerin bu görevlilere başvuracağını ve bundan dolayı eğitimlerinin gereken titizlikle halledilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (TBMM zabıt ceridesi, İ:45, C:1 s:843, 26.02.1956).

Hamdullah Suphi Tanrıöver ise “Din adamını lâyık olduğu tahsile, şerefe” kavuşturulması gerektiğini belirterek bazılarının memlekette aldıkları eğitimin yanında Avrupa Üniversitelerin ve Arap medreselerine gönderilerek eğitimlerinin mükemmelleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak bu şekilde doktorlar gibi, mühendisler gibi lâyık olduğu itina ile yetiştirilmiş din adamlarının “Cumhuriyetin dostu, Türk halkının mürebbisi ve mürşidi” olabileceğini ve memleketin gelişmesinde yerlerini alabileceğini belirtmiştir. Tanrıöver, bu konunun öneminin idrak edilmesi gerektiğini ve yeterli sayıda bu alanda uzmanın var olduğunu ifade ederek bu kişilerin bilgisinden faydalanılması gerektiğini belirtmiştir. Tanrıöver sözlerini şöyle tamamlamıştır; “Din

meselesi vardır, bu mesele en büyük itinaımıza lâyıktır, parça parça, zaman zaman düşünmeyelim, hep birden düşünelim, hep birden halledelim.” (TBMM zabıt ceridesi, İ:45, C:1 s:851, 26.02.1956).

Bütçe görüşmeleri sırasında cereyan eden bu değerlendirmelere cevap vermek ve Bakanlığının bütçesini savunmak için kürsüye gelen Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, Eğitimin kemmiyet ve keyfiyet olarak iki kategoride değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Kemmiyet bakımından; ilk, orta, lise ve yüksekokullardaki öğrencilerin geleceğe ait sayıları ve geleceğe ait olmak üzere tahsil kademelerinde ihtiyaç duyulacak öğretmenlerin sayısının tespiti manasında değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu konuda çalışmalarının mevcut olduğunu ve 1980 senesine kadar bütün eğitim kademelerindeki ihtiyaçların çıkarıldığını hatta grafikler halinde hazırlandığını eklemiştir.

İşin keyfiyet tarafında ise ilk, orta, teknik, yüksek tahsil ve bu kademelerin formasyon seviyesini ve programlarını tespit etmenin gerektiğini ve bunun içinde bir takım müesseselerimizin var olduğunu ifade etmiştir. Bunların Talim ve Terbiye Heyeti ile Maarif Şûrası olduğunu ve bu kurumlarımızın da görevlerini gerektiği gibi yaptıklarını da sözlerine eklemiştir. (TBMM zabıt ceridesi, İ:45, C:1 s:854, 26.02.1956).

1957 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında CHP Meclis Grubu Adına Söz Alan Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü, Maarif teşkilatındaki düzensizlikten ve karmaşadan bahsettikten sonra aynı durumun İmam Hatip okulları için de geçerli olduğunu ifade etmiştir. İmam hatip okullarının bazen özel okullara, bazen de Orta Tedrisat Umum Müdürlüğüne bağlanması suretiyle işlerin idare edildiğini ve bunun aksak bir şey olduğu belirtmiştir. Hâlbuki imama hatip okullarının ihtisas sahibi bir müesseseye dayanması lâzım geldiğini de sözlerine eklemiştir (TBMM ZC, İ:47, C:1, 26.02. 1957, s:852-853)

Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, İmam hatip okullarına ait kanun tasarısının Yüksek Meclise gelmiş bulunduğunu belirtmiştir. Bu yasaya göre imam hatip okullarının özel okullardan alınarak orta öğretime intikal etmesinin uygun görüldüğünü ifade etmiştir. Bu kanunun geçmesi ile imam Hatip okulları orta öğretime intikal ettirilerek şimdikinden daha iyi bir istikamete kavuşturmuş olacağını belirtmiştir (TBMM ZC, İ: 47, C:1, 26.02. 1957, s:874).

9 Atalık 1955’te Adnan Menderes’in kurduğu dördüncü hükümeti 25 Kasım 1957 tarihine kadar görevde kalmıştır. Bu hükümet döneminde Milli Eğitim Bakanlığı görevini

üstlenen Prof. Dr. Ahmet Özel'in imzasıyla 1956-1957 öğretim yılında Adapazarı İmam Hatip Okulu açılmış ve imam hatip okullarının sayısı 17 olmuştur (Öcal, 2011: 206).

3.3.6. Tefik İleri; II. Milli Eğitim Bakanlığı (13.04.1957; 25.11.1957)

Ahmet Özel'in 12 Nisan 1957 tarihindeki istifasının ardından, 13 Nisan'da Tefik İleri, ikinci defa olarak Milli Eğitim Bakanlığına getirilmiştir. 25 Kasım 1957 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür.

3.3.6.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Göreve başlamasından kısa bir süre sonra İstanbul'da Süleymaniye Çocuk Kütüphanesinin açılış töreni sırasında gazetecilerin soruları üzerine Tefik İleri, Maarif Vekili olarak takip edeceği eğitim politikasının Demokrat Parti Programı olduğunu ifade etmiştir. İlk Maarif Vekilliği döneminde hazırlanan programın diğer Demokrat Partili Maarif Vekilleri tarafından da uygulandığını ve kendisinin de aynı şekilde devam edeceğini söyledikten sonra özellikle Atatürk Üniversitesinin en kısa zamanda açılması için çalışmalarını o yönde yoğunlaştıracağını belirtmiştir (Başar 2004: 523). Din eğitimi alanına girmese de Atatürk Üniversitesinin hem bölge hem de Türkiye için önemine binaen kısaca kuruluşu ile ilgili bilgi verilmesi önemlidir.

Tefik İleri'nin bu ikinci Maarif Vekilliği döneminde ilk icraatlarından biri 26 Nisan 1957 tarih ve 6953 sayılı Kanunla, Ege Üniversitesinin kuruluş kadrolarının belirlenmesidir (TBMM-KD, 1957: 774). Bu kanunun hemen ardından 31 Mayıs 1957 tarih ve 6990 sayılı Kanunla "*Atatürk Üniversitesi Kanunu*" kabul edilerek Atatürk Üniversitesinin Erzurum'da kurulması hükme bağlanmıştır (TBMM-KD, 1957: 932).

Tefik İleri, Atatürk Üniversitesi kanunu görüşülürken, Kars milletvekili Sırrı Atalay'ın eleştirilerine ve özellikle "*Bu müessese üniversite olmak şöyle dursun, yüksek mektep bile sayılmaz. Bu olsa olsa bir ortaokul durumundadır.*" sözüne verdiği cevapta; TBMM'nin kabul edeceği bu kanunla üniversitenin temelini Erzurum'da atılacağını ve çok kısa bir süre sonra dünyanın her yerinde olduğu gibi, Erzurum'un ve havalisinin, Doğu'nun ihtiyacına cevap verecek muazzam bir üniversite haline geleceğini belirtmiştir (TBMM-ZC, 1957: 419).

Atatürk Üniversitesi kanununun kabul edilmesinin ardından 23 Temmuz 1957 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes, Maarif Vekili Tevfik İleri ve diğer vekillerin de katılımı ile Atatürk Üniversitesi'nin temeli büyük bir törenle atılmıştır (Cumhuriyet; Milliyet 24 Temmuz 1957).

3.3.7. Celal Yardımcı; II. Milli Eğitim Bakanlığı (26.11.1957; 22.05.1959)

1957 Milletvekili Genel Seçimlerinde; 12.078.623 kayıtlı seçmenden 9.250.949'i oy kullanmıştır. Seçime katılım oranı % 76,6'dır. 1957 seçimlerindeki 610 milletvekilinden, Demokrat Parti % 48,6 oyla 424 milletvekili çıkarırken, CHP % 41,4 oyla 178 milletvekili, CMP % 6,5 ile 4 milletvekili, Hürriyet Partisi de % 3,5 oyla 4 milletvekili çıkarmışlardır (TÜİK 2008: 28).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın hükümeti kurma görevini verdiği İstanbul milletvekili Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti'nin 23'üncü, kendisinin de V. Hükümetini (23.11.1957-27.05.1960) kurmuş ve Milli Eğitim Bakanlığı görevine de Ağrı milletvekili Celal Yardımcı'yı (ikinci defa olarak) getirmiştir. Demokrat Parti döneminin 8'inci Maarif vekili olarak göreve gelen Celal Yardımcı bu görevinde 23 Mayıs 1959 tarihine kadar kalmıştır (Kocataşkın 1998: 207).

3.3.7.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

23 Haziran 1958 tarihinde Maarif Vekâletinin merkez teşkilatını ve vazifelerini düzenleyen 2287 sayılı kanunun 3. ve 12. Maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Bu değişiklikle Özel Okullar Müdürlüğüne bağlı bulunan İmam Hatip Okullarının her türlü işleri Orta Öğretim Umum Müdürlüğü'nün görev ve yetki alanı içine dahil edilmiştir (Başar 2004: 528).

3.3.7.1.1. İmam Hatip Okulları

TBMM'de 1958 yılı Milli Eğitim Bakanlığı bütçesi görüşülürken, Isparta milletvekili Tevfik Tıgılı imam hatip okullarının bünyeleri ve mesleki formasyonları ile ilgili bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; imam hatip okullarının kısa geçmişinden bahsettikten sonra sayıları 17'ye ulaşan imam hatip okullarında 3600'den fazla öğrencinin öğrenim gördüğünü

belirtmiştir. Yakından ilgilendiğini belirttiği, imama hatip okullarındaki gelişmelerle ilgili olarak;

“Aziz dinimizi, sade ve makul, müsamahalı ve taassubu terviç etmeyen, en müttekâmil dinimizi memleket içinde ve dışında müspet bilgilerle de mücehhez olarak vukufu ve şerefle temsil edecek, dini ve vicdanı bağdaştıracak insanlar olarak ilmi zihniyetle yetiştirilmekte olduğunu görmekte duyduğum memnuniyeti huzurunuzda arz etmekten hususi bir zevk duymaktayım.” (TBMM-Zabıt Ceridesi, İ:47, C:3, 26.02. 1958, s:724).

Diye düşüncelerini ifade ettikten sonra imam hatip okullarındaki ders yükünden bahsetmiştir. Şöyle ki; İmam hatip okullarında tıpkı genel liselerde olduğu gibi 21’i genel kültür ve ayrıca İngilizce, Fransızca ve Arapça gibi üç yabancı dille birlikte 17 meslekî ders daha okutulduğunun ve derslerin tamamının sayısının 38 olduğunu ifade etmiştir. Genel kültür dersleri öğretmenlerinin tıpkı orta ve liselerde olduğu gibi öğretmenlik vasıf ve yetkisini haiz olanlar, meslek derslerinin ise mahallerinde bu derslerde ehliyetli olanlarla İlahiyat Fakültesinden temin edilmekte olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu oranı bakanlığa sorduğunu ve İlahiyat Fakültesinden alınanların 44, mahallerinden ehliyetli olarak alınan öğretmenlerin de 50 civarında olduğunu öğrendiğini de sözlerine eklemiştir İmam hatip okullarındaki kadro yetersizliği ve idari problemlerden de bahseden Tıgılı, imam hatip okullarının tekâmülüne hizmet edebilmek maksadıyla bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bunlar;”

1. Meslek dersleriyle genel bilgi derslerini daha çok kaynaştırmakta,
2. Meslekî dersler noktasından kitap ihtiyaçlarının süratle giderilmesinde,
3. Bu mektepleri açmak için binasını ve kadrosunu, yetkili ve ehliyetli öğretim üyelerini teminle birlikte bu okulların günümüzün ilmî ihtiyaçlarına göre metot ve araç noktasından teşhizi işinin bir ölçü olarak ele alınmasında,
4. İdarecilerinin makam ücretleriyle öğretmenlerinin diğer okullardaki öğretmenler gibi terfilerini sağlamak hususundaki kanunun Yüksek Meclise sunulması. “ (TBMM-Zabıt Ceridesi, İ: 47, C:3, 26.02. 1958, s: 725).

Tevfik Tıgılı’dan sonra kürsüye çıkan bursa milletvekili Hüseyin Bayrı, seçim propagandası sırasında bir köy kahvesinden çıkmak üzere iken yaşlı bir vatandaşın kendisine, yapılan hizmetler için teşekkür ettiğini ancak yıllardır devam eden çaresiz bir dertleri olduğunu söylediğini ifade etmiştir. Dertlerinin ne olduğunu sorduğunda ise köylünün cevabının “Biz hâlâ ve hâlâ imam ile öğretmeni barıştıramadık” dediğini ve

devamında da “İmanın dediğini öğretmen kabul etmiyor, öğretmenim dediğini imanı kabul etmiyor. Biz köylülerden bir kısmımız öğretmeni, bir kısmımız da imamı tutuyoruz” dediğini ifade eder. Kendisinin ise köylü vatandaşımıza bunun çaresini bulduklarını ve “Müspet ilmi olan öğretmene din derslerini, manevi bilgiyi haiz imama da müspet ilmi vermek suretiyle bu iki tarafı tek kütle haline getirmiş bulunuyoruz.” Dediğini belirtmiştir. (TBMM-Zabıt Ceridesi, İ: 47, C:3, 26.02. 1958, s: 726). Alkışlar içerisinde sözlerini tamamlayan Hüseyin Bayrı'nın bahsettiği okullar imam hatip okullarıdır.

Halkın imam hatip okullarına olan ilgisi konusunda konuşan milletvekillerinden bir diğeri de Kocaeli milletvekili Sadettin Yalım'dır. Ayrıca imam ve hatip okullarının orta tedrisata bağlanması için geçen dönem Meclis'e getirilen ancak seçimler dolayısıyla kadük kalan yasanın bu dönem tekrar TBMM'ye getirilmesinden duyduğu memnuniyeti ifade ederek en kısa sürede yasanın meclis tarafından kabul edilmesi temennisiyle konuşmasını tamamlamıştır (TBMM-Zabıt Ceridesi, İ: 47, C:3, 26.02. 1958, s: 760).

Sadettin Yalım'ın bahsettiği 7130 Sayılı ve 23 Haziran 1958 tarihli “Maarif Vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki 2287 sayılı Kanunun 3087 sayılı Kanunla muaddel 12'nci ve sözü geçen kanuna ek 2773 sayılı Kanunun 5980 sayılı Kanunla değiştirilen 3'ncü maddelerinin tadiline dair Kanun”dur. Bahsi geçen kanun 2 Haziran 1958 tarihinde TBMM'de görüşülmüştür. Yasanın gerekçesinde;

“İmam - Hatip okullarının kuruluşlarında bina, öğretim vasıtaları ve diğer maddi ihtiyaçlar mahalli teşkilât tarafından temin edilmiş olması dikkate alınarak, bu müesseselerin 5980 sayılı Kanunla Özel Okullar Müdürlüğüne idaresi muvafık görülmüştü. Halen bu okullar ortaokul ve liselere ait talimatnamelere tâbi olarak idare olunmaktadır. Kültür dersleri öğretmenlerinin tayin ve nakillerinde ortaöğretim öğretmenlerinin tabi bulunduğu esaslar tatbik olunmakta; ilâve dersi ücretleri de Ortaöğretim Dairesince ödenmektedir.

Yukarıda arz olunan sebeplerden dolayı İmam - Hatip okullarının idare ve inkişafını, aynı zamanda verimli olmalarını kolaylaştırıcı imkân ve şartlar nazarı itibara alınarak Ortaöğretim Genel Müdürlüğüne bağlanması lüzumlu ve zaruri görülmektedir.”(TBBM Kanunlar Dergisi, Cilt: 40, s:1-4, Komisyon No: 111).

İfadeleri yer almaktadır. TBMM'de kabul edilen 7130 Sayılı ve 23 Haziran 1958 tarihli kanunla Özel Okullar Müdürlüğüne bağlı bulunan İmam Hatip Okullarının her türlü işleri Orta Öğretim Umum Müdürlüğü'nün görev ve yetki alanı içine dâhil edilmiştir.

27 Ekim 1957'de yapılan siyasi genel seçimler sonrasında Demokrat Parti üçüncü defa iktidara gelmiş ve Adnan Menderes beşinci hükümetini kurmuştur. 27 Mayıs 1960 ihtilaline kadar görev yapan bu hükümetin Milli Eğitim Bakanlığı görevini bir süre yürüten Celal Yardımcı'nın döneminde 1958-1959 öğretim yılında Balıkesir ve Burdur İmam Hatip okulları açılmış ve böylece imama hatip okullarının sayısı 19'a ulaşmıştır (Öcal 2011: 207).

3.3.8. Tefvik İleri; Milli Eğitim Bakanlığı'na Vekâleti (23.05.1959; 08.12.1959)

Celal Yardımcı'nın 22 Mayıs 1959 tarihinde istifasından bir gün sonra Milli eğitim Bakanlığına Nafia Vekili Tefvik İleri vekâleten atanmıştır. Tefvik İleri'nin vekâleti altı ayı aşan bir süre devam etmiştir. Tefvik İleri bu süre zarfında hem Nafia Vekilliği hem de Milli Eğitim bakanlığı görevini sürdürmüştür.

3.3.8.1. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Tefvik İleri bu dönemde milli eğitim bakanlığına vekalet etmesine rağmen gayet etkili bir dönem geçirmiş ve icraatlarına vekalet kendisinden alınana kadar büyük bir itana ile devam etmiştir.

3.3.8.1.1. Yüksek İslâm Enstitülerinin açılması

1951'de açılan İmam-Hatip Okulları 1957-1958 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını vermişti. Dönemin üniversite mevzuatına göre mezunların, İlahiyat fakültesi de dâhil olmak üzere gidebilecekleri bir yükseköğretim kurumu mevcut değildi. İlkokul ve ortaokullara konulan din derslerinin yanı sıra imam hatip okullarının da meslek dersleri için öğretmene ihtiyaç duyulmaktaydı. Diyanet işleri başkanlığı ise din görevlisi talep etmekteydi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin mevcut ihtiyaçları karşılaması mümkün değildi (Öcal 1998: 251; Öcal 2011: 405).

Tefvik İleri'nin Vekâleti döneminde imam hatip okullarının ihtiyaç duyduğu meslek dersi öğretmenlerinin yetiştirilmesi konusu üzerinde çalışmıştır. Ahmet Özel'in Milli eğitim Bakanlığı döneminde Bakanlar Kurulu'nun 13 Ağustos 1956 tarihinde almış olduğu kararlar imam hatip okulları için meslek dersi öğretmenleri yetiştirme konusunda Milli eğitim Bakanlığına yetki verilmişti. Celal Yardımcı döneminde bu amaçla Yüksek İslam Enstitüsü

kurulması teklifi Talim ve Terbiye Heyeti tarafından uygun bulunmasına rağmen gerçekleşmemiştir (Başar 2004: 534).

Bu alanda çalışma yapanlardan biri de Ali Fuat Başgil'dir. Başgil, hazırladığı “Yüksek İslam Enstitüsüne Ait Teşkilat Projesi”nde; Enstitünün gayesini, biri ideal ve diğeri pratik olmak üzere başlıca ikiye ayırmıştır. *İdeal gaye*; İslam dinini, Kur'an ve Hadisten ibaret olan ana kaynaklarını gerek rivayet ve gerek bilhassa doğrudan anlayıp izah etmeye; Ehli Sünnet yolundan ayrılmaksızın, bu iki kaynaktan zamanın ihtiyacına göre kendi kendine hüküm çıkarmaya muktedir yüksek ehliyet, dini terbiye ve seciye sahibi âlimler yetiştirmek. *Pratik gaye* ise; her enstitü ve üniversitenin olduğu gibi İslam Enstitüsü de memlekette kendi alanında duyulan eleman ihtiyacını karşılamaktır. (Başgil 1964: 279-281).

Başgil, Türkiye'de yüksek ehliyetli din adamlarına duyulan ihtiyaç alanlarının da üç gruba ayırmıştır. Bunlar; İmam hatip okulları ve diğer okulların din derslerinde hoca ihtiyacı, müftü ve vaiz ihtiyacı ve Enstitüyü gayesine ulaştıracak asistan, doçent ve profesör ihtiyacı (Başgil 1964: 281-284).

Başgil projesinde ayrıca; Enstitüde okutulacak dersler, yapılacak imtihanların şekilleri, uygulanacak metot ve uygulayıcı hoca meselesi, hocaların çalışma tarzı, talebe disiplini, enstitü binası ve kütüphanesi ile enstitünün idari personeline kadar her şeyi ayrıntısı ile izah etmiştir (Başgil 1964: 284-294).

Tevfik İleri'nin çalışmaları sonucunda Talim ve Terbiye Heyeti 24 Eylül 1959 tarihinde 240 sayılı kararı ile imam hatip okullarının meslek dersi öğretmenlerini ve ülkemizin ihtiyaç duyduğu din adamlarını yetiştirmek amacıyla, yedi yıllık imam hatip okulları mezunlarının kabul edileceği dört yıllık bir Yüksek İslam Enstitüsünün kurulmasının uygun görüldüğü ve Maarif Vekâletinin onayına sunulması kabul edilmiştir. (Öcal 1998: 252; Başar 2004: 535).

TBMM'de kabul edilen 10 Haziran 1959 tarih ve 7344 sayılı “*Maarif Vekâleti kuruluş kadroları hakkındaki 4926 sayılı Kanuna bağlı cetvellere (Yüksek İslâm Enstitüleri) için kadro eklenmesine dair Kanun*” kabul edilmiştir (TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 41, s: 918-919). Kanun'un gerekçesinde; İmam-Hatip okullarının mezun vermeye başladığı, bunların yüksek tahsillerini temin ederek, bir taraftan bu okullara öğretmen, diğer taraftan müftü ve vaiz gibi daha yüksek tahsil isteyen memurları ve memleketin her bakımdan muhtaç olduğu yüksek din âlimlerini yetiştirmek üzere, Yüksek İslam İlahiyat Enstitüleri açılması gerekçesi

ile (TBMM, 316 Sayılı Komisyon Raporu) Maarif Vekâleti kuruluş kadrolarına Yüksek İslam Enstitüsü ile ilgili yeni kadrolar eklenmiş ve yasal altyapı hazırlanmıştır.

Okul müdürlüğüne Prof. Dr. Bedii Ziya'nın atandığı Yüksek İslam Enstitüsü 19 Kasım 1959 tarihinde açılarak öğretime başlamıştır. İstanbul Fatih'teki İmam-Hatip Okulunun binasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olarak açılan İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nün amacını dönemin Milli Eğitim Bakanı Tefik İleri “ Milletimize İslamiyet’i her türlü hurafelerden ari olarak ve halisiyetiyle telkin edecek, edebilecek kifayette ve liyakatte münevver din adamları yetiştirecektir.” Şeklinde ifade etmiştir (Zafer 20 Kasım 1959).

İmam-Hatip Okulları mezunları arasında yükseköğretime devam etmek isteyen öğrenciler arasından iki aşamalı eleme sınavları uygulanmıştır. Bu sınavlarda başarılı olanlar, Yüksek İslam Enstitüsüne öğrenci olarak kabul edilmiştir. (Öcal 2011: 412-413).

7 Aralık 1959 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığına Atıf Benderlioğlu'nun atanması ile Tefik İleri'nin bu görevi vekâleten yürütmesi de sona ermiştir.

3.3.9. Mehmet Atıf Benderlioğlu (09.12.1959; 27.05.1960)

7 Aralık 1959 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı görevine getirilen Atıf Benderlioğlu, 27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbeye kadar bu görevde kalmıştır (Kocataşkın, M. 1998: 207) Demokrat Partinin son Milli Eğitim Bakanıdır.

3.3.9.1. Özgeçmişi

Benderlioğlu 1910 yılında Yozgat'a bağlı Akdağmadeni'nde doğmuştur. İlk ve orta tahsilini Malatya, lise tahsilini ise Sivas'ta tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde yükseköğrenimini tamamlamıştır.

Sırasıyla, Maliye Vekâleti Hukuk Müşavirliği, Sümerbank Müşavir Avukatlığı, Ankara Ticaret Odası ve Umumi Mağazalar T.A.Ş. avukatlığı ve serbest avukatlık yapmıştır. DP Ankara il başkanlığı yapan Benderlioğlu, 1950

Mehmet Atıf Benderlioğlu

seçimlerinde Ankara Belediye Başkanlığını kazanmıştır. 1954 yılı milletvekili genel seçimlerinde Ankara milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir. (TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı, Sicil No:1946) 1957 yılı milletvekili genel seçimlerinde Yozgat milletvekili olarak TBMM'ye giren Benderlioğlu 7 Aralık 1959 tarihinde Milli Eğitim Bakanı görevine getirilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesine kadar bu görevini sürdürmüştür.

3.3.9.2. Din Eğitimi Alanındaki Faaliyetleri

Benderlioğlu, Orta öğretimde çeşitli branşlarda toplam 4 385 öğretmene ihtiyaç duyduklarını ifade ederek birkaç, yıldan beri I. C. A. idaresi ve Ford vakfıyla yapılan iş birliği neticesinde gerek yüksek öğretmen okullarında ve gerekse Eğitim Enstitülerinde ilk öğretmen okullarımıza çeşitli alanlarda eleman yetiştirme işinin bir programa bağlandığını belirtmiştir. (TBMM Zabıt Ceridesi B: 47 Cilt:12, T:3, 25.02.1960, s: 592-593).

Gerek hızlı artan nüfusun eğitimi için açılan her yeni okulun öğretmen ihtiyacının karşılanması, gerek eğitimin temelini teşkil eden ve memleketin genç nesillerini terbiye göreviyle mükellef bulunan öğretmen unsurunun ahlâk, bilgi ve inanç yönünden gittikçe daha üstün vasıfta yetiştirilmesi ve iş başında her bakımdan devamlı şekilde olgunlaştırılması ve gerekse öğretmenlik mesleki ile ilgili gelişme ve ilerlemelerin dünya ölçüsünde tatbiki ve yurt içinde, geliştirilmesi, ıslahı; bu yönden yapılacak inceleme ve araştırma sonuçlarının bütün öğretmenlere çeşitli yayımlar vasıtalarıyla ulaştırılması; (TBMM, 108 No'lu Komisyon Raporu) gerekçesi ile kanun teklifi TBMM'ye sunulmuştur. 7439 sayılı “2287 sayılı Kanununun 4113 sayılı Kanunla değiştirilen 1. maddesinde tadadedilen merkez dairelerine (Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü) ilâve edilmesi ve 4926, 6234, 6331 ve 6728 sayılı kanunlara bağlı cetvellerde değişiklik yapılması hakkında Kanun”, (TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 42, s:199-205) 26 Şubat 1960 tarihinde TBMM'de kabul edilerek 29 Şubat 1960 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır.

Yüksek İslâm Enstitülerinin, eğitim, öğretim ve yönetim işlerini de düzenleyen 7439 sayılı kanunla, Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğü yasal statüye bağlanmıştır. Kanunda Öğretmen Okulları Umum Müdürlüğünün görevleri (madde:2) şöyledir:

- a) İlgili dairelerle iş birliği ederek öğretmen yetiştirme işlerini ihtiyaca göre plânlamak,
- b) Meslekî ve teknik okullar dışında öğretmen yetiştiren her derecedeki okullarla, Yüksek İslâm Enstitülerinin, eğitim, öğretim ve yönetim işlerini düzenleyip yürütmek,

- c) Öğretmenlerin meslek içinde yetişmelerini temin için gerekli tedbirleri almak,
- d) Öğretmenlik meslekiyle ilgili faaliyetlerde bulunan teşekküller ile gerekli iş birliğinde bulunmak (TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 42, s:199).

27 Mayıs 1960 tarihindeki askeri darbe ile Benderlioğlu'nun Milli Eğitim Bakanlığı görevi son bulmuştur.

Tablo 3.10. Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Bakanlarının Genel Değerlendirilmesi 1950-1960

Bakan Adı	Doğum Tarihi	Doğum Yeri	Bakanlık Dönemleri	Görev Süresi	Bakan Olduğu Yaş	Mesleği	Eğitimi	Bildiği Diller	İhtisas Alanı
Avni Başman	1887	İstanbul	22.05.1950: 02.08.1950	2 a 10 g	63	Öğretmenlik Eğ. Müfettişi	İstanbul Hukuk Mektebi	Fransızca İngilizce, Almanca	Eğitim
Nuri Özsan	1321(1905)	Muğla	03.08.1950: 10.08.1950 V	7 g	45	Yargıç, Avukat	İstanbul Hukuk Mektebi	-----	Hukuk
Tevfik İleri	1912	Rize	11.08.1950: 05.04.1953 13.04.1957: 25.11.1957 23.05.1959: 08.12.1959 V	2 y 7 a 24 g 7 a 12 g 6 a 15 g	38 45 47	Yüksek Mühendis	İstanbul mühendis mektebi (İstanbul teknik üniversitesi)	-----	Yol Ve Köprü Mühendisliği
Rıfka Salim Burçak	1329(1913)	Erzurum	09.04.1953: 17.05.1954	1 y 1 a 8 g	37	Siyasi Tarih Profesörü	Yüksek mülkiye	Fransızca	Siyasi Tarih
Celal Yardımcı	1911	D. Bayezid	17.05.1954: 09.12.1955 26.11.1957: 22.05.1959	1 y 6 a 22 g 1 y 5 a 26 g	43 46	Avukat	İstanbul Hukuk Mektebi	Fransızca	Hukuk
Ahmet Özel	1326(1910)	Sivas	09.12.1955: 13.04.1957	1 y 4 a 4 g	45	İTÜ Rektörü	İstanbul teknik üniversitesi	Fransızca İngilizce	Elektrik
Mehmet Atıf Benderlioğlu	1910	Yozgat	09.12.1959: 27.05.1960	5 a 18 g	49	Avukat	Ankara hukuk	İngilizce	Avukatlık Bel. Reisliği
Ortalama				1 yıl 0,5 gün	45,71				

Kaynak: Aydemir Tuncay, Siyasi-Sosyal ve Ekonomik Olaylar Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları 1923-1960, s:204, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.

Tablo 3.10. İncelediğimizde; 7 Demokrat Parti Milli Eğitim Bakanından 5'i Anadolu'nun orta ve doğusundan, diğer iki bakan ise İstanbul ve Muğla'dandır. En uzun süre bakanlık görevinde kalan; Tefik İleri 3 yıl 9 ay 21 gün (3defa). En kısa süre bakanlık görevinde kalan; Avni Başman 2 ay 10 gün. Milli Eğitim Bakanlarından; en yaşlı bakan olan: Avni Başman 63 yaş. En genç bakan olan: Rıfki Salim Burçak 37 yaş. Bakanlar arasında mesleki bir değerlendirme yapılırsa; Avukat olan 3 bakan. Eğitimci olan 3 bakan ve Mühendis olan 1 bakan bulunduğu görülmektedir. Aldıkları eğitime göre değerlendirildiğinde; Hukuk Fakültesi mezunu: 4 bakan, İstanbul Teknik Üniversitesi mezunu: 2 ve Mülkiye mezunu 1 bakan bulunmaktadır. Uzmanlık alanlarına göre değerlendirildiğinde; Hukuk: 3, Eğitim:1, Siyasi tarih:1, Yol ve köprü mühendisliği: 1 ve Elektrik:1 şeklindedir.

Bakanların doğduğu yerler incelendiğinde, Demokrat Parti milli eğitim bakanları çok baskın olarak Anadolu'nun Orta ve Doğusundandır. Rumeli'nden ise hiç bakan yoktur. Bu durum Demokrat Parti'nin Anadolu'nun temsilcisi olma iddiasının dayanaklarının sağlamlığını da göstermektedir (T. Aydemir 2015: 210). Ayrıca Tuncay Aydemir (2015: 210-211), Bakanlarının görevde kalma sürelerinin kısa olmasının devamlılıktan söz edilebilmesini zorlaştırırken politikaların uygulanışında zaman ve işgücü kaybına da neden olmaktadır. Bakanlar arasında hukuk eğitimi alanların fazla olmasını ise avukatlık mesleğinin dönemin gözde mesleklerinden olmakla beraber, yükselen taşrada bürokrasi ile halk arasındaki köprü konumunda olduğunu ve Demokrat Parti tabanının da kendilerini temsil ettiğine inandığı bu kitleyi kabineye taşıdığı değerlendirilebilir.

SONUÇ

İnsana varlığın bilgisini elde etme yetenek ve imkânlarını veren Allah, onu meleklerle üstün kılmıştır. Canlılar arasında da insanı farklı, üstün kılan şey onun öğrenme özelliğidir. Akıl sahibi insanları kendi istekleri ile dünyada ve ahirette iyiliğe ve mutluluğa kavuşturan ilahi kanunlar olarak tanımlanan din, kulluk için yaratılan insanı olgunlaştırıp mükemmelleştiren ve onu kulluğa layık kılandır. Din kültürünün verilmesi ve din kişiliğinin kazandırılması da din eğitiminin işidir.

Din eğitimi konusu daha İlk İcra Vekilleri Heyeti programında yerini almış ve eğitimdeki gayenin çocuklarımıza verilecek terbiyeyi her manasıyla dinî ve millî bir hale koymak olduğu ifade edilmiştir.

Milli Mücadele'nin en stratejik anlarında toplanan Maarif Kongresinde, *Milli Türkiye* ve *Milli Eğitim* vurgusu yapılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Milli kültürü milli davanın gelişmesinde ve yaşam alanı bulmasında en önemli zemin olarak görmüştür. Temel kaynak olarak ta milletin seciyesini göstermiştir.

Türk eğitim sisteminin Tanzimat'tan beri süregelen dağınıklıktan kurtaran Tevhid-i Tedrisat Kanunu, aynı zamanda Türk eğitim sistemini de ciddi bir düzenlemeye tabi tutmuştur. Bu Kanunun dördüncü maddesi ise imam hatip okullarının ve ilahiyat fakültelerinin kurulmasını müjdelemekteydi. Ancak CHP uygulamada Tevhid-i Tedrisat Kanununun ruhuna aykırı hareket etmiş ve zamanla bu kurumların sönmesine neden olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası esen demokrasi rüzgârları, etkisini ülkemizde de göstermeye başlamış ve her türdeki fikir hareketleri, daha önce hiç olmadığı kadar ifade alanı bulmuştur. Bu ortamda basında tartışılan ilk konu da *din eğitimi* olmuştur. Basında ve diğer alanlarda görülmeye başlayan hürriyet; dine karşı artan ilgi çok partili sistemde siyasetin yönünü etkileyen bir unsur haline gelmiştir. Bu güç bütün siyasi partilerin iştahını kabartırken laiklik gibi bazı uygulamaları da farklı bakış açılarında tartışılabilmesinin zemini oluşturmuştur.

Çok partili dönemin tartışmalı da olsa ilk seçimlerinde, propaganda faaliyetleri sırasında halkla temas etmek zorunda kalan CHP temsilcileri, halkın önemli sorunlardan birinin din hizmetleri ve din eğitimi olduğunu görmüş ve seçildikleri mecliste bunu ifade

etmeye başlamışlardı. CHP kadroları çok taraftar olmasalar da değişen toplumsal dinamikleri göz ardı edememiştir.

CHP dahi bu minvalde kendisini sorgulamış ve VII. Kurultay'ında din mevzusunu tartışmıştır. Bu konuyu laiklik açısından yeniden bir konumlandırma gereğini duymuş ve ilkokul programlarına din derslerinin -isteğe bağlı olarak- konulmasını sağlamıştır. CHP'nin bu tavrı kendi partililerinin bazıları tarafından şiddetle eleştirilse de İmam hatip okullarının yeniden açılmasının gündeme gelmesini engelleyememiştir. Ancak bahsi geçen muhalif grup etkisini göstermiş ve imam hatip okullarının açılması heyecanı ancak *kursla* bastırılmaya çalışılmıştır. Açılan kurslarla memleketin din görevlisi ihtiyacının çözümlenemeyeceği açıktı.

Laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış tefsirini reddeden ve Parti programına, Dini Tedrisat ve din adamları yetiştirecek kurumların oluşturulabilmesi için uzmanlar tarafından esaslı bir programın hazırlanması ile ilgili madde koyan Demokrat Partinin ilk icraatı ezanın tekrar aslına döndürülmesi olmuştur. Demokrat Parti, iktidarının ilk aylarında, seçim meydanlarındaki söylemleri doğrultusunda hareket etmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından valiliklere bir genelge gönderilerek; din dersleri ilköğretim programına dâhil edilmiştir. CHP dönemindeki dilekçe ile başvuru şekli tam tersine çevrilerek, aslında bir bakıma din dersleri zorunlu hale getirilmiştir.

İlkokullara din bilgisi derslerinin konulması yeni bir yol açmış ve Türk milletinin desteklediği bu gelişmeler zamanla yeni gereksinimleri ortaya çıkarmış ve bu konularda adım atılmak zorunda kalınmıştır. Yapılan tartışma ve çalışmaların ardından, Tevhid-i Tedrisat Kanununun dördüncü maddesindeki amir hükme dayanarak, Tefik İleri'nin Maarif Vekilliği döneminde yedi ilde açılan imam-hatip okullarının sayısı Demokrat Parti iktidarının sonlarında 19'a ulaşmıştır.

Öğrencilere din derslerini okutacak öğretmenlerin de öğretmen okullarında bu dersleri görmesi gerektiğinden ilk öğretmen okullarının müfredat programlarında dersler yerini almıştır. Ardından bu derslerin uzmanlar tarafından verilmesi gerektiğinden, Tevhid-i Tedrisat Kanununun metnine ve ruhuna dönmek zorunluluğu doğmuş ve yüksek diniyat mütehassısları yetiştirecek ve dini konularda araştırma yapacak, toplumun dini bilgi ve anlayış kazanmasına katkıda bulunacak, Ankara Üniversitesine bağlı ilahiyat fakültesinin açılması kaçınılmaz olmuştur.

Demokrat Parti Milli Eğitim Bakanları genel olarak değerlendirildiğinde ise bakanlarından, hukuk eğitimi alanların sayısının fazla olduğu görülmektedir. Avukatlık bu dönemin gözde mesleklerinden olmakla beraber, yükselen taşrada devlet bürokrasisi ile halk arasındaki köprü konumunda olmaları da meclise taşınmalarında etkili olmuştur. Dikkat çeken bir özellik de; bakanların genelde Orta Anadolu ve Doğu Anadolu doğumlu olmalarıdır. Aslında bu durum bize Demokrat Parti'nin Anadolu'nun temsilcisi olma iddiasının dayanaklarının sağlamlığını da göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev.: A. Fethi, Hil Yayın, İstanbul 2010.
- Ahmad, F. (2012) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev.: Y. Alogan, İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akın, Abdullah. *Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi 1920-1950*, Ensar Yayınları, İstanbul 2011.
- Akseki, Ahmet Hamdi. “Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler Hakkında Rapor”, Sebilürreşad, Cilt: 4, Sayı: 100, 1951, 387-388
- Akyüz, Hüseyin. *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.
- Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2004.
- Arıbaş, S. Koçer, M. *Türk Eğitim Tarihi*, Lisans Yayınları, İstanbul 2008.
- Arslan, Ali. “ Osmanlı Darülfünunu”, *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 5, Ankara 1999, 297-305.
- Atay, Hüseyin. “İslam’da Öğretim”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 1, 1979, 1-29.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011.
- Aydemir, Tuncay. *Siyasi-Sosyal ve Ekonomik Olaylar Bağlamında Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları 1923-1960*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2015, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Aydın, Hüseyin. *İlim Felsefe ve Din Açısından Yaratılış ve Gayelilik*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Ayhan, Halis. “Cumhuriyet Dönemi Din Öğretimine Genel Bir Bakış” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cumhuriyetin 75. Yılına Özel Sayı, 1998, s.237-254.
- Ayhan, Halis. *Türkiye’de Din Eğitimi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1999.
- Aykaç, Kemal. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk: Din Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1986.
- Banguoğlu, Tahsin. *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yayınları, İstanbul 1984.

- Başar, Erdoğan. *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.
- Başgil, Ali Fuad. *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1964.
- Bilgin, Beyza. “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1, 1981, 469-483.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1988.
- Bozkurt, Abdurrahman. *Tevfik İleri Cumhuriyetin İkinci Eğitim Mimarı*, İdil Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Bozkurt, Birgül. Cumhuriyet Halk Partisinin Eğitim Politikaları 1923-1950, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2007, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Burçak, Rıfki Salim. *On Yılın Anıları (1950-1960)*, Nurol Matbaacılık San. ve Tic. A.Ş. Ankara 1998.
- Cem, İsmail. *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Can Yayınları, İstanbul 2007
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı* Ankara 1946.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı* Doğu Matbaası-Ankara (İkinci Büyük Kongrede Kabul Edilmiştir.) 1949.
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı* (Üçüncü Büyük Kongrede Kabul Edilmiştir.) Ankara 1951.
- Deniz, Muzaffer. Milli Eğitim Şuralarının Tarihçesi ve Eğitim Politikalarına Etkileri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2001, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Okul ve Yazışma Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1964.
- DİE, *Türkiye'de Eğitim Hareketleri 1927-1966*, Ankara 1967.
- Dinçer, M. “Eğitimin Toplumsal Değişme Sürecindeki Gücü”, *Ege Eğitim Dergisi*, Cilt:3 Sayı:1, s:102-112
- Egemen, Bedi Ziya. *Terbiye İlminin Problemleri ve Terbiye Felsefesi*, Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1965.
- Eroğul, Cem. (2003) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi Ankara 2003.
- Eryılmaz, B. *Bürokrasi ve Siyaset: Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*, Alfa Yayınları, İstanbul: 2008.
- Goloğlu, M. *Demokrasiye Geçiş 1946-1960*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1982.

- Gül, Teoman. *Türk Siyasal Hayatında Recep Peker*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.
- Güran, Kemal. (1997) *Her Yönüyle Tefik İleri, İmam-Hatip Okullarının Türkiye'ye Kazandırdıkları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Güzel, Abdurrahman. “Heyet-i İlmiye Çalışmaları, Alınan Kararlar ve Dini Tedrisat”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, 1987, 337-356.
- Haddad, Yvonne Yazbeck. “Kur’an’da Din Teriminin Anlamı”, Çev: Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 9, 2000, 631-640.
- Heper, Metin. *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul 2006.
- Hükümet Programlarında Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1994.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur’an’da Allah ve İnsan*, Çev: Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi 1975.
- İleri, Tefik. *Maarifimiz*, Maarif Basımevi Ankara 1959.
- Karakütük, K. “Cumhuriyetin Kuruluşundan Planlı Döneme Kadar Eğitimin Finansmanı”, *Milli eğitim Dergisi*, 2001, Sayı:149, Ocak-Mart
- Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık Ankara 1999.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, Nobel Yayıncılık Ankara 1999.
- Karpat, Kemal. *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980*, Çev: Esin Kalaycıoğlu, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlı Eğitim ve Öğretim Sisteminde Genel Medreseler” *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 5, Ankara 1999, 161-167.
- Kocataşkın, Mükremin. *Türkiye Büyük Millet Meclisinin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler*, Ankara: T.C. Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü 1998.
- Koştaş, Münir. “Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü Bugünü)” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1999, Cilt: 39, Sayı: 2, s: 141-184.
- Kutlu, Cemil. Geyikoğlu, Hasan. *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1991.
- Lewis, Bernard *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev: Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- Okur, Yasemin; Mehmet Aksoy. *Tarih II*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2014.

- Öcal, Mustafa. “İlahiyat Fakültesinin Tarihçesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1986, Cilt: 1, Sayı: 1, s: 111-123.
- Öcal, Mustafa. “Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998, Cilt: 7, Sayı: 7, s: 241-268.
- Öcal, Mustafa. “Künye Defterlerine Göre İstanbul İmam ve Hatip Mektebi (1924-1930)”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, Cilt: 17, Sayı: 2, s: 175-232.
- Öcal, Mustafa. *Türkiye’de Din Eğitimi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2011.
- Öz, Ayhan. “Heyet_i İlmiye Toplantıları ve Millî Eğitim Şûralarında Din Eğitimi” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014/1, Cilt: XVI, Sayı: 29.
- Özalp, R. ve Ataunal, A. *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı/ Talim ve Terbiye Kurulu-Milli Eğitim Şurası*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1977.
- Parladır, Selahattin. “Din Eğitiminde Hedefler” *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, 1995, 79-102.
- Parmaksızoğlu, İsmet. *Türkiye’de Din Eğitimi*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1966.
- Russell, Bertrand. *Eğitim Üzerine*, Say Yayınları, İstanbul 1999.
- Sağlam, Mustafa. *Türk Eğitim Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1996.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995
- Sarıkoyuncu, Ali. *Milli Mücadele’de Din Adamları*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Sonyel, Salahi R. “Mondros'tan Samsun'a Türk Kurtuluş Mücadelesinin Doğuşu” *Türkler Yeni Türkiye Yayınları*, Ankara 2002. Cilt 15, S:1016-1017.
- Şanver, Mehmet. “TBMM Tutanaklarına Göre din Eğitimi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, 1996, 333-347.
- Şimşek, Eyup. “Çok Partili Dönemde Yeniden Din Eğitimi ve Öğretimine Dönüş Süreci (1946-1960)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* Sayı: 49, Erzurum 2013, 391-414
- Tansel, Selahattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, Mili Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1991

- Torun, Esmâ. Çok Partili Yaşamın İlk Yıllarında Din Politikası, “*Cumhuriyetin 80. Yılına Armağan*” Ankara Üniversitesi Basımevi Ankara 2004.
- TÜİK, *Milletvekili Genel Seçimleri*, Türkiye İstatistik Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- TTK. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- Ulmann, Jacques. “Çağdaş Eğitim Düşüncesini Hazırlayan Tarihsel Gelişim”, *Düşün Bilim Eğitim Sanat Dergisi*, Yayın Yönetmeni: Enis Batur, MEB Yıl:1, Sayı:1, Ekim-KasımAralık 1979 Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979, 137-145
- Unan, Fahri. “Osmanlılarda Medrese Eğitimi”, *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 5, Ankara 1999, 149-160.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Ülken, Hilmi Ziya. *Eğitim Felsefesi*, Milli eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1967.
- Yazıcı, Seyfettin. *Temel Dini Bilgiler*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2012.
- Yeğin, Abdullah; Abdulkadir Badıllı; Hekimoğlu İsmail; İlham Çalım. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*, TÜRDAB Basım ve Yayım, İstanbul 1997.
- Yolalıcı, M. Emin. “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, Ed: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Cilt: 5, Ankara 1999, 281-296.
- Yücel, Hasan Ali. *Türkiye’de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Zengin, Salih Zeki. “Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Hazırlanmasından Sonraki İlk Dönemde Uygulanışı ve Din Eğitimi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Mayıs-Ağustos 2002, Cilt: 5, Sayı: 13, s: 81-106.
- Ziegler, Jesse H. “Din Psikolojisi ve Din Eğitimi”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2003, 417-429.
- Zürcher, E. J. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev: Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000.

Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye 23 Mart 1923

Hâkimiyet-i Milliye 17 Temmuz 1337/1921.

Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mart 1924/1340

Hâkimiyet-i Milliye 13 Mart 1340/1924

Hâkimiyet-i Milliye 18 Mart 1340/1924

Hâkimiyet-i Milliye 19 Ağustos 1923

Hâkimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1923

Hâkimiyet-i Milliye 2-9 Ağustos 1923

Hâkimiyet-i Milliye 5 Şubat 1923

Akşam 17 Haziran 1950;

Ulus 4 Aralık 1945

Cumhuriyet 2 Kasım 1945

Cumhuriyet 8 Ocak 1947

Cumhuriyet 15 Mayıs 1950: İkinci Baskı

Cumhuriyet 17 Haziran 1950

Cumhuriyet 24 Temmuz 1957

Vakit 14 Haziran 1950

Vatan 17 Haziran 1950

Vatan 3 Ağustos 1950

Vatan 8 Ocak 1956

Vatan 11 Ekim 1956

Hürriyet 6 Temmuz 1950

Hürriyet 3 Ağustos 1950

Milliyet 24 Temmuz 1957

Zafer 17 Haziran 1950

Zafer 3 Ağustos 1950

Zafer 30 Ekim 1950

Zafer 5 Kasım 1950

Zafer 18 Ekim 1951

Zafer 6 Kasım 1951

Zafer 27 Kasım 1951

Zafer 10 Ocak 1956

Zafer 20 Kasım 1959

TBMM Zabıt Cerideleri ve Tutanak Dergileri

- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 1, s:241: 9.5.1336
 TBMM Zabıt Ceridesi C.7, 01.3.1340
 TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:7, 03.3.1340
 TBMM Tutanak Dergisi, C: 15, 03.1.1949.
 TBMM Zabıt Ceridesi, İ:40, C:2, 17.4.1340
 TBMM Tutanak Dergisi cilt: 3, B:22, 24.12.1946
 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:14, B:18, 13.12.1948
 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:15, B:26, 03.01.1949
 TBMM-Tutanak Dergisi, Cilt: 20, T3, 04.06.1949
 TBMM Tutanak Dergisi B:3 Cilt:1, T:1, 25.5.1950
 TBMM Tutanak Dergisi B:3 Cilt:6, T:1, 30.3.1951
 TBMM Zabıt Ceridesi B:3 Cilt:1, T:F, 24.5.1954
 TBMM Zabıt Ceridesi B:14 Cilt:8, T:2, 14.12.1955
 TBMM Zabıt Ceridesi B:10 Cilt:1, T:1, 04.12.1957
 TBMM Zabıt Ceridesi, B:19, O:1 10.7.1950
 TBMM Tutanak Dergisi 1951: 786
 TBMM Tutanak Dergisi 1951: 767
 TBMM Tutanak Dergisi 1952: 219
 TBMM Tutanak Dergisi, Cilt:2, İ:49, 24.02.1954
 TBMM Zabıt Ceridesi B: 47 C: 5, T:1, 23.02.1955
 TBMM Zabıt Ceridesi, İ:45, C:1, 26.02.1956
 TBMM Zabıt Ceridesi, İ:47, C:1, 26.02. 1957
 TBMM-Zabıt Ceridesi, İ:47, C:3, 26.02. 1958
 TBMM Zabıt Ceridesi B: 47 Cilt:12, T:3, 25.02.1960

Kanunlar Komisyon Raporları, Tebliğler Dergileri ve Tercüme-i Hal Kâğıtları

- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 41, s: 918-919.
 TBMM Kanunlar Dergisi, Cilt:2, s:242, Kabul Tarihi: 20.06.1952).

- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:2, s: 242, Kabul Tarihi: 03.03.1340/1924).
- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:2, s: 242, Kabul Tarihi: 03.03.1340/1924)
- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:2, s: 242, Kabul Tarihi: 03.03.1340/1924).
- TBMM Kanunlar dergisi Cilt:31 Kabul Tarihi: 4 Haziran 1949.
- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt:31
- TBMM Kanunlar Dergisi, 1957: 932
- TBMM Kanunlar Dergisi, 1957: 774
- TBBM Kanunlar Dergisi, Cilt: 40, s:1-4, Komisyon No: 111
- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 42, s:199-200
- TBMM Kanunlar Dergisi Cilt: 42, s:199
- TBMM Komisyon Raporu No: 247, s:1-6
- TBMM Komisyon Raporu No: 247, s:1-6
- TBMM Komisyon Raporu No: 316, s:1-6
- MEB Tebliğler Dergisi 7 Şubat 1949 Cilt: 11, sayı: 524 sayfa: 153
- MEB Tebliğler Dergisi 20 Kasım 1950, Sayı: 618, s:116
- MEB Tebliğler Dergisi, 1953: 967-968
- MEB Tebliğler Dergisi, 1952: 216
- MEB Tebliğler Dergisi, Cilt:19, Sayı: 921, 17.9.1956
- TBMM-THK. (1950) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:1721, D:IX
- TBMM-THK. (1950) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:1842, D:IX
- TBMM-THK. (1950) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:1666, D:IX
- TBMM-THK. (1950) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:2166, D:IX
- TBMM-THK. (1950) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:1546, D:IX
- TBMM-THK. (1954) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:2166, D:X
- TBMM-THK. (1954) Tercüme-i Hal Kâğıdı, No:1946, D:X